

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE AVRUPA BİRLİĞİ İLE BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE
MEKANSAL ORGANİZASYONUN DÖNÜŞÜMÜ VE EDİRNE – ANKARA
AKSI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Şehir Plancısı Mete Başar BAYPINAR**

**Anabilim Dalı: Şehir ve Bölge Planlaması
Programı: Bölge Planlama**

Şubat 2003

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE AVRUPA BİRLİĞİ İLE BÜTÜNLEŞME
SÜRECİNDE MEKANSAL ORGANİZASYONUN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şehir Plancısı Mete Başar BAYPINAR

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 20 Şubat 2003

Tezin Savunulduğu Tarih : 17 Ocak 2003

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Gülden ERKUT
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. İsmet KILINÇASLAN (İ.T.Ü.)
Doç.Dr. İclal DİNÇER (Y.T.Ü.)

ŞUBAT 2003

ÖNSÖZ

Bölgelerarası bütünleşme hareketlerinin oldukça uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Buna karşın bu hareketlerin mekan üzerine etkileri ağırlıklı olarak son yirmi yıldır tartışılmaktadır. Mekana dayalı planlama çalışmalarda ise ülkemizde bütüncül bir anlayış halen geliştirilememiştir. Bu nedenle pilot uygulamalarına başlanan il gelişme planı çalışmalarının bu anlayışın gelişmesinde büyük bir adım olduğunu, ancak sonuçlarını alabilmek için oldukça uzun bir zamana ihtiyaç olduğunu görmekteyiz. Bu sonuçların olumlu olabilmesi ve daha erken hedeflere ulaşılabilmesi için bölgesel bütünleşme çalışmalarının mekan üzerindeki etkilerinin araştırılması gerektiğine inandığım için böyle bir çalışma gerçekleştirmiş bulunuyorum.

Bu çalışmanın fikirleri, 2002 Haziran'ında oluşmaya başladı. Bu çerçevede bölgesel bütünleşme hareketleri içinde ulusal bir mekan politikasının verilerine ihtiyaç duyabileceği araştırmaların azlığı da bu konuda ilerleme kararı almamda etkili olmuştur.

Danışmanım Prof.Dr. Gülden ERKUT sayesinde benim için çok yeni olan bu konuda tek başıma ulaşamayacağım bir hızda yol alabildim. Bu çalışma onun desteği olmadan çok daha uzun zaman alabilir ve beklenen sonuçlara ulaşmak çok güç olabilirdi. Bana verdiği olağanüstü destek için kendisine minnettarım.

Çalışmalarında bana hep kendi çalışkanlığı ile örnek olan ve hakkını ödeyemeyeceğim annem Suna AKIN'a da burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

23.12.2002

Mete Başar BAYPINAR

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	V
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
SUMMARY	xii
1 GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Önemi	3
1.2 Araştırmanın Amacı	4
1.3 Araştırmanın Kapsamı	4
1.4 Araştırma Yöntemi	5
2 BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME HAREKETLERİ VE YENİ EKONOMİK COĞRAFYA	6
2.1 Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi'ne Giden Yol	6
2.1.1 İlk Modeller	6
2.1.2 Klasik Modeller	8
2.1.3 Neo Klasik Modeller	10
2.1.4 Yeni Ekonomik Coğrafya	18
2.2 Bölgesel Bütünleşme Hareketleri	23
2.2.1 Küresel Sistem Değişikliği	23
2.2.2 Sanayi Sonrası Topluma Geçiş:	25
3 TÜRKİYE VE BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME EYLEMLERİ	37
3.1 Türkiye ve Çevre Alanlar	37
3.1.1 Ortadoğu ve Doğu	37
3.1.2 Avrupa – Atlantik Alanı	38
3.1.3 Avrasya ve Karadeniz Alanı	38
3.1.4 Enerji Hatları	41
3.2 Avrupa Birliği ve Bölgesel Bütünleşme	42
3.2.1 AB'nin Mekansal Organizasyona İlişkin Politikaları	44
3.2.1.1 Avrupa Topluluğu Bölgeleri ve Kentleri (EC – RECITE) – ve Avrupa Bölgeler Komitesi (EUROCOR)	44

3.2.1.2	PHARE Programı.....	45
3.2.1.3	Trans Avrupa Ağları - TENs.....	45
3.2.1.4	Yöresel Kalkınma (Territorial Development).....	46
3.2.1.5	Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi - ESDP	46
3.2.2	Güneydoğu Avrupa Ülkeleri ve AB ile Bütünleşme.....	50
3.2.2.1	Avrupa Mekansal ve Yöresel Bütünleşme Alternatifleri - ESTIA	52
3.2.2.2	Avrupa Akdeniz Ortaklığı - MEDA.....	53
3.3	Bölgesel Bütünleşme Senaryoları	54
3.3.1	Geçmişteki fütürist yaklaşımlar	54
3.3.2	Kırmızı Ahtapot Senaryosu (Red Octopus Scenario)	56
4	BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME VE YENİ EKONOMİK COĞRAFYA BAKIŞI İLE YAPILAN ÇALIŞMALAR VE AMPİRİK BULGULAR.....	58
4.1	Avrupa Birliği Bölge Politikası.....	58
4.2	Bölgesel Uzmanlaşma ve Coğrafi Yoğunlaşma.....	60
5	EDİRNE – ANKARA AKSINDA MEKANSAL ORGANİZASYONDAKİ DÖNÜŞÜM.....	64
5.1	Çalışma Alanının Tanımlanması.....	65
5.2	Edirne – Ankara Aksı ve Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar Üzerine Daha Önce Yapılan Çalışmalar	66
5.3	Araştırma Soruları ve Yöntem	72
5.3.1	Araştırma Soruları.....	74
5.3.2	Yöntem.....	76
5.4	Veri Kümesi	80
5.5	Bulgular.....	83
6	DEĞERLENDİRME – SONUÇ	100
	KAYNAKLAR	103
	EKLER.....	109
	ÖZGEÇMİŞ.....	114

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
BSEC	:	Black Sea Economic Cooperation
CADSES	:	Central Europe, Adriatic, Danubian and Southern European Countries – Orta Avrupa, Adriyatik, Tuna ve Güneydoğu Avrupa Ülkeleri
CEEC	.	Central and Eastern European Countries – Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
DİE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
EC	:	European Council – Avrupa Konseyi
EFTA	:	European Free Trade Area – Avrupa Serbest Ticaret Alanı
ESDP	:	European Spatial Development Perspective – Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi
ESTIA	:	European Spatial and Territorial Development Alternatives – Avrupa Mekansal ve Yöresel Gelişme Alternatifleri
EU	:	European Union - Avrupa Birliği
INTERREG	:	Interregional Co-operation Programmes - Bölgelerarası İşbirliği Programı
KEİB	:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
MEDA	:	Mediterranean – European Partnership – Avrupa – Akdeniz Otaklığı
TENS	:	Trans European Networks – Trans – Avrupa Ağları

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Fordist ve Esnek Üretim	24
Tablo 2.2 Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumunun Karşılaştırılması	27
Tablo 2.3 Organizasyonel Formlar ve Kurumsal Bütünleşme Modelleri	31
Tablo 3.1 Mezo Bölgelerin Özellikleri	44
Tablo 5.1 Çalışmada kullanılan il kodları	83
Tablo 5.2 1980 – 1998 Yıllarında İmalat Sanayii Kollarında Coğrafi Uzmanlaşma Trendi	84
Tablo 5.3 Bölgelerde 1990 – 1997 yılları arasında firma sayılarındaki net artış	89

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1 Karadeniz Ekonomik İşbirliği.....	39
Şekil 3.2 Tuna ve Karadeniz Havzası,	40
Şekil 3.3 Milyon Kwh / yıl olarak NetElektrik İhracatı,.....	41
Şekil 3.4 Balkanlar’da TENs Karayolu Ağı.....	46
Şekil 3.5 Interreg Ilc İşbirliği Alanları.....	48
Şekil 3.6 Orta Avrupa, Adriyatik, Tuna ve Güney Doğu Avrupa Mekanı	49
Şekil 3.7 Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri.....	49
Şekil 3.8 Güneydoğu Avrupa Alanları.....	51
Şekil 3.9 ESTIA ve Önemli Kentler	53
Şekil 3.10 MEDA ve AB Ülkeleri	54
Şekil 3.11 2060 Yılında Avrupa	55
Şekil 3.12 Red Octopus.....	56
Şekil 3.13 İstanbul ve Red Octopus,	57
Şekil 5.1 Karayolları Trafik Yoğunluğu, 1985,	66
Şekil 5.2 1975-1980 döneminde Her ilin kişi başı GSYİH’sının ülke ortalamasından farkı ile nüfus payındaki artış oranı	68
Şekil 5.3 Türkiye’de Merkez – Çevre ilişkileri.....	68
Şekil 5.4 Toplam İmalatçı Firma Sayısındaki Değişmeler	71
Şekil 5.5 İmalatçı Mikro Firma Sayısındaki Değişmeler.....	71
Şekil 5.6 10 Kişi ve Daha Fazla İşçi Çalıştıran İmalatçı Firma Sayısındaki Değişmeler	72
Şekil 5.7 U şeklindeki etki – Nitelikli işgücünde bölgelerarası reel gelir ilişkisi ve ulaştırma maliyetleri.....	73

Şekil 5.8 Çalışmada Kullanılan İl Kodları (67 il sistemi esas alınmıştır).....	82
Şekil 5.9 1980 – 1998 Döneminde İmalat Sanayiinde Coğrafi Yoğunlaşma Düzeyindeki Değişim.....	85
Şekil 5.10 1980 – 1998 arasında Bölgesel Uzmanlaşma Düzeyinde Artma ve Azalma Eğilimi	86
Şekil 5.11 1990 – 1997 Döneminde İllerin Nüfus Payındaki Artış ve Azalış Oranları	86
Şekil 5.12 1990’da ve 1997’de İllerde Kişibaşı GSYİH’nın Ülke Ortalamasından Farkı	88
Şekil 5.13 1990 – 1997 Yıllarında Toplam Yeni Firma Sayısındaki Net Artış	90
Şekil 5.14 1991 – 1997 Döneminde İllere Verilen Özel Teşvik Belgelerinin İstihdam Miktarına Göre Ülke Toplamı İçindeki Payı	91
Şekil 5.15 31 No’lu Gıda, İçki ve Tütün Sanayii ve 32 No’lu Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayii Yerleşim Katsayısındaki Değişmeler	93
Şekil 5.16 33 No’lu Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii ve 34 No’lu Kağıt ve Kağıt Ürünleri, Basım ve Yayımlar Sanayii Yerleşim Katsayısındaki Değişmeler	94
Şekil 5.17 35 No’lu Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayii ve 36 No’lu Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii Yerleşim Katsayısındaki Değişmeler.....	96
Şekil 5.18 37 No’lu Metal Ana Sanayii ve 38 No’lu Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapımı Sanayii Yerleşim Katsayısındaki Değişmeler	97
Şekil 5.19 39 No’lu Diğer İmalat Sanayii Yerleşim Katsayısındaki Değişmeler	98

TÜRKİYE’DE AVRUPA BİRLİĞİ İLE BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE MEKANSAL ORGANİZASYONUN DÖNÜŞÜMÜ VE EDİRNE – ANKARA AKSI

ÖZET

Türkiye ve Avrupa Birliği uyum ve bölgesel bütünleşme sürecinde Türkiye’nin ulus-altı bölgelerinin uluslararası ya da ulus aşırı bölgelerle olan ilişkileri ve bu bağlamda mekansal organizasyonda yaşanan değişim büyük önem taşımaktadır. Türkiye, konumu gereği Avrupa dışında yer alan bir çok diğer işbirliğinde de yer alan bir ülke olarak farklı sosyo-ekonomik etkileşimler altındadır. Türkiye’nin Avrupa ile bütünleşme sürecinde en gelişmiş bölgesi olan Marmara Bölgesi ve devamında yer alan bazı iller ile bu bölgeye sınır olan ülkelerin alt bölgeleri ile diğer ülkelerdeki alt bölgeler arasındaki ilişkilerin ve bölgeler arası işbirliği düzeyinin bir Mezo-Bölge bakışı ile tanımlanması, mekansal organizasyonun dönüşümünün etkin bir şekilde planlanarak ülkenin kalkınmasına hizmet etmesi açısından önemi büyüktür. Araştırma, Türkiye’deki mekansal organizasyondaki dönüşümün yanısıra, Edirne – Ankara koridorunda bulunan illerin bir mezo – bölgenin alt parçası olabilecek gerçek bir koridor yapısı ortaya koyup koymadığını ve bunun ulusal ve bölgesel kalkınma açısından ne anlam taşıdığını sorgulayıp ortaya koyabilmek ve ileride yapılabilecek araştırmalara yön vermek için, öncelikle Edirne – Ankara aksı üzerinde odaklanmaktadır. Bu aks hem en gelişmiş metropoliten alanları kapsamakta, hem de Karadeniz, Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Avrupa sistemleri içinde önemli bir aks konumunda bulunmaktadır.

Araştırmanın çalışma alanı içinde yer alan kentsel yerleşmelerin planlanması aşamasında ihtiyaç duyulan genel politikaların yanı sıra, bölgesel ve ulusal kalkınmaya yönelik politikaların oluşturulmasında da veri teşkil etmesi hedeflenmiştir. Ülkemizde yerel planların kalkınma planları ile olan ilişkisinin geliştirilmesi açısından çok uzun zamandır yaşanan sorunlara karşı 8. Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda da benimsenen bölge

planlama yaklaşımlarını da, bu konuda önemli bir veri boşluğunu doldurarak desteklemek amaçlanmıştır.

Araştırma zaman dilimi olarak ulusal politikaların değiştiği ve dışa açılmanın önem kazandığı 1980 ve sonrasını esas almıştır.

1980'lere kadar olan dönemdeki ekonomik ve mekansal gelişme teorileri içe dönük yapıların özellikleri üzerine kurulu iken, 1970'lerdeki bunalım ve 1980'lereki uluslararası bütünleşme hareketleri ile uluslararası ilişkilerin gelişmesiyle uluslararası ticaretin ve faktör hareketlerinin büyümeye ve mekansal organizasyona etkileri teorik çalışmalarda ağırlık kazanmıştır. Bu dönemde gelişen Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi, hem geçmişteki bir çok teoriyi bir araya toplayabilmiş, hem de uluslararası bütünleşme hareketlerinin mekan ve ekonomi üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde tanımlama olanağı sunmuştur.

Araştırmada bu nedenle bu teorinin varsayımları üzerinde durulmuş ve bölgesel bütünleşme hareketlerinin önem kazandığı 1980 sonrasında Türkiye'de mekansal organizasyonun nasıl değiştiği incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle benzeşme ayrışma indeksi (dissimilarity indeks) bileşenleri olan bölgesel uzmanlaşma indeksi (regional specialisation) yoluyla illerdeki ekonomik faaliyetlerin çeşitlenme ya da uzmanlaşma eğilimleri incelenmiş, diğer bileşen olan coğrafi yoğunlaşma indeksi ile de hangi sanayi kollarının coğrafi olarak yoğunlaşma ve hangi sanayi kollarının dağılma eğiliminde olduğu araştırılmıştır. Benzeşme ayrışma indeksi sonucunda Türkiye'de batıda merkez – çevre ilişkilerinin devam ettiği ve mevcut metropoliten merkezler olan İstanbul – Bursa ikilisi, Ankara ve İzmir'de çeşitlilik artarken bu bölgelerin yakın çevresi dışında kalan ve bu üç alan arasında sıkışan illerde bölgesel uzmanlaşmanın artma eğiliminde olduğu gözlenmiştir.

Bölgesel bütünleşmelerin amaçları arasında yer alan rekabet gücünün geliştirilmesi konusundaki araştırma aşamasında kamu yatırımlarından, teşviklerden, nüfustan ve yeni yatırımlardan bölgelerin aldığı paylardaki gelişme incelenmiş ve hangi bölgelerin bu konularda payını artırdığı incelenmiştir. Yine İstanbul – Bursa ve Tekirdağ, İzmir ve Ankara'nın kendi aralarında bazı farklılıklara rağmen önde olduğu, ayrıca yeni bir merkez olarak Antalya'nın geliştiği gözlenmiştir.

İmalat sanayilerinde hangi bölgelerden hangi bölgelere doğru bir hareket olduğunun ve yeni merkezler oluşup oluşmadığının incelenebilmesi için 1980 ve 1998

yıllarındaki yerleşim katsayıları hesaplanmış ve coğrafi yoğunluğu artan ve azalan sanayilerin mekandaki dağılımının nasıl değiştiği ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak Edirne – Ankara aksında bir koridor yapısı değil, ancak bir koridor üzerinde yer alan metropoliten merkezler ve yakın çevresi ile oluşan grup yapıları ve diğer sistemlerdeki gruplarla bu sistem üzerindeki gruplar arasında sıkışan çeşitli yerleşmelerden oluşan bir mekansal organizasyonun geliştiği, 1980’den bu yana mevcut metropoliten merkezlerden İstanbul ve Bursa’nın gelişiminin Tekirdağ’ın da kazandığı önemle sürdüğü ancak Ankara’nın ve İzmir’in önceki grup kadar başarılı olmadığı ortaya konulmuştur. Bölgesel bütünleşmenin önem kazandığı 1980’lerin başından bu güne Türkiye’de bölgeler arası farklılıkların azalmadığı ve çok yönlü bir şekilde varlığını sürdürdüğü sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü konuya giriş niteliğinde olup genel bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır.

İkinci bölümde dünyada yaşanan gelişmeler ışığında mekana dayalı ekonomik teorilere genel bir bakış sunularak Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi’nin varsayımlarına geçilmekte ve bölgesel bütünleşme hareketleri ve içinde bulunduğumuz çağda yaşanan organizasyonel ve toplumsal değişimler ele alınmakta, bu değişimlerle Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi’nin ilişkilerine değinilmektedir.

Üçüncü bölümde Türkiye ve Türkiye’yi ilgilendiren bölgesel bütünleşme hareketleri üzerine bilgi verilmektedir. Bu hareketlerin temel prensipleri ve hedefleri ile bu hedeflere dayalı olarak geçmişte ve bugün üretilen senaryolara değinilmektedir.

Dördüncü bölümde yurtdışında yapılan çalışmalara değinilmekte ve ampirik bulgular ile teorik sonuçlardan örnekler verilmektedir.

Beşinci bölümde çalışma alanı ve çalışma alan üzerine Türk araştırmacılarının yaptığı araştırmalar hakkında bilgi verilmekte, ardından araştırma yöntemi ve kullanılan teknikler hakkında bilgi verilmektedir.

Altıncı bölümde elde edilen bulgular ve diğer araştırmaların sonuçları ışığında Türkiye’de bölgesel bütünleşme ve kalkınma hedefleri üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır.

THE TRANSFORMATION OF SPATIAL ORGANIZATION IN TURKEY THROUGH THE INTEGRATION PROCESS WITH THE EUROPEAN UNION AND EDIRNE – ANKARA AXIS

SUMMARY

The relationship of national regions within Turkey to international and trans-national regions and the change in the spatial organization posses great importance in the integration and cohesion process of Turkey to European Union. Due to her position, Turkey, as a country participating in many other international co-operation organizations, is under special socio-economic influences. Through the integration process of Turkey to the EU, identification of the level of interactions and level of co-operation between the most developed region of Turkey, Marmora region and some other connected provinces and bordering countries with the view of Mezo-regions is of great importance for the efficient planning of the spatial organizational change to serve the needs for national development.

The research also focuses on the Edirne – Ankara axis as well as the change in the spatial organization of Turkey, in order to understand if the provinces on this axis exhibits the characteristics of a corridor development which might be a part of a mezo-region and its meaning for national and regional development and to build a framework for further research. This axis both cover the most developed metropolitan regions, and is as well one of the most important axis in the Black Sea, East Mediterranean and Southern European systems.

It is aimed that the research shall provide data as well for policy building on regional and national development and for planning in the selected region. It is also aimed to support the regional planning approach, presented in the 8th 5 years' National Development Plan Regional Development Special Comission Report, to overcome the problems of developing the relationship of national and local plans, by fulfilling the gap of studies in the related subjects.

The study covers the period that starts from 1980 until today, when national policies changed for the benefit of internationalisation policies.

The economic and spatial development theories until 1980's were built on the features of closed systems. After the crisis of 1970 and the development of international integration movements of 1980's, the effects of international trade and factor movements on the spatial organisation started to gain weight in the theoretic studies. The emerging New Economic Geography Theory of the time has been successful in both gathering many theories of the past together, and both providing the possibility to identify the effects of regional integration movements in the spatial organization and economy.

This research hence focuses on the hypothesis of New Economic Geography to investigate how the spatial organization changed in Turkey since interregional cooperation movements gained importance, the year 1980. The components of dissimilarity index; regional specialisation index and geographic concentration index are used in studying the economic diversification and specialisation in the provinces, and the tendency of different manufacturing industries to decentralise or centralise. It is found that core-periphery relations persist and the existing metropolitan centers of Istanbul-Bursa core, Ankara and Izmir have been increasing the economic diversification, while the regions between these core areas have been possessing increasing regional specialisation.

The other stage of the research focuses on the purpose to increase the competitive advantages of regions as a motivation for regional integration, by investigating how regions enjoy by increasing the incentives, population and investments to their benefits, and which regions have been able to develop most. Same regions are found to be in the front stage, including an emerging new center, Antalya.

Location quotients are calculated for all the provinces in the time period of 1980 – 1998, to show how the dispersion of industries which have decreasing or increasing level of concentration changed in the space.

As a result, it is found that a fully corridor-like development does not, but rather a corridor with strong centers located on it with their own peripheries which are struck among these centers developed in the Edirne – Ankara Axis and since 1980's, Istanbul and Bursa has been developing as already existing centers, but with a new

partner, Tekirdağ, yet Ankara and Izmir has not been as successful as the first group. It is found that regional disparities have not decreased and continue to exist multi-dimensionally since the beginning of the 1980's when regional integration gained importance in Turkey.

The first part is an introduction of the study and tries to build a framework.

At the second part of the study a general view of spatial economic theories is provided through the developments in the world and the hypothesis of New Economic Geography are given. The socio-economic changes and international and interregional integration movements and their relation to New Economic Theory are drawn.

The third part gives information on the integration movements that are of special importance for Turkey. The basic principles of these movements and their targets are assessed through some scenarios of the past and contemporary times.

The fourth part covers international studies and provide examples of empirical evidence and results of theoretic studies.

The fifth part provides information on Turkish studies or studies related to Turkey, and the research methodology and technics to be used for the measurement of change in the spatial organization. The empirical evidence is as well given in this part.

The sixth part is a conclusion on the findings and the targets of integration and development of Turkey.

1 GİRİŞ

Türkiye ve Avrupa Birliği uyum ve bölgesel bütünleşme sürecinde Türkiye'nin ulus-altı bölgelerinin uluslararası ya da ulus aşırı bölgelerle olan ilişkileri ve bu bağlamda mekansal organizasyonda yaşanan değişim büyük önem taşımaktadır. Türkiye, konumu gereği Avrupa dışında yer alan bir çok diğer işbirliğinde de yer alan bir ülke olarak farklı sosyo-ekonomik etkileşimler altındadır. Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşme sürecinde en gelişmiş bölgesi olan Marmara Bölgesi ve devamında yer alan bazı iller ile bu bölgeye sınır olan ülkelerin alt bölgeleri ile diğer ülkelerdeki alt bölgeler arasındaki ilişkilerin bir Mezo-Bölge bakışı ile tanımlanması ve bölgeler arası işbirliği düzeyinin tanımlanmasının mekansal organizasyonun dönüşümü ve mekanın etkin bir şekilde planlanarak ülkenin kalkınmasına hizmet etmesi açısından önemi büyüktür.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran bölgesel bütünleşme hareketleri, özellikle yüzyılın sonunda tüm dünyaya yayılmış, öncelikle ekonomik ve askeri ilişkilerin geliştirilmesi ile sınırlıyken, kültürel, sosyal, politik, çevresel boyutların da bütünleşme hareketlerinin konusu içinde yer bulmasıyla daha karmaşık yapılanmalar halini almıştır. Bu yapılanmaların ilgili ülkelerin toplumsal, ekonomik ve mekansal yapısı üzerindeki etkileri ise gittikçe daha fazla araştırılmaktadır. Ekonomik eylemler ve mekansal yapı arasındaki ilişki, sürekli değişen, dinamik bir yapıda olup, bölgesel bütünleşme hareketleri ile yeni dinamiklerin etkisi altında yeniden şekillenmektedir.

Küresel sistemdeki denge değişikliklerinin bir yansıması olarak, bazı bütünleşme hareketleri oldukça kapsamlı bir yapıya kavuşmuş ve oldukça geniş bir temele yayılmıştır. Bunlar arasında Avrupa Birliği hiç kuşkusuz kendi döneminin en geniş kapsamlı ve en iddialı bölgesel bütünleşme hareketi olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik, askeri ve sosyal açıdan yaklaşma içinde olduğu batı toplulukları ile yaptığı anlaşmaların bir çoğu aslında bugün Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan anlaşmalardır. Bu açıdan Türkiye'nin Avrupa Birliği'nde ekonomik ve sosyal alanlara ilişkin uygulanan politikaların etkisini hissetmesi doğaldır. Bu etkilerin ulusal kalkınma hedefleri açısından ne gibi

etkileri olduğunun ortaya konulmasının sosyo-ekonomik ve mekansal planlama çalışmaları açısından önemi büyüktür. Bu etkilerin zaman içinde mekansal organizasyon yapısında ne gibi değişikliklere neden olabileceği, kalkınma ve bütünleşme politikalarının uygulama araçlarının nasıl kullanılabileceği, yeni araçların neler olabileceği ve nasıl sorunlarla karşılaşılabilceği açısından Türkiye'nin AB ile bütünleşme sürecinde nasıl bir mekansal organizasyon değişikliği yaşadığının incelenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bu etkilerin incelenmesi, kalkınma planlarında öngörülen hedeflerle bütünleşme hedeflerinin uyumluluğu konusunda da önemli ipuçlarına erişmeyi sağlayacağı için önem taşımaktadır. Kalkınma ve gelişme amaçlanarak girilen bölgesel bütünleşme hareketlerinin içerdiği risklerin ortaya erken konulması, bütünleşme hareketinin başarılı olabilmesi için yeni politikaların geliştirilmesi ve önlem alınabilmesi açısından zorunludur.

Kalkınma hedefleri yıllarca içeriye dönük politikalara dayanan Türkiye'nin bu hedefleri 1980'lerden sonra değiştirmesi ile yeni bir döneme girilmiştir. Önceki dönemleri **Boratav (1988)** aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

1923 – 1929 Yeniden Yapılanma Dönemi

1930 – 1946 Korumacı – Devletçi Sanayileşme Dönemi

1947 – 1960 Pazar Bütünleşmesi – Sanayi Altyapısı Oluşum Dönemi

1963 – 1980 Planlı Gelişme İçinde Yeniden Oluşum ve Tıkanma Dönemi

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri'nde, anti-enflasyonist politikalarla fiyat istikrarı sağlandıktan ve esnek kur politikaları ile de ödemeler dengesi düzeltildikten sonra uzun dönemde büyüme modeli olarak ithal ikamesi modelinin tasfiyesi ve bunun yerine ihracat önceliklerinin egemen olduğu, dışa açık yeni büyüme modeline geçilmesinin amaçlanmasıyla yeni bir döneme girilmiştir (**Mortan ve Çakmaklı, 1987**). 1980 – 1988 arasında uygulanan politikalara ek olarak, 1989'dan sonra finansal serbestleşme de ekonomi politikaları arasındaki yerini almıştır (**Kepenek ve Yentürk, 2001**). Doğal olarak bu sürecin daha önceki ekonomik dönemlerde olduğu gibi mekansal organizasyon üzerinde etkileri bulunmaktadır. 1980 sonrası dönemin özelliği hem daha önceki dönemlere göre tarımsal ürüne dayalı ihracatın yerini sanayi mallarına dayalı ihracatın alması, hem de daha ileri teknoloji üretenin gelişmesidir. 1980'den bu güne ise gelir dağılımındaki eşitsizlik artmıştır. Toplumun ve ülkenin farklı kesimleri açısından dışa açılma politikalarının faydaları ve zararları

olduğu ve gelir farklılığının arttığı çeşitli çalışmalarda ortaya konulmuştur (**Sönmez, 2001, Kepenek ve Yentürk, 2001**)

1980'lerle beraber ülkede büyük gelişmeler olduğu kadar, büyük krizler, artan gelir farklılıkları, az gelişmiş bölgelerde kronik sorunlar da yaşanmış ve yaşanmaktadır. Bu sorunların tamamını içsel nedenlere bağlamak, bugün Türkiye açısından gerçekçi bir yaklaşım olmaktan çıkmıştır. Türkiye'nin kalkınma sorunlarını yakın çevresindeki ülkelerle beraber çözmesi gerekmektedir. Nitekim Türkiye de bu konuda bazı adımlar atmamış değildir. Bir yandan Avrupa Birliği'ne girebilmek için çeşitli düzenlemelere gidilirken, bir yandan da ülkenin dört bir yanında biri bitip diğeri başlayan ça-tışmalara karşı istikrar sağlayıcı işbirliklerine gidilmeye çalışılmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllara damgasını vuran Bosna, Kosova, Çeçenistan ve Körfez Savaşları ve çatışmaları, Türkiye'nin Avrupa Atlantik bloğu ile arasında doğu bloku ülkelerinin dönüşümü ile kalkan sınırlara rağmen yeterli düzeyde bütünleşememesi ve bir yandan başka güç dengeleri içinde doğusunda da yeteri kadar bütünleşme olanağı yakalayamaması nedeniyle durumundaki belirsizlik sürmektedir. Bu belirsizliğin süregelen kalkınma arayışları üzerinde olumsuz etkileri olduğu şüphesizdir. Bir yandan dengesiz büyüme ile yaşanan sorunlar yer alırken, bir yandan da dünya pazarlarında rekabet gücünün gelişmesi ihtiyacı her zamankinden fazla önem kazanmaktadır (**Çıracı ve Erkut, 1998**). Gelişmiş ülkelerdeki maliyetlere karşın kendi aralarında geliştirdikleri gümrük anlaşmaları ile maliyetler üzerindeki yükler hafıflerken, bu ülkelerle olan ilişkilerde az gelişmiş ülkeler açısından maliyetler yine yüksek kalmakta, belirsizlikler ise sürmeye devam etmektedir.

1.1 Araştırmanın Önemi

Bu olayların mekana nasıl yansıdığına yapılan çeşitli çalışmalarla ortaya konulduğu görülmekte, ancak bu çalışmaların sayısının az olduğu ve halihazırda dış sistemleri yeterince ele alamadığı görülmektedir. Mekansal organizasyonun dönüşümünde dış etkenleri de dikkate almak ve Türkiye'deki değişimleri yakın çevresindeki ve ilişkide olduğu diğer ülkelerle olan ilişkilerindeki değişimlere dayandırmak ve bu ilişkilerin yaratacağı olumsuz etkileri azaltmak ve yine bu ilişkilerden kalkınma hedeflerinde mümkün olduğunca olumlu şekilde faydalanabilmek için Türkiye'nin alt bölgelerinin dahil oldukları ulus aşırı sistemler çerçevesinde incelenmeye ihtiyacı vardır.

Türkiye özellikle Doğu Avrupa ve Güneydoğu Avrupa ile A.B. arasındaki ilişkilerle ilgili olarak yapılan araştırmaların bir çoğunda yer almamakta, göz ardı edilmektedir. Avrupa kıtasında bulunan toprak alanının küçüklüğü yanı sıra, bir çok araştırmacı dünya kentlerini konu alan çalışmalarında da İstanbul ve Ankara gibi büyük metropollerini nedense görmezden gelmekte ve bu da uluslararası literatürde bu kentlere ilişkin veri eksikliğine neden olmaktadır (**Bknz: Batten, D.F., 1995, Matthiesen and Schwarz, 1999**). Gerçi bunda Türkiye ile Avrupa arasında ciddi sosyal ve kültürel farklılıklar bulunmasının da payı bulunmaktadır.

Bu nedenle Türkiye’de yer alan büyük metropollere yönelik araştırmaların bir sistem yaklaşımı içinde uluslararası bir perspektiften incelenmesinde ülke açısından bazı faydalar olduğu açıktır. Avrupa’da yapılan şehir ve bölge planlama ve bölge bilimi çalışmalarında genellikle Türkiye sınırları çalışma alanının sınırlarını da çizmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin de kendi konumu üzerinde yapılacak araştırmalarda aslında kendisi merkez alınarak uluslararası araştırmalar yapılması, bu konuda gizli kalmış veya araştırılmamış bir çok konuyu ortaya koyabilmek açısından önem taşımaktadır.

1.2 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın çalışma alanı içinde yer alan kentsel yerleşmelerin planlanması aşamasında ihtiyaç duyulan genel politikaların yanı sıra, bölgesel ve ulusal kalkınmaya yönelik politikaların oluşturulmasında da veri teşkil etmesi hedeflenmiştir. Ülkemizde yerel planların kalkınma planları ile olan ilişkisinin geliştirilmesi açısından çok uzun zamandır yaşanan sorunlara karşı 8. Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda da benimsenen bölge planlama yaklaşımlarını da, bu konuda önemli bir veri boşluğunu doldurarak desteklemek amaçlanmıştır.

1.3 Araştırmanın Kapsamı

Çalışma 1980 ve 1998 arasında kalan dönemde il bazında verilerden yola çıkarak mekansal organizasyonun nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda 1980 yılından 1998 yılına kadar olan veriler kullanılmıştır. Araştırma, Türkiye’yi yakın çevresi olan Karadeniz, Balkanlar ve Akdeniz ile Avrupa Birliği’ne ilişkin politikalar çerçevesinde değerlendirmekte, mevcut gelişmeler ışığında mekansal organizasyon yapısındaki değişimi açıklamaya çalışmaktadır. Türkiye’de 1980’lerden bugüne

yaşanan mekansal organizasyon değişimini hakkında sahip olunan bilgilere yenilerini eklemek ve gelecekte bölgesel bütünleşme üzerine uluslararası-ulusaltı bölgeler üzerine yapılması muhtemel olan çalışmalara yön vermek amacıyla yapılan bu çalışmanın ortaya koyduğu bulguların tabii ki yeterli olduğu söylenemez. Ancak bu sonuçlar, dünyadaki diğer bütünleşme hareketlerinin araştırılması sonucu elde edilen bulgularla beraber ele alındıklarında önem kazanmaktadırlar.

1.4 Araştırma Yöntemi

Araştırma konusunun niteliği nedeniyle öncelikle genel teorik gelişmelerden yola çıkılarak, Türkiye’yi ilgilendiren sosyo-ekonomik ve politik gelişmeler dikkate alınarak çizilen çerçeve kapsamında il bazında veriler benzeşme – ayrışma indeksi ve yerleşim katsayısı ile yardımcı bazı diğer kantitatif yöntemler kullanılarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırma konusunun niteliğine uygun veri kümelerinin tümünün tüm dönemi kapsamaması nedeniyle veriler mümkün olan en uzun dönemi kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Araştırmada, ulusal sınırlar içinde elde edilen verilerden faydalanılmıştır.

2 BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME HAREKETLERİ VE YENİ EKONOMİK COĞRAFYA

Bölgesel Bütünleşme hareketlerinin 1970’lerde yaşanan bunalımın ardından dışa açılma politikalarının önem kazanması ile farklı bir döneme girmesi ve tüm dünyada onlarca yeni bütünleşme girişiminin ortaya çıkması ile kapalı sistemlere ve belli soyut varsayımlara dayanan ekonomik ve mekansal organizasyon teorileri yerlerini uluslararası ticaret, bilişim ve ağ yapılarını bünyesine alan ve önceki teorileri bu şekilde yeniden yorumlayan Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi’ne bırakmıştır.

2.1 Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi’ne Giden Yol

Bu çalışmada ele alınan Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi, bölgesel bütünleşme politikaları açısından daha önceki modellere göre bir çok avantaja sahiptir. Bu nedenle Yeni Ekonomik Coğrafya ile daha önceki ekonomik teoriler ve mekan teorilerinin karşılaştırılması, bölgesel bütünleşme hareketlerini daha iyi anlamak açısından önemlidir.

2.1.1 İlk Modeller

Ekonomik modellerin alansal özelliklerle ilgisi aslında daha ilk modellerde bile gözlenebilmektedir. Richard Cantillon (1680-1734), Dr. Quesney (1694-1770) gibileri ekonomik faaliyetlerle belli alanların ya da bölgelerin ilişkileri üzerine ipuçları vermiş, ardından Adam Smith (1723-1790), ulaşım ve işbölümüne değinirken, David Ricardo(1772-1823) toprak rantı ve karşılaştırılabilir üstünlüklere değinmiştir. Ricardo ve Malthus tarımsal bir toplumda yaşamış ve böyle bir toplumun ekonomisini incelemiş olsalar da ortaya koydukları kavramlar bugün dahi önemini büyük ölçüde korumaktadır (**Alonso, 1991**). Hatta karşılaştırılabilir üstünlükler uluslararası ticaretin ulaştığı karmaşıklık ve hacim nedeniyle gittikçe daha da ilginç araştırmalara ve yayınlara konu olmaktadır. Ancak Ricardo ülke içindeki coğrafi dağılım değil, yalnızca ülkeler arasında üretimin nasıl dağılacığı üzerinde durmuştur. Çağımızda Ohlin ise karşılaştırmalı üstünlüklerin ülke içindeki bölgeler arasındaki ticarete de önemli olduğunu ortaya koymuştur (**Dinler, 2001**).

Alansal Ekonomi

Alansal Ekonomi'nin (Spatial Economy) kurucusu Von Thünen'dir (1783-1850). Thünen konsantrik çemberleri, vergi, ulaşım mesafesi, ürünün özelliğine göre ulaşım şekli, ulaşım süresi, coğrafi yapı gibi bir çok faktörü ele almıştır. Bir çiftçi olan Von Thünen'in kendi deneyimlerinden yola çıkarak gerçekleştirdiği soyutlamalar üzerine yüzyılı aşkın bir süredir üzerinde tartışılmaktadır. Alansal analizin bu nedenle Almanlar tarafından bir yüzyıl boyunca yürütülmüş olmasında Von Thünen'in payı büyüktür. Laundhardt taşıma maliyetlerinden yola çıkarak optimum yer üzerinde çalışmalar yaparken, Schäffle tarımın dağınıklaşması (desantralizasyonu) ve sanayinin merkezileşmesi (santralizasyonuna) neden olan etkenler üzerinde durmuştur.

Alfred Weber 1909'da Laundhardt'ın birçok analizini yeniden sistematik olarak ortaya koymuştur. Kuruluş Yeri Teorisi'nde (Location Theory) önce taşıma masraflarının minimum olduğu yeri, sonra işgücü ücretlerini sonra da yöresel yığılma avantajlarındaki farklılıkları (yöresel yığılma avantajları – dışsal ekonomiler ve yığılma dezavantajları – negatif dışsal ekonomiler) değerlendirmeye katmaktadır.

Daha sonra Tord Palander 1935'te fiyat oluşumunu da çalışmaya dahil etmiş ve uzaklığın pazarları parçaladığına ve düopol yapılarının ortaya çıktığına değinmiştir.

Ardından Auguste Lösch gerçek bir genel denge modeli uygulamıştır. Buradaki varsayımları tam rekabet koşulları, standart firma büyüklüğü ve tüketicilerin homojen bir ekonomik alana homojen bir şekilde dağıldığı yönündedir. Böylece ünlü altıgenler ortaya çıkmıştır (**Dinler, 2001, Erkan, 1987, Mc Cann, 2001**).

Etki Alanları

İstatistiki yöntemlerin gelişmesiyle alan araştırmasına dayalı çalışmalardan yola çıkarak teori geliştirilmeye başlanmış, ve Christaller, Reilly, Zipf gibileri tarafından etki alanları incelenmeye başlanmıştır. Bu modellerde tüketici tercihleri de konuya dahil olmaya başlamış, büyük yerleşmelerin küçük yerleşmelere karşı sağladığı avantajlara değinilmiştir. Bunu açıklayabilmek için fiziksel çekim modelleri (gravitation) kullanılmıştır (**Tekeli, 1979**). Ayrıca Converse malın özelliğine de değinmiş ve farklı sıklıkta kullanılan malların farklı etki alanları bulunduğu üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Walter Christaller, merkezi yer kuramını Güney Almanya'daki gözlemlerine dayanarak geliştirmiştir. Christaller de de altıgenler

bulunmakla beraber, Christaller'in alışmaları Lösch'ten daha önce yayınlanmıştır. Lösch merkezde sanayinin bulunduğu altıgenler üzerinde dururken Christaller ticari ilişkiler ve idari örgütlenme üzerinde durmuştur. Ancak Lösch bazı hipotezlere dayanarak bir teori geliştirmekle beraber Christaller elde ettiği verileri bir önsezi ile bir modele dnştrmştir.

Zipf ve diğerleri ile çalışmalar nüfusa ve kentlerin kademelenmesine yönelmiştir.

Bu dönemdeki alışmalar Adam Smith ve Ricardo dönemindeki gibi uluslararası konuları ele almaktan uzaklaşmış, ülke içinde hiyerarşik sistemler aramaya yönelmişlerdir.

Ekonomik Alan Teorisi'ni izleyenler arasında **Kuruluş Yeri Teorisi'ni** srdrenlerden **Isard (1998)**, retim faktörlerinin bölünemez ve kısmen taşınabilir olması nedeniyle alanda homojen olarak dağılmadıkları varsayımından yola çıkarak belirli yörelerin işletmeler açısından daha avantajlı olduğunu ortaya koymakta ve ulaştırma maliyetlerini de optimum yer seçimi kriterleri arasında ele almaktadır (**Dinler, 2001, Isard, 1998**). Bu nedenle altyapısı gelişmiş yerler de işletmeler açısından önem arzetmektedir.

2.1.2 Klasik Modeller

1929 Ekonomik Krizi ardından Adam Smith'in geliştirdiği liberal iktisat politikasının terkedilmesi ile J.M. Keynes'in ekonominin yalnızca piyasa mekanizmasına bırakılmasını sakıncalı bulan ve devletin ekonomiye müdahalesini gerekli gören "Genel Teori"si ortaya çıkmıştır.

Ekonomik sürecin talep yönüyle ilgilenen Keynesgil Alan dahilinde arz tarafının ele alınmasındaki eksikliklerin yanı sıra en büyük sorunlardan biri otonom tüketimin zaman içinde değişmediği varsayımdır. Dolayısıyla yetersizlikleri açık olan bu modellerde büyümeyi talep belirlemektedir. Yatırım ve bölge dışına ihracat ana büyüme unsurlarıdır.

Kenyesgil Bölgesel İhracat Modelleri (Export-Base Theory)

Bölge gelirindeki artışlar ihracatın, bölge tüketimi ve ithalatı da gelir artışının bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır. Ekonomik faaliyet temel (basic) yani ihracata yönelik olanlar ve temel olmayan (non-basic) yani i tüketime yönelik olanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu modelde ihracattan sağlanan gelir dışsal olarak

belirlenmektedir. Toplam gelir bu iki faaliyet dalının toplamından oluşmaktadır ve dengeli büyüme için ihracat ve bölgesel gelirinin aynı hızla artması gerekmektedir. Model şunları gözardı etmekte ya da yetersiz ele almaktadır:

- Sadece bir talep modeli olması nedeniyle kapasite (arz) sorunlarını dikkate almamaktadır. Oysa arzın yetersiz olması gelir değil fiyat artışlarına neden olmaktadır.
- İhracat dışsal bir veri olmasına rağmen modeldeki diğer tüm değişkenleri belirlemektedir. Model tek belirleyenli (monocausal), basit bir sistemden öteye gidememektedir. İçsel unsurlar (işgücü arzı, sermaye birikimi, teknik ilerleme, talep artışı gibi) dikkate alınmamaktadır.
- İhracat sıfıra eşit kabul edildiğinde bölge büyümemektedir. Modeldeki bu açık bölge gelirini de tanımlanamaz hale getirmektedir.
- Bölgesel gelişmede bölgelerarası olduğu kadar bölge içi ilişkiler de önemlidir. Model bunu gözönüne almamaktadır.
- Modelde ihracat konusu olan malların yatırım malı, tüketim malı olması ya da bunların kombinasyonları arasında fark gözetmemektedir.
- Talebe dayalı bir model olmasına rağmen bölgesel talep yapısındaki değişimler dikkate alınmamaktadır.

Keynesgil Bölgesel Yatırım Modelleri:

Bu modellerde bölgesel talep ve büyüme modelleri yatırım fonksiyonunu içermektedir. Modelde bölge içi tüketim bir önceki dönemdeki bölge gelirinin doğrusal homojen bir fonksiyonudur. Bölge içi yatırımlar bölgesel ihracat ve tüketimdeki değişimler yoluyla uyarılmaktadır.

Model yatırım fonksiyonuna rağmen çarpan - hızlandırıcı sisteminin ötesinde bölgesel gelişmenin özel sorunlarına inememektedir. Ancak büyüme sürecini kümülatif bir süreç olarak ele alması önemlidir.

Harrod – Domar tipi Bölgesel Büyüme Modeli:

Bölgenin tüketiminin aynı dönemdeki bölgenin gelirinin doğrusal bir fonksiyonu olduğu modelde aynı zamanda bölgenin yatırımları o dönemdeki gelir artışının doğrusal bir fonksiyonudur. Ekonominin dengeli büyümesi için bütün bölgelerin aynı

büyüme hızına sahip olması ve ya tasarruf eğilimi ile marjinal sermaye / hasıla oranı arasındaki orantının eşit olması gerekmektedir. Modelin sorunları şöyledir:

Dış ticaret dikkate alınabilse de, bütün bölgelerin aynı büyüme hızına sahip olması gibi gereklilikler modelde sorun yaratmaktadır.

İşgücündeki artış ve göç model dışında kalmaktadır. Büyümeyi yalnızca talebe dayalı olarak açıklamaya çalışmaktadır **(Kepenek ve Yentürk, 2001, Erkan, 1987)**.

2.1.3 Neo Klasik Modeller

1970'lerdeki ekonomik krize kadar Keynes'in görüşleri kabul görmüşse de krizden sonra Milton Friedmann'ın Monetarist İktisat Teorisi ve takib eden diğer makro iktisat teorileri tepki olarak çıkmış ve bu görüşler Neo – Liberal görüşler olarak adlandırılmışlardır **(Dinler, 2001, Kazgan, 1985)**.

Bu modellerde Keynesgil modellerin yeterince dikkate almadığı arz tarafı, yani üretim fonksiyonları ele alınmaktadır. Sermaye, işgücü, gelirin büyüme hızı ve teknik ilerlemenin hızı dikkate alınmaktadır. Neo-klasik modellerde bölgelerarası faktör hareketleri ve bunların bölgesel büyümeye etkileri kapsamaktadır. Faktör getirileri arasındaki bölgesel farklar faktör hareketlerine neden olmaktadır **(Erkan, 1987)**.

Modelin bu avantajlarına rağmen, sistemin dengeli büyümesi için tam kapasite büyüme yolunu izlemesi gerekmekte, tam istihdam durumunda gerçekleştirilen tasarruflar ile de yatırımların eşitlenmesi gerekmektedir. Bu eşitliği faiz oranı sağlamakta, her bölgede tam kapasite büyüme için de faiz oranının sermayenin getirisine eşit olması gerekmektedir. Oysa bölgesel teknik düzey ve işgücü arzı ile işgücü niteliği farklılık gösterdiği için sermaye/hasıla oranı da değişmekte, dolayısıyla üretkenlik farklılık göstermektedir. Dengeli büyümenin korunması teknoloji, işgücü ve sermayenin nisbi gelir payı (marjinal hasıla oranı) sabit ve farklı bölgelerde dahi eşit olmalıdır. Bu ancak üretim faktörlerinin tam ikame edilebilmesi ile mümkündür. Oysa ki üretim faktörleri tam olarak ikame edilememektedir. Bu da sermayenin marjinal hasıla oranında değişimlere, dolayısıyla da dengeli büyüme yolunda sapmalara yol açacaktır.

Neo-Klasik modelin temel ilgi alanı dengeli büyümedir. Denge mekanizmasını açıklamak için de mal ve faktör piyasalarında tam rekabet koşullarının (perfect

competition) bulunması, teknik ilerlemenin bu koşullarda herkese açık olması, faktör hareketliliğinin (factor mobility) tam olması ve ölçeğe göre sabit getirilerin bulunması (constant returns to scale) gibi gerçekçi olmayan yaklaşımlar bulunmaktadır.

Ekonomik Alanda Denge Modelleri

Bu modeller bölgesel gelişmenin şehirleşme modelleri ile analizini esas almaktadır. Örnek olarak Richardson ve von Böventer modelleri verilebilir.

Richardson Modeli

Bu modele göre şehirlerin bölgesel gelişmede özel bir önemi vardır. Temel ekonomik faaliyetler şehirlerde yoğunlaşmaktadır ve bu da bölgesel ekonomi ile şehircilik ekonomisinin sentezini gerektirmektedir.

Gelişme sürecinin ivmeli oluşu ve kümülatif bir sürece dönüşmesi nedeniyle gelişme belli kutuplara yayılmaktadır ve değişik bölgelerde sınırlı sayıda merkezde yoğunlaşmaktadır. Yine Hirschman ve Myrdal'ın ortaya koyduğu etkiler gibi nedenlerle ekonomik faaliyet ve nüfus şehir çekirdeğinden metropoliten alana yayılmaktadır. Gelişme bir yandan bir tür yığılma, bir yandan da bir tür yayılma yani dağınık yoğunlaşmış yayılma (decentralised concentrated dispersion) şeklinde kendini göstermektedir. Metropoliten merkez, teknik ve bilimsel bilginin üretilip aktarıldığı iletişim merkezleri olarak teknolojik ve sosyo-ekonomik yeniliklerin çıktığı ve yayıldığı kaynaktır (**Erkan, 1987**). Doğal olarak bunun getirdiği bir kontrol gücü ve değişimi öngörebilme yeteneği vardır. Oysa çeperde kontrol gücünün çok düşük oluşu ve değişiklikleri öngörebilecek bilgi birikimine ve yeni bilgiye sahip olmama nedeniyle metropoliten merkez kendi konumunu sürekli olarak kuvvetlendirmektedir.

Bu yaklaşımla hem bölge içi hem de bölge dışı etmenler bir arada ele alınabilmektedir. Bu yaklaşımın en önemli özelliği, bu iki etkiyi bir arada alması ile mekan ve zaman içinde bölgesel büyüme farklılıklarının oluşmasını açıklayabilmesidir. Ayrıca kır-kent, bölge – şehir, şehir-şehir ilişkilerini de ele alabilmekte ve geniş bir perspektif sunabilmektedir. Richardson 3 konuya dikkat etmektedir :

- Yığılma ekonomileri (agglomeration economies) Mekanda yoğunlaşmayı yaratan temel etmendir, ancak tersine dönebilir. Örneğin arazi fiyatlarındaki artışın mekanı daha yoğun kullanan ve daha fazla fayda sağlayan aktiviteleri

(yüksek katlı işmerkezleri ya da büyük alışveriş merkezleri) merkeze çekerken geniş alana ihtiyaç duyan sanayinin merkezden uzaklaşması gibi.

- Yerleşimsel sabitler (Locational Constants) sosyal sabit sermaye (altyapı, tarihi geçmişten gelen çeşitli arazi ve taşımacılığın gelişmişliği) (Faktör akımlarını belirler) Örneğin farklı taşımacılık seçenekleri farklı ürünler ve farklı pazarlar açısından büyük önem taşımaktadır. Bu da yeni ekonomiler yaratarak yeni yatırımlara olanak vermektedir.
- Yerleşimsel tercihler (Locational Preferences) Karlılığın maksimizasyonu dışında yerleşme tercihleri ; örneğin yerel kimlik, iklim, hoşgörü, güvenlik, ekonomik stabilite, yatırımcının toplumsal kimliği gibi nedenler karlılığın maksimizasyonunu tek hedef haline getirmemektedir. Çünkü karlılık işletmenin devamı açısından tek faktör olmadığı gibi işletmeleri kuran kişilerin ekonomik insan değil gerçek insanlar olması farklı tercihleri, mesela iş hayatında konforu ve uygun bir kar düzeyini maksimum kara tercih etmeyi önemli bir yer seçimi ya da üretim tarzı kriteri haline getirebilmektedir.

Üretim faktörlerinin bölge içinde belirli kentlerde yığılması, ölçeğe göre artan getiriler ortaya çıkarmaktadır (**Erkan, 1987**).

Bu türden bir bölgenin büyüme potansiyeli :

- kendi içindeki taşınmaz kaynaklara (Arazi, altyapı, iklim vb.)
- bölge dışından çekebileceği taşınabilir kaynaklara ve (Sermaye, işgücü, üretim malları, bilgi)
- kendi yarattığı taşınabilir kaynakları (yetişmiş ve tecrübe kazanmış bölgeyi tanıyan nitelikli işgücü, sermaye, bilgi) tutabilmesine bağlıdır.

Von Böventer Modeli

Böventer Richardson'un modelinin ekonomik gelişmenin kalkış veya kendini besleyen hızlanmış büyüme aşamasına uygun düştüğünü söylemektedir. Modelde bölgeler arası gelişme sürecindeki farklılıklar dikkate alınmadığı için yayılma süreci yer almamaktadır. Böventer yerel tercihler yerine yerel kaliteler (Locational Qualities) kavramını kullanarak yayılma sürecini de modele katmaktadır. Richardson da bu eleştirilere katılmış, ancak iki modelin de eksikleri bulunduğunu söylemiştir. Richardson yığılma ekonomilerinin şehiriçi ve şehirlerarası olarak ayrılmasını

anlamalı bulmaktadır. Burada şehirler arası uzaklıklar önem kazanmaktadır (**Erkan, 1987**). Tam rekabet koşullarında iki yerde üretilen iki malın varlığı üzerine kurulu teorisinde malların farklı yerlerde tüketildiğini üretilen malların sayısının artmasıyla tam rekabet koşullarının değiştiğini ve doğrusal olmayan ulaşım giderlerinin bulunduğunu analizlerine katmaktadır. (**Dinler, 2001**)

Alan Ekonomisi ve Gelişmenin Alana Yayılması

Büyüme modellerinde denge hakim unsur iken, alan ekonomisi ve gelişmenin alana yayılmasını konu alan modellerde kutuplaşmalar ve farklılaşmalar, dolayısıyla dengesizlik ilgi alanıdır. Mekan boyutunun ele alındığı bölgesel ekonomik literatüründe gelişme sürecindeki dengesizliklere ilgi, bunlara gelişme sürecinin sürükleyici unsuru gözüyle bakılması nedeniyle yoğunlaşmıştır. Ekonomik sürecin kutuplaşması olgusu, özellikle sektörel ve bölgesel boyutta gerçekleşmektedir. Bu alandaki çalışmalar sektörel ve bölgesel kutuplaşma teorileri başlıkları altında ele alınabilir:

Sektörel Kutuplaşmış Gelişme

Schumpeter'in yenilikleri ve ekonomik gelişmeyi sektörel – zamansal boyutta ele alan “Yenilikler” teorisinden esinlenmekte olan Perroux'nun Büyüme Kutupları Teorisi bunun üstüne bir de soyut mekan anlayışı eklemektedir. Bu soyut mekan büyüme kutbunu bir ekonomik kuvvetler vektörü olarak içine alan bir “Kuvvetler Alanı”dır. Büyüme Kutbu; sürükleyici bir birim etrafında girdi-çıkı (input-output) bağlantıları yoluyla birbiriyle yüksek etkileşimde bulunan bir endüstriler topluluğunun yarattığı dinamik gelişme alanıdır. Her büyüme kutbu, yenilikçi, büyük ölçekli ve çevresini etkileyen dominant bir birim olan sürükleyici firma etrafında oluşturulmakta ve buna bağlı endüstrilerin oluşturduğu topluluk ekonominin diğer sektörlerinden daha hızlı büyümektedir. Sürükleyici firmanın ürünlerine karşı gelir ve fiyat esnekliği daha yüksektir, daha geniş piyasalara hitap etmekte ve çevredeki birimlere yoğun etkiler yaymaktadır. Teknik olarak daha ileridir ve teknik ilerleme hızı da daha yüksektir (**Erkan, 1987, Dinler, 2001, Mc Cann, 2001**). Örneğin Demir-Çelik , demir dışı metaller, kağıt ve kağıt ürünleri, petrol, vb. ileri ve geri (backward and forward) bağımlılık katsayıları çok yüksek olan endüstrilerdir Bu sürükleyici endüstri eğer diğer endüstrilerin üretimini tetikliyor, uyarıyorsa ve diğer endüstrilerin üretimindeki artış hızı egemen

endüstrilerin başlangıçtaki büyüme hızından daha yüksek ise bu sürükleyici endüstriye kilit endüstri (key industry) denilmektedir. Perroux kavram olarak açıklamasa bile sürükleyici endüstri ile diğer endüstriler arasındaki ileri – geri bağlantılara da değinmiştir. Sürükleyici endüstriler üzerine önemli noktalar :

- Bir endüstri ancak belirli bir zaman diliminde sürükleyici olabilir.
- Sürükleyici özellikteki birimin bu özelliğinin faaliyette bulunduğu yöre ile sıkı bir ilişki içinde olması gerekmektedir. Yani her bölgede aynı etkiyi yapmayabilir.
- Kutbun oluşabilmesi için bu birimin faaliyette bulunduğu bölgedeki tüm faaliyetlere egemen olabilecek bir üretim hacminde olması gerekmektedir.

(Dinler, 2001)

Diğer endüstrilerin sürükleyici endüstri etrafında kümelenmesi (yığılması) sanayi komplekslerini oluşturmaktadır. Teoride bu kompleks ile sürükleyici sanayi arasındaki ilişkiler ise yeterince tanımlanmamıştır. Büyüme kutbu ile genel ekonomik büyüme arasındaki ilişki ise yeterince kurulamamıştır **(Erkan, 1987)**.

Girdi – çıktı ilişkileri yoluyla konunun incelenmesi de dinamik bir ruha sahip büyüme kutbu kavramına statik bir yorum getirdiğinden tezat oluşturmaktadır.

Bölgesel Kutuplaşmış Gelişme

Perroux'nun yalnızca endüstriler arası ilişkileri konu edindiği kutuplaşma olgusunu bölgesel boyutta ele alan ilk araştırmacılar Hirschman, Myrdal ve Boudeville olup, bunlardan ilk ikisi bölgeler arası etkileşim ve ilişkilerin analizine yönelmiş, Boudeville ise coğrafi mekan ve bölge kavramları ile ekonomiye yeni bir boyut kazandırmıştır **(Erkan, 1987, Dinler, 2001)**.

Myrdal ve Hirschman'a göre bir ülkenin ekonomik gelişmesi bütün bölgelerde aynı zamanda ortaya çıkmamakta, aksine ekonomik gelişme ilk başladığı yerde yoğunlaşıp güçlenmektedir. Dolayısıyla ülkesel boyutta da dengesiz gelişme söz konusudur. Hirschman ileri – geri bağlantılarla olumlu (spread – trickling down effects) ve olumsuz (Backwash – polarisation effects) yayılma etkileri ile önce kutuplaşmanın arttığı, ancak daha sonra olumlu etkilerin gücünün zamanla artması ve olumsuz etkilerin hafiflemesi ile farklılıkların azaldığını ifade etmektedir. Bunda da mal ve faktör hareketliliği ile göç veren çevre yerleşmelerde işgücünün marjinal

verimliliğindeki değişiklikler söz konusu olmaktadır Myrdal daha karamsar bir bakışla gelişmiş bölgede olumlu etkilerin ağırlık kazanmasına karşın aradaki ilişkinin geri bölge aleyhine işlemesi ile olumsuz etkilerin daha da yoğunlaştığını savunmaktadır. Zira bölgeler arasındaki ilişkiler dönüşlü ve kümülatif nedensellik içinde gelişmiş bölgelerin gelişmesini sağlarken, geri kalmış bölgenin daha da geri kalmasına ve yoksullaşmasına yol açmaktadır. Bu durum dışarıdan müdahaleyi gerektirecek boyutlara varabilmektedir..

Kaldor “The case for regional policies” de kümülatif nedensellik ilişkisini endüstrileşme sürecinde ortaya çıkan dışsal ekonomilerle yığılma ekonomilerinin yol açtığı ölçeğe göre artan getiri (increasing returns) durumu olarak ele almıştır. Bu görüşlerin ulusal ya da uluslararası düzeyde de ortaya çıkmasının mümkün olduğu belirtilmektedir (**Erkan, 1987**).

Perroux’nun görüşlerini coğrafi mekana aktararak bölgesel – sektörel büyüme kutuplarını geliştiren **Boudeville (1966)**, firma ve endüstrilerin yerel ilişkilerinin bölgesel düzeyde kümülatif yığılma ve farklılaşmaya yol açtığını savunmaktadır. Bu nedenle de belirli sektörlerdeki ekonomik büyüme belirli coğrafyalarda gerçekleşmektedir. Böylece mekana dayalı modellerdeki yalnızca arz, talep gibi faktörler ya da üretim faktörlerine sahip olmanın değil, aynı zamanda da ilişkilerin oluşturduğu ağın önemine değindiği de söylenebilir. Boudeville girdi-çıktı ilişkisi şeklindeki matematiksel mekanı coğrafi mekana uyarlayarak ekonomik mekana ulaşmaktadır. Böylece sektörler de bölgeler de ekonomik mekanda yer alır hale gelmektedirler. Boudeville’de üç mekan tanımı vardır :

- Homojen Mekan
- Heterojen ve ya kutuplaşmış (merkezkaç ve merkezci kuvvetleri olan farklı gelişme odaklarına sahip) Mekan
- Plan (Gelişme politikasının bir amacı) Mekan (**Erkan, 1987**)

Boudeville ayrıca bölge olarak da bir sınıflandırma yapmıştır. Buradaki bölge kavramı bugünküne göre daha sınırlı ve coğrafi bitişik alanları ifade etmektedir.

Fonksiyonel analizlerde kutuplaşmış mekan veya bölge, bölgesel gelişme farklılıklarını açıklamakta faydalı olurken, plan mekan ve ya bölge ise ekonomi politikasında bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.

Büyüme kutbunun coğrafi yorumu mekana bağlı fonksiyonel büyüme kutbunu ortaya koymakta, kutuplaşma coğrafi – fonksiyonel mekanda oluşmaktadır. Bu durumda coğrafi büyüme kutbunun oluşması için bölgesel sürükleyici endüstriyel komplekslerin varlığı gerekmektedir. Ekonomik faaliyetlerin coğrafi olarak toplulaşması şehir olarak ortaya çıkmaktadır, ama kutuplaşabilmesi için sürükleyici kompleks bulunması zorunludur. Bu durumda bölgesel gelişme yerel yığılma ve komplekslere bağlı şehirlerarası ilişkilere dayalı bir kavram olmaktadır.

Bu noktada çok önemli bir tez, **Pottier** tarafından 1963'te ortaya atılmış, Gelişme Eksenleri Tezi ile büyümenin yerleşim birimlerinde değil ulaşım kanalları boyunca yığıldığını ileri sürmüştür (**Erkan, 1987**).

Büyüme Merkezleri Yaklaşımı

Butler coğrafi büyüme kutupları ve merkezi yer teorilerinin (Christaller, Lösch, Isard, Böventer) sentezlerini büyüme merkezleri olarak adlandırmıştır. Buttlar sektörel kutuplaşma ile bölgesel kutuplaşmayı açıklarken, şehirleşme yapısını da analize dahil etmekte, böylece şehirleşme süreci gelişim sürecine dahil edilmektedir. Bu yaklaşımın önemli tarafı şehir merkezlerinin coğrafi dağılımını ve büyüklüklerini dikkate almakta olması ve hiyerarşik yapıya göre kutuplaşmalar oluşmasıdır.

Bu gibi olumlu yanlarına karşın, bir kademelenme mantığı içinde büyüme olgusunun açıklanmasındaki sakıncalar bu yaklaşım için de geçerlidir.

Bu eksikliklerine karşın, neo – Klasik modellerin geliştirilmeye yatkın yönleri de vardır ve sermaye ile işgücünün kısmi üretim esneklikleri toplamı 1 yerine 1'den büyük alındığında ölçeğe göre sabit değil artan getiri durumuyla karşılaşılmaktadır. Bu durum yığılma ekonomileri ya da içerilmiş teknik ilerleme ile açıklanabilmektedir. Bu da mekansal farklılaşmaların açıklanması için uygun imkanlar sunmaktadır (**Erkan, 1987**).

Yine de Neo – Klasik modelin eksikliklerine tekrar baktığımızda bir çok sorunun varlığını koruduğu görülmektedir:

Gerçekte bir çok modelde tam rekabet, tam istihdam, homojen tek bir ürün, iyi davranışlı bir üretim fonksiyonu, ölçeğe göre sabit getiri ve marjinal çözümlerler gibi hem oldukça idealize kavramlar bulunmakta, hem de bunlar ekonomik olayları “nokta ekonomisi” olarak ele almakta, mekan boyutu konuya dahil olduğunda modelde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Özellikle tam istihdam gerçekleşmeyen ve

oligopolistik rekabet koşulları bulunan bölgeler ve üretim faktörleri ve teknolojinin mekan içindeki dağılımındaki eşitsizlikler bu açıdan büyük sorun teşkil etmektedir **(Erkan, 1987, Mc Cann, 2001)**.

Neo Liberal (Neo Klasik) modellerde uzmanlaşma dokuları göreceli üretim maliyetleri, tam rekabet, homojen ürünler ve ölçeğe göre sabit getiriler yoluyla açıklanmaktadır. Üretimin yerleşkesi dışsal olarak ülkeler ya da bölgeler arasındaki teknoloji farklılıklarına dayanmakta ya da üretim faktörlerindeki farklılıklar tarafından belirlenmektedir. Neo Klasik Teori ticari liberalleşmenin (ekonomik bütünleşme) üretimde bir yeniden yerleşmeyle sonuçlanacağını ve karşılaştırılabilir avantajlar nedeniyle artan bölgesel uzmanlaşmaya yol açacağını ön görmektedir. Bunu takip eden üretim faktörlerine olan talep değişikliklerinin ülkeler ve bölgeler arasında faktör fiyatlarını eşitlemeye yöneleceğini varsaymaktadır.

Neo – Klasik görüşlerin en önemli özelliği devlet müdahalesinin kaldırılmasının yanı sıra, dış ticaretin serbestleştirilmesini savunmalarıdır. Bu çerçevede ortadan kalkan ticari sınırlamalar ile ise esnek üretimde bulunan küçük ve orta ölçekli işletmeler ve bunları barındıran yerel sanayi bölgeleri büyük ulus aşırı şirketlerle rekabet edebilir hale gelmiştir. Bu yeni bölgelere Yeni Sanayi Odakları denilmektedir **(Dinler, 2001)**.

J. FREIDMANN Merkez – Çevre Modeli

Hirschman ve Myrdal gelişen ve gelişemeyen bölge arasındaki ilişkileri ele alırken Freidmann günümüzde bölgesel farklılıklar kapsamında en çok üzerinde durulan kavramlardan biri olan Merkez – Çevre (Çeper) (Core – periphery, Heartland – Hinterland) kavramını ortaya atmıştır. Endüstriye geçiş döneminde merkezde sermayenin, yetişmiş işgücünün ve doğal kaynakların bu bölgede yoğunlaşması sonucu diğer bölgeler buraya bağımlı hale gelmekte, koloniyel bir yapı ortaya çıkmaktadır. Çevrede üretimin geleneksel kalması nedeniyle merkezde ticaret hadleri merkez lehine dönmekte ve Myrdal'ın olumlu yayılma olumsuz geri itme etkileri açıkça ortaya çıkmaktadır. Böylece merkez lehine bir emme ya da çekme etkisi görülmektedir. Üretimin merkezde yoğunlaşması, sermaye, emek doğal kaynak çıktılarını ve beraberinde aslında çok önemli bir başka faktör olan bilgi birikimini ve tecrübeyi merkezde yığmaktadır. Merkezin gelir düzeyi bu nedenle hızla artmaktadır. Merkez, yeniliklerin ortaya çıktığı, yaşam tarzının yeniden üretildiği, kalıpların yıkıldığı ve yeni normların olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik

değişimin başını çeken yerdir. Freidmann bu noktada şehirlerin önemine değinmiş ve Çekirdek Bölge (core region) denilen yenilikçi odak kavramını ortaya koymuştur. Gelişme ve yayılma sürecinde ise çevredeki orta büyüklükteki kentlerin esas merkezden daha avantajlı olduğunu ortaya koyarak Myrdal'dan daha iyimser bir tablo çizmektedir. Merkezde zamanla hizmet sektörünün gelişmesi de zaten sanayinin dışı hareketini dolayısıyla yeniliklerin yayılmasını sağlamaktadır.

2.1.4 Yeni Ekonomik Coğrafya

20.yy ikinci yarısında başlayan dünyanın çeşitli yerlerindeki bölgesel bütünleşme süreçleri nedeniyle endüstriyel yığılma (industrial agglomeration) olgusu ekonomistler arasında son on yılda tekrar ilgi uyandırmıştır. Bölgesel bütünleşme süreçleri bölgeler ve uluslararası ticaret arasındaki çizginin bulanıklaşmasına ve uluslararası ticaret teorisi ile endüstriyel organizasyon ve bölge ekonomileri görüşlerini birleştiren yeni bir literatürün oluşmasına neden olmuştur. 1970 ve 1980'lerde geliştirilen yeni ticaret teorilerinden oluşan bu literatürden Yeni Ekonomik Coğrafya modelleri doğmuştur.

Klasik ticaret teorisinde mekan Ohlin'in uluslararası ticareti genel bir yerseçimi teorisi ile birleştirme çabalarına rağmen ikinci planda kalmakta, ülkeler ya da bölgeler arasındaki ticaret farklılıkları gizli kalmış karakteristik özellikler (Heckscher-Ohlin Modeli – faktör farklılıkları ve Ricardian Modeli – teknoloji farklılıkları) ile açıklanmaya çalışılmaktadır (**Unay, 2000, Armstrong and Taylor, 2001**). Bu nedenle hakim olan görüş, eşit olmayanın mekan olduğu, bazı bölgelerin bazı malları üretmesinin diğerlerinin de diğer malları üretmesine neden olduğu ve ekonomik aktivitenin kendisinin herhangi bir coğrafi farklılık yaratmadığı görüşü hakimdir. Oysa ki kaynakların eşitsiz dağılımı gerçek dünyadaki ekonomik yoğunlaşmaların magnitudünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ölçek ekonomilerinin varlığı ekonomik eylemlerin coğrafi dağılımını açıklamakta vazgeçilmez bir öneme sahiptir (**Paluzie et al, 2000**). Bölgesel uzmanlaşma dokusu üzerine Neo-Klasik açıklamalar bölgeler arasındaki üretkenlik (productivity) - (teknoloji) veya karşılaştırılabilir avantajları arasındaki farklılıkların altını çizmektedir. Yeni Ticaret Teorisi ve son zamanlarda da Yeni Ekonomik Coğrafya Modelleri ise ekonomik aktivitelerin belli mekanlarda yoğunlaşma sebebi olarak ölçeğe göre artan getirilere, yığılma (agglomeration) ekonomilerine ve kümülatif

süreçlere işaret etmekte, bunlarla beraber ortaya çıkan rekabetçi avantajlara (competitive advantages) değinmektedirler (**Traistaru et al, 2002, Armstrong and Taylor, 2001**). Ancak başka görüşler, iletişimin hızlandığı bu çağda yine de belli bölgelerin önemini koruması, uzmanlaşmış işgücü, kurum ve özel müşterilerin de buralarda yığılması ile bölgeler arası karşılaştırılabilir avantajların önemini koruduğuna işaret etmektedir (**Porter, 1998**). Her iki halde de “yığılma”nın bölge açısından bir avantaj yarattığı açıktır. Aslında iki görüş de farklı yollardan aynı konuda uzlaşmaktadır denilebilir.

Ricardo’nun modelinde uluslararası ticaretin ulusların etkin olmayan üretim alanlarından etkin olan üretim alanlarına geçmesine neden olacağı varsayılmaktadır. Böylece ülkelerin belirli malların üretiminde uzmanlaşacağı varsayılmaktadır. Model uluslararası ticaretten bütün bireylerin ve ulusun fayda edineceğini varsaymaktadır. Ancak ülkelerdeki gelir dağılımının nasıl gerçekleştiği de üretimi yönlendiren önemli bir unsurdur. Belli bir üretim dalından başka bir üretim dalına geçmenin yarattığı rahatsızlıklar ve maliyetlerin (Transaction Costs) (Aktarma Maliyetleri) yeni üretime geçmekte isteksizliğe neden olduğunu ve bu nedenle ulusal çıkarlara ters düşse de, belli grupların elinde olan bir üretimin yeterince ekonomik işlemese bile ithalata karşı korunduğunu ve ülke açısından en uygun üretimin her zaman gerçekleşemeyeceğini model göz ardı etmektedir (**Krugman and Obstfeld, 2000**).

Dolayısıyla hem kaynakların eşitsiz dağılımları, hem de gelirin eşitsiz dağılması belli noktalarda yoğunlaşmayı, yığılmayı kuvvetlendiren kümülatif etkilerde bulunmaktadır. Ayrıca ülkeler arası fiyat ve ücret farklılıklarının yüksekliği de yine belli merkezlerin konumunu kuvvetlendirirken, diğerlerinin kronik sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir.

Önem kazanan pazar kavramına yakınlık da farklı bir görüşe göre firmaların bir küme (cluster) oluşturmaktan elde ettikleri faydayı artırabilmek için küreselleşme nedeniyle hemen hemen tüm pazarlara eşit bir şekilde hizmet edebilmesi gerektiğini, bunun da ancak dış pazarlara erişimin en iyi olduğu yerlerde olabileceğini savunmaktadır (**Belleflamme et al, 2000**).

Paul Samuelson ve Ronald Jones tarafından geliştirilen Özel Üretim Faktörleri Modeli’nde uluslararası ticaretin her ülkenin ihracat amaçlı üretimi için kullandığı faktörlerin yararına iken ithalatla rekabet eden üretimi için kullandığı faktörlerin

zararına olduğu ve bunların sermaye ve emek gibi hareketli faktörler üzerine büyük etkileri olduğu gösterilmektedir (**Krugman ve Obstfeld, 2000**). Böylece içe dönük bir ekonomik yapıdan uluslararası ticaretin ağırlık kazandığı bir ekonomiye geçiş sürecinde sermayenin kıt ancak işgücünün bol olduğu ülkelerde örneğin Türkiye’de mevcut merkezlerin kuvvetlenmesi beklenebilir. Bu noktada o ülkedeki sanayinin emek – yoğun bir sanayi tipi mi olduğu ve merkezlerde kümülatif yığılma süreçlerine yol açığ açmadığının araştırılması gerekmektedir.

Yerleşim Teorisi (Location Theory) ve Bölgesel Ekonomi (Regional Economics) sanayi yerleşmeleri arasındaki büyük yığılmaların neden olduğu bölgesel farklılıkları analiz etmişse de mekan değişkenini ana ekonomik modellerle bütünleştirmede yetersiz kalmışlardır. Ayrıca Yerleşim Teorisi firma düzeyinde bir mikro-ekonomik analiz olarak kalmaktadır. Pazar yapısı yeterince tanımlanamamış ve aktörlerin(agent) karar verme mekanizmalarına önem verilmemiştir. Diğer yandan bölgesel kalkınma (gelişme) teorisi coğrafi ekonomik farklılıkları açıklayan fikirleri desteklemektedir. Mekanın en önemli özelliği heterojen oluşudur. Bu noktada etkili olan Myrdall’ın (backwash effects) etkileri ve Hirschman’ın (polarisation effects) kutuplaşma etkileridir. Daha pozitif ve daha az determinist bir yaklaşımla, Perroux’nun ekonomik büyüme kutupları (economic growth poles) ve Hirschman’ın ileri ve geri bağlantıları (forward and backward linkages) da sanayinin yoğunlaştığı belli bölgelerdeki yığılmaları açıklamaktadır. Bu teorilerin tamamındaki ana sorun ise ekonomik teori tarafından genel olarak kabul görebilecek şekilde modellere dönüştürülmelerindeki yetersizliktir. Myrdal ve Hirschman’ın kalitatif araştırmaları ciddi ampirik çalışmaları kurmak için yeterli hassasiyete sahip olmamışlardır (**Paluzie et al, 2000**).

1980’lerin Yeni Ticaret Teorisi (New Trade Theory) ticaretin varlığı ve faydaları üzerine yeni açıklamalar sunmuştur. Ölçek ekonomileri ülkelere teknoloji ve faktör sahipliklerinde farklılıklar bulunmasına rağmen uzmanlaşma ve aralarında ticaret yapabilme olanağı sunmaktadır. Bu modellerdeki denge pazar büyüklüğüne bağlıdır: daha büyük pazarlar daha küçük pazarlara göre daha fazla sayıda firmanın hayatta kalabilmesini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle Bu modellerde üretimin büyük pazara yakın yerleşme eğilimi denilen bu **İç Pazar** etkisi (home market effect) yerleşme kararlarını belirler. Yeni Ticaret Teorisi modellerindeki sorun, geniş ve küçük pazarların varlığını baştan beri varsayımları, ancak bu ikisi arasındaki ayrımı

açıklamamalarıdır. Bu modellerin yığılmaların varlığını açıklayan kümülatif nedensellik mekanizmalarına evrilmesi ile öncülüğünü Krugman'ın yaptığı yeni bir alan doğmuştur : “Yeni Ekonomik Coğrafya”. Bu alanın hem yeni ticaret ve büyüme modelleri ile hem de endüstriyel organizasyon ve bölgesel ekonomi ile bağlantıları bulunmaktadır (**Paluzie et al, 2000**)

Neo – Klasik Modeller tam rekabet (Perfect Competition) koşulları üzerine temellendirilmişlerdir. Oysa Yeni Ekonomik Teori’de aksak rekabet (Imperfect Competition) koşullarının varlığından söz edilmektedir. Rekabetin daha çok monopolist ya da oligopolist bir yapıda olduğu, bilgi teorileri ile açıklanmaktadır (**Pompili, 1992**). Monopol ve oligopol yapılarını incelersek;

Monopol, kârını artırmak için fiyat farklılaşması uygulayabilmektedir. Bunun için birbirinden ayrık pazarlar gerekmektedir. Ancak:

- Ulaşımındaki gelişmeler pazarların ayrıklığını değiştirmiştir.
- Farklı pazarlarda monopol olan firmalar, ulaşım, iletişim vb. gelişmesiyle bu özelliklerini kaybetmektedirler.
- Kentleşme düzeyi ayrık pazarlar yaratabilir. Farklı gelir grupları, etnik gruplar vb. farklı pazarlar yaratabilir. Bölgeler arası eşitsizliklerin artmasının bu açıdan bazı monopollerin yararına olduğu söylenebilir. Esas hedefi dış dünya ile rekabet etmek olan bütünleşme hareketlerinde firma mantığı açısından bölgeler arası eşitsizliklerin azalması içerideki rekabeti artırabileceğinden firmaların bölgesel eşitsizlikleri artırabilecek şekilde hareket etme ihtimalleri de bulunmaktadır.

Oligopollerde ise

- Bir kaç büyük firmanın oluşturduğu oligopollerde genellikle anlaşmalar yoluyla piyasada dengeler sağlanmaktadır. Buna örnek metal sanayi, otomobil sanayi vs. gelebilir.
- Bu dengeler piyasaya yeni gelenler bulunması ya da ithalat gibi durumlarda bölge dışında üretilen malların rekabete girmesiyle bozulacaktır. Bölgesel bütünleşme hareketleri üçüncü ülkelerin pazara girişini engelleyerek rekabet şansını ortadan kaldırmakta ve kendi

bünyesinde daha geniş bir tabana yayılan oligopoller ve monopoller yaratabilmektedir.

Bu mekanizmalar da çeşitli bölgesel sanayi sistemlerinin gelişmesinde veya yer değiştirmesinde, dolayısıyla mekansal organizasyonun değişmesinde büyük rol oynamaktadırlar.

Tam Rekabet Koşulları:

Tam rekabet koşullarında bir çok firmanın bulunması (10 Kişiden az işçi çalıştıran (Mikro) firmaların sayısı bu noktada önem kazanmaktadır) sayesinde tüketicinin daha çok malı daha ucuza temin ettiği ve rasyonel kaynak kullanımının gerçekleştiği savunulmaktadır. Bu noktada firmaların karları azalacağından, üretim sistemlerinin yanı sıra başka özelliklerinin ön plana çıkarak kar marjını artırması gerekmektedir. Bu da dışa açılmalarını sağlayan ulaşım ağları ile farklı pazarlara da yönelebilmeleri kadar, iç yönetimlerinde gelişme, işçi performansının artırılması, tedarikçilerle olan ilişkilerin geliştirilerek üretim kayıplarının azaltılması vb. konuları içermektedir. Bu noktada firmaların dışarıdan almak zorunda olduğu hizmetlerin sayısının artacağı ve yeni iş olanaklarının gelişeceği varsayılabilir. (reklam, danışmanlık, kalite hizmetleri, hukuk hizmetleri mali hizmetler vb.) Ancak Yeni Ekonomik Teori’de de ortaya konulduğu gibi tam rekabet koşulları bulunmamaktadır. Buna rağmen monopol yapıları içinde de yukarıda sayılan değişimlerin gerçekleşmesi karlılığı artırabilir. Çünkü bu sayede pazara dışarıdan girecek rekabetçiler engellenmekte ve pazarın monopolist yapısı korunmaktadır. Bölgesel bütünleşme kapsamında çok daha geniş bir alanda bu sistemin yerleşmesi de mekansal organizasyon yapısında belli merkezlerin kuvvetlenmesini sağlayabilecek mekanizmaların harekete geçmesinde rol oynayabilir.

Pazar Bölümleme:

Dolayısıyla bir yandan emek ve sermaye pazarları bütünleştirilirken, bir yandan da monopolist rekabet koşullarını koruyan bir mantık gelişmektedir. Bu da bölgesel bütünleşmede sistem içindeki dengesizlikleri ve farklılıkları artıracak bir etkidir.

Teknolojik Değişim

Daha önceki ekonomik teorilerde teknolojinin yerel (ulusal) olduğu ve uluslar arasında farklılık göstermesi nedeniyle ekonomik faaliyetlerin yer seçimi açısından belirleyici olduğu varsayımları değişikliğe uğramaktadır. Gelişen iletişim olanakları

ile teknolojiye erişilebilirlik artmıştır. Bu nedenle sanayinin ya da ekonomik eylemlerin ülkeler ve bölgeler arasında eşitsiz dağılımı karşılaştırılabilir avantajların ötesinde başka bazı konuların önemli olduğunu ortaya koymuştur (**Traistaru et al, 2002**).

Bu bağlamda yeni sanayi odaklarının ortaya çıkmasına da imkan tanıyan bu gelişmeler monopolistik ve oligopolistik rekabet yapılarını bozmuş, gelişmiş ülkelerdeki büyük firma yapılarının daha farklı şekilde örgütlenmesine neden olmuştur.

2.2 Bölgesel Bütünleşme Hareketleri

2.2.1 Küresel Sistem Değişikliği

İkinci Dünya Savaşı ardından ortaya çıkan bloklaşma ve savaş sırasında yaşanan yıkımın etkilerinin bir an önce aşılması gibi nedenlerle ortaya çıkan bölgesel bütünleşme hareketleri Batı ülkeleri ile başlamıştır. Aslında Doğu Bloku çerçevesinde de bir birlikten söz etmek mümkünse de bugünkü bütünleşme yapıları liberal bir temele dayandığı için Batı ülkeleri arasında oluşturulan ilk yapıların benzeridir. 1970'lerdeki kriz ortamı ile neo-liberal politikaların gündeme gelmesi ve devlet kontrolünün azaltılıp dış ticaretin canlandırılması ve artırılması için ülkeler arasındaki engellerin kaldırılması yolundaki görüşlerin güç kazanması ile tüm dünyaya yayılan bölgesel işbirlikleri ve bütünleşme hareketleri gelişen iletişim ve üretim teknolojisinin de etkisiyle bugün oldukça karmaşık bir hal almıştır. Bu ortam içinde de ulusal bütünleşmenin bir uygulama aşaması olarak önce bölgeselleşme sonra da bölgesel bütünleşmenin sağlanması ve bu sayede ulusal bütünleşmenin gerçekleştirilmesi görüşü önem kazanmıştır. Özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda, bir kenara atılmış olan bölge kavramı, ekonominin uluslararasılaşması ve küreselleşmesi sonucu tekrar önem kazanarak kendi başına ekonomik birimler olarak ekonomik kalkınmanın başlıca aktörleri haline gelmişlerdir. (**Steiner, 2002**)

İçinde bulunduğumuz dönemdeki gelişmeler **Güleç (1998)** tarafından aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

- a) Dünya ekonomisi, aynen teknolojik gelişmelerde olduğu gibi büyük ülkeler etrafında bloklanmaktadır.
- b) Büyük firmalar kanalı ile üretimde küreselleşme ve rekabet gücü öne çıkmaktadır.

- c) Sanayileşmede tüm ülkelerde ileri teknolojiye dayalı sektörlerle geleneksel sanayiler yan yana gitmekte ve henüz geçiş süreci tamamlanmamış bulunmaktadır.
- d) Sanayileşmede çevre boyutu ön plana çıkmış ve bu durum genelde gelişmekte olan ülkeleri baskısı altına almıştır.
- e) Sanayiye verilen kamu destekleri rekabet durumu nedeniyle gittikçe azalmakta ve ancak, AR-GE, çevre, teknoloji ve istihdam geliştirme konularına yönelmiş bulunmaktadır.
- f) Devletin ekonomik kurumlardan elini çekmesi doğrultusunda, özelleştirme uygulamaları başlatılmış ve bu uygulama bir çok ülkede tamamlanmıştır. (s.22)

Sanayide esnek üretime geçilmesinin yukarıdaki değişimle beraber incelendiğinde mekansal etkilerinin ne olabileceği konusunda **Eraydın'ın (1992)** aşağıdaki tablosu ipuçları vermektedir.

Tablo 2.1 Fordist ve Esnek Üretim

Fordist Üretimin Mekansal Özellikleri	Esnek Üretimin Mekansal Özellikleri
İşlevsel Mekansal Uzmanlaşma	Mekansal Yığılma ve Toplumlaşma Eğilimi
Mekansal İşbölümü	Mekanda Bütünleşme
Birbirinden Bağımsız Bölgesel İşgücü Piyasaları	İşgücü Piyasalarının Bölgelere Göre Farklılaşması
Mekanın Kültür Yapısı ve Sosyal İlişkilerinden Bağımsız Emek Üretim İlişkileri	Mekanın Kültürel ve Sosyal İlişkilerinden Üretim Sürecinde Yararlanma
Dışarıdan Aktarılan Yaratıcılık	Üretim Mekanında Yaratıcılık
Sağlıklı Çalışma ve Yaşama Çevresi	Nitelikli ve Kimlikli Çalışma ve Yaşama Çevresi
Merkeziyetçi Yönetim	Yerel Yönetimlerin Etkinlik Kazanması

Kaynak: Eraydın, 1992

Bir başka önemli nokta da enerjinin oynadığı roldür. Çağımızda üretim ve tüketimin gerçekleştirildiği sistemler enerji ağlarına büyük ölçüde bağımlıdır. Enerjinin maliyeti, niteliği, kalitesi ve güvenilirliği üretim açısından her zamankinden daha fazla önem kazanmıştır. Özellikle 1970'lerde yaşanan petrol krizi ve günümüzde zaman zaman yaşanan doğalgaz aktarımındaki problemler üretimi ve tüketimi büyük ölçüde etkilemektedir. 1970'lerdeki kriz, topyekün bir ekonomik yapılanma değişikliğine neden olarak dünya sisteminin değişmesine yol açmıştır. Uluslararası rekabette gücü belirleyen en önemli unsurlar, enerji - teknoloji – finansal güç olmaktadır.

1970'lerin ardından izlenen politikalarda uluslararası ticaretin geliştirilmesi yoluyla problemlerin aşılması anlayışı, doğal olarak bunu sağlayacak sınırların kaldırılmasını sağlayacak politikaların geliştirilmesini gerektirmiştir. Gümrük ve benzeri engellerin kaldırılması gibi uygulamaya yönelik politikaların yanı sıra, ülkeler ve ülke içinde çeşitli bölgeler arasında faktör hareketliliğini ve pazarlara erişimi sağlamak açısından maddi altyapının bu ülke ve bölgelerde hem geliştirilmesi hem de uyumlulaştırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayrıca önemi gittikçe artan enerji de aynı zamanda bir üretim faktörü olarak aynı şekilde maddi altyapının geliştirilmesine ihtiyaç duymuştur.

Maddi olmayan altyapıların da gelişkinliği bölgesel üretim sistemlerinin rekabet gücünü artırmaktadır. Dolayısıyla hem diğer bölgelerden nitelikli işgücünün çekilmesi, hem bölge içinde nitelikli işgücü yetişmesi, hem de kurumsal örgütlenme yapılarının gelişmesi gerekmektedir. Bölgesel bütünleşme sürecinde maddi olmayan altyapının da geliştirilmesi ve bütünleştirilmesi önem kazanmış, bu amaçla kültürel ve sosyal sınırların azaltılması ve bölgesel işbirliklerinin özellikle sınır ve kıyı bölgelerinde geliştirilerek bu sorunların aşılması için çeşitli programlar geliştirilerek uygulamaya konmuş, çeşitli politika araçları geliştirilmeye çalışılmıştır **(Rietveld, 1993)**.

Bütün bunların yanında, insan faktörü de her zamankinden daha fazla önem kazanmış ve bilgi toplumuna geçişle beraber beşeri sermayenin yani maddi olmayan altyapının da rolü tartışılmaya başlanmıştır.

2.2.2 Sanayi Sonrası Topluma Geçiş:

Özellikle gelişmiş ülkelerde sanayi sonrası bilgi toplumuna geçiş gündemi oluşturmaktadır. Bilgi toplumunun oluşturulmasında;

- Bilgi ve haberleşme teknolojilerinin geliştirilmesi,
- Mal ve hizmet üretiminde, tüm makine – imalat, robot ve kontrol hizmetlerinde bilgisayarların kullanılması,
- Bilgisayar teknolojisinin boyut, fiyat ve fonksiyon itibarıyla çok süratli geliştirilmesi ve teknolojik yenilik sürecinin süreklilik kazanması

- Teknolojinin küreselleşmesi sonucunda, ülke sınırlarının ortadan kaldırılarak, firma bazında rekabet gücünün öne geçmesi, önemli rol oynamıştır. **(Güleç, 1998)**

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle beraber, özellikle firmalar açısından yeni dinamikler önem kazanmış, iletişim, beşeri sermayeye erişim, yeniden örgütlenebilme, uluslararası ağlara erişim gibi faktörler firmaların yer seçimini ve buna paralel olarak da kamu yatırımlarını yönlendirmeye başlamıştır.

Maddi olmayan altyapının bölgesel üretim sistemleri açısından taşıdığı öneme ilişkin bir örnek çalışma **Pompili (1992)** tarafından İtalya için yapılmıştır ve beşeri sermayenin kentsel sistem yapısı ve gelişmesinde oynadığı rolü incelediği İtalya örneğinde bölgelerin karşılaştırılabilir beşeri sermaye kaynakları ve İtalyan kentsel sisteminde uzun dönemli kalkınma arasındaki bağlantıyı destekleyen istatistiki bulgulara rastlamıştır.

Geleneksel ekonomik modellerde bilginin “tam” (bedava ve tam, “perfect”) olduğu varsayılmıştır. Ancak bilgi toplu olarak tüketilebilse bile, yine de herkesin eşit olarak ulaşabileceği bir yapıda değildir. En azından bazı kişilerin ya da kurumların bilgiye erişimi daha fazla zaman almaktadır ki bu da bilginin değeri açısından yeterince belirleyici bir etkidir. Bu nedenle bilginin “tam” olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Ayrıca, bilgi toplama, işleme ve aktarma üzerine uzmanlaşmış üretici hizmetler diğer firmaların gelişmesinde ve hayatta kalabilmesinde gittikçe daha fazla önem taşımaktadırlar. Bilgiye erişim yalnızca bir pazara girmeye bir engel teşkil etmemekte, aynı zamanda pazarda kalmanın da garantisi olmaktadır. Bu da bilgiye erişimi iyi olan yerlerde yani merkezde bulunan firmalar için bahsettiğimiz kümülatif nedensellik mekanizmalarından birini oluşturmaktadır.

Mekansal düzeyde, teknolojik değişim, mekansal etkileşim ağları ve ekonomik faaliyetlerin yerleşmesi arasında karşılıklı bağımlılık bulunmaktadır. Teknolojik gelişme ve daha yüksek refah düzeylerine ulaşabilmek ancak yaratıcı bölgelerde **(Duffy, 1995)**, ya da kentler arası ağda merkezi bir konum üstlenen girişken ve rekabetçi metropoliten alanlarda gerçekleşmektedir. Teknolojik ilerleme yapısal uyum süreçlerini de belirlemektedir.

Tablo 2.2 Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplununun Karşılaştırılması

		Sanayi Toplumu	Bilgi Toplumu
Yenilikçi Teknoloji	Öz	Buhar Makinesi (güç)	Bilgisayar (bellek, hesaplama, kontrol)
	Temel Fonksiyon	Fiziksel Emeğin ikamesi	Zihinsel emeğin ikamesi
	Üretim Gücü	Maddi Üretim Gücü (Kişi başına sermaye artışı)	Bilgi üretme gücü (optimum hareket, seçim kapasitesinde artış)
Sosyo-ekonomik yapı	Ürünler	Faydalı mallar ve hizmetler	İletişimsel Bilgi, teknoloji, bilimsel bilgi
	Üretim Merkezi	Modern Fabrika (makine, ekipman)	Bilgi kullanımı (bilgi ağları, veri bankaları)
	Piyasa	Yeni dünya, koloniler, tüketici satın alma gücü	Bilimsel bilgi sınırlarının bilgi alanının genişlemesi
	Öncü Endüstriler	İmalat sanayileri (makine sanayii, kimya sanayii)	Entellektüel endüstriler(iletişimsel bilgi ve bilimsel bilgi endüstrileri)
	Endüstriyel Yapı	Birincil, ikincil ve üçüncül endüstriler	Sanayi yapısı matrisi (birincil, ikincil, üçüncül, dördüncül endüstri sistemleri)
	Ekonomik Yapı	Metaekonomisi (işbölümü, üretim ve tüketimin ayrılması)	Sinerjik ekonomi (Birlikte üretim ve kullanımda paylaşım)
	Sosyo-ekonomik ilke	Fiyat ilkesi (arz ve talebin dengesi)	Amaç ilkesi (Sinerjik ileri besleme prensibi)
	Sosyo-ekonomik özne	Şirket (özel şirket, kamu şirketi, üçüncü sektör)	Gönüllü topluluklar (yerel ve bilgi toplulukları)
	Sosyo-ekonomik sistem	Sermayenin özel mülkiyeti, serbest rekabet, kar maksimizasyonu	Altyapı, sinerji prensibi, toplumsal yararın önemi
	Toplum biçimi	Sınıflı toplum (merkezi güç, sınıfları kontrol)	Fonksiyonel toplum (çok merkez, fonksiyon, otonomi)
	Ulusal hedef	Gayrisafi ulusal refah	Gayrisafi ulusal tatmin
	Hükümet Biçimi	Parlamentar demokrasi	Katılımcı demokrasi
	Sosyal değişimin itici gücü	İşçi hareketleri, grevler	Sivil hareketler ve sorunlar
	Toplumsal problemler	İşsizlik, savaş, faşizm	Gelecek şokları, terör, kişisel dokunulmazlığın ihlali
	En ileri aşama	Yüksek kitlevi tüketim	Yüksek kitlevi bilgi yaratılması
Değerler	Değer standartları	Maddi değerler (psikolojik ihtiyaçların tatmini)	Zaman-değeri (hedefe yönelik başarı ihtiyaçlarının tatmini)
	Etik standartlar	Temel insan hakları, insancılık	Öz-disiplin, toplumsal katılım
	Zamanın ruhu	Rönesans (bireyin özgürleşmesi)	Globalizm (insan ve doğanın sembiyozu – ortak yaşayışı)

Kaynak : MASUDA, Y. 1990 s.6-7 Managing the Information Society, Basil Blackwall, Cambridge, Mass

Çevirisi : ERKAN, 1994 (ERKAN 1987)

Rekabet Yapısındaki Değişim

1980’lerde başlayan değişimler, ortak pazar ortamlarında ulusal rekabet yapısının gitgide değişmesine ve bölgesel ölçekte yapılanmasına neden olmuştur. Teknolojik gelişmelerin iletişim olanaklarını da artırması ile, bölgeler arası akımlar küresel bir çokuluslu firmalar sistemi tarafından kontrol edilemez hale gelmiş, bu akımlar farklı bölgesel üretim sistemlerinin karşılıklı bağımlılık ve bütünleşmesi ile bir neden – sonuç ilişkisi içinde açıklanmaya başlamıştır. **Steiner (2002)**, bu neden – sonuç ilişkileri aşağıdaki gibi özetlemiştir:

- Birbirine Kilitlenme (Interlocking) derecesi: yalnızca materyale dayalı girdi çıktı ilişkileri değil, aynı zamanda manevi (immateryal) işbirliği de gerçekleşmektedir (teknolojik bilgi, yönetim stratejileri, satış ve pazarlama) Firma – bayi ilişkisi yerine karşılıklı sorumluluk taşıyan kuruluşlar oluşmuş, her kurum kendi bölgesini geliştirmeye çalışır ve karşılıklı çözüm üretir hale gelmiştir.
- Küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler ayrımı öne çıkmış, bunların olumlu bir karışımı ekonomik yapının daha etkin olmasında başlıca etken halini almıştır.
- Maddi ve maddi olmayan altyapı: Maddi olmayan altyapı içinde yer alan Ar-Ge kuruluşları, transfer büroları, yarı kamusal ve ya kamusal hizmet kuruluşları ağı gittikçe önem kazanmaktadır.
- Bölgesel ekonomik sistemin organizasyonu: iyi bilgi verilmiş kişiler tarafından savunulması ile bölgesel ekonomik sistemlerin geliştirilmesi ve öncülere destek verilmesi ile bölgelerdeki örgütlenme değişmekte ve rekabet gücü artmaktadır.
- Bölgesel kurumların ulusal ve uluslararası ağlara entegrasyonu yoluyla ve bölgeler arası eşgüdümün sağlanması önem kazanmıştır. (**Steiner, 2002, s.5**)

Birbirine kilitlenme kavramı özellikle geçmiş ekonomik teorilerdeki kilit sanayileri çağrıştırmaktadır. Geçmişte tek bir sektörde büyük ve sürükleyici bir firmanın kilit sanayi olarak adlandırılmasına rağmen, bugünkü karmaşık üretim ilişkileri içinde organik bir yapı haline gelen çok farklı bölgesel sistemlerin gelişmede kilit rol oynamasını ifade etmektedir.

Kısaca geçmişteki ekonomik teorilerdeki gibi tek bir ekonomik aktör ya da sektör değil, bunların uygun ve gelişkin bir bütünlüğünün yarattığı sinerjinin gelişmede kilit rol oynadığı söylenebilir. Bu da ancak çeşitli ilişkileri bünyesinde barındıran ve belli bir birikime sahip olan, dış dünya ile ilişkileri gelişmiş bölgelerde mümkün

olmaktadır. Bu örgütlenme içinde en üst düzeyde olanlar Global Kentler olarak adlandırılmaktadır (Duffy, 1995).

Üretim sistemlerindeki değişim, üretimde risklerin azaltılması yönündeki çalışmalar, özellikle kalite kavramının teknolojiyi de arkasına alarak üründen ürünün yaratıldığı ve pazarlandığı süreçlere doğru genişlemesi ile yatay örgütlenme ve esnek üretim olanaklarının gelişmesiyle firmaların tercihlerinin değişmesi, bazı riskli üretim süreçlerini bünyelerinden çıkarıp riski başka firmalarla paylaşma yoluna gitmeleri, gelişen iletişim ağlarının firmaların daha geniş alanlar hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayarak yer seçimi kararlarını etkilemesi ve finans sektörünün yaygın ve kuvvetli bir ağ halini alarak parasal değerlerin hızlı ve güvenilir transferini mümkün kılmaları ile uluslararası hukuk alanındaki gelişmelerin yatırımcılar ve firmalar açısından yarattığı avantajların yarattığı ortam, üretim faktörleri arasında sürekli tercihte bulunmak zorunda olan firma mantığı içinde hareketliliği artırmış ve emek, sermaye ya da doğal kaynaklara yönelik kısıtlar ya da bolluklara daha geniş bir alanda yanıt verebilir hale getirmiştir. Firmalar kentsel ve ulusal kriterlere değil, bölgesel üretim sistemlerine daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Artık rekabet edenler uluslar ya da çokuluslu şirketler değil, bölgesel üretim sistemleridir. Bu da tek tek firma ve yatırım boyutunu aşmaktadır.

Kent ve bölgelerin rekabeti

Kentlerin de varlıklarını zaman içinde sürdürmeye çalışan, kendini organize eden kurumlara sahip varlıklar olduğu düşünülürse, kentlerin de belli başlı amaçlar için rekabet etmekte olduğu görülebilir. Kentler **Lever’e (1999)** göre;

- Sınai yatırımlar, ticaret, gayrimenkul ve bilişim sektörlerinde hareketli sermayeyi çekebilmek için,
- GSYİH miktarını yükseltmek için,
- Nüfus (hem işgücü, hem pazarın büyümesi hem de politik güç) çekebilmek için,
- Ulusal, uluslararası, kıtasal ve küresel kamu fonlarını çekebilmek için yarışır. (**Lever, 1999, s. 1030**)

Lever (1999) kentlerin uzmanlaşmak ve etkinliklerini artırmak yoluyla rekabet güçlerini artıracaklarını savunmaktadır. Global kentler ise bir çok faaliyet dalında uzmanlaşmak durumundadırlar. Kentlerin bugünkü karmaşık üretim süreçleri içinde diğer kentlerle kurdukları bölgesel sistemlerde ise daha büyük bir rekabet

yaşanmaktadır. Bu sistemlerin korunabilmesi için bölgesel bütünleşme hareketleri çok çeşitli politika araçlarını da arkalarına alarak gittikçe daha güçlü ve kapsamlı bir hale gelmektedir. Bölgesel rekabet içinde olan birimlerin ortak özellikleri arasında oligopolist ya da monopolist yapıda olmaları, ekonomik ve askeri açıdan güçlü olmaları, yeni gelişmelere hızlı uyum gösterebilmeleri gösterilmektedir **(Batey and Friedrich, 2000)**.

Politik Sistem Değişiklikleri

1970'lerden sonraki bu değişimlere ayak uyduramayan sistemlerin çökmesi ile ortaya çıkan boşlukları doldurmak için Güneydoğu Asya Ülkeleri, A.B.D. ve Avrupa rekabet etmeye başlamıştır. Bu arada Çin de tehlikeyi görerek dışa açılma ve dünya pazarlarında söz sahibi olma yolunda önemli adımlar atmıştır. İki Almanya birleşirken, Çin Hong Kong'un yönetimini tekrar devralmış, uluslararası pazarlarda güç farklı kimliklerde toplanmaya başlamıştır. Ayrıca AB, NAFTA, ASEAN gibi bölgesel bütünleşme hareketleri kıtasal ölçekte yeni bloklar yaratmaktadır. Bu noktada en başarılı olacak olan, şüphesiz bölgeselleşme konusunda başarılı bir politika izleyerek bölgesel üretim sistemlerinin rekabet gücünü artıracak olan taraf olacaktır.

Bölgeselleşmenin gerekçelerini anlamak için organizasyonel formlardaki ve kurumsal bütünleşmelerdeki değişimlerin incelenmesi iyi bir başlangıç noktası olacaktır. Sanayi devrimi ardından yaşanan enformasyon – telekomünikasyon devrimi ile hem sosyal hem ekonomik ve bunların sonucu olarak da politik örgütlenme yapıları değişmiş ve aşağıdaki hali almaya başlamıştır.

Tablo 2.3 Organizasyonel Formlar ve Kurumsal Bütünleşme Modelleri

	Serbest Pazar Modeli	Merkezi Model	Federalist Model
Organizasyonel Formlar	Pazar	Hiyerarşi	İşbirliği (Cooperation)
	Atomistik Rekabet	Toplu Üretim	Esnek Üretim
Organizasyon Prensipleri	İnisiyatif	Otorite	Self-Government
	Sorumluluk	Yasal Haklar	Sinerji
	Verimlilik	Ölçek Ekonomileri	Esneklik
Etkileşim Mantığı	Rekabet edebilirlik	Homojenlik	Farklılaşma
(Interaction Logics)	Parasal değişim(Monetary exchange)	Kontrol / Bağımlılık	Nüfuz / Liderlik
	Karşılıklı Bağımlılık	Koordinasyon	Uzlaşma(Negotiation)
Coğrafi Çerçeve	Homojen Mekan	Yönetsel Birimler	Teritoryal Üretim
Olumsuz Etkiler	Egoism(Hegoism)	Bürokrasi	Çatışmalar
	Ekonomisizm	Yol Gösterme	Temsil edilme
	Liberalism	Dirigism	Veto Yetkisi
Politik İdealler	Liberté	Egalité	Fraternité
Uluslararası İlişkiler	Serbest Ticaret	Mercantilism	Complementarity
Avrupa Bütünleşmesi	Tek Pazar	Ulusüstü Topluluk	Bölgelerarası Federasyon
Olumsuz Gelişmeler	Ekonomik/Politik kararsızlık	Milliyetçilik / Ayrılcılık	Karışıklık (Confusion) /

Kaynak : Steiner, 2002

Yukarıdaki değişimlere mevcut sistemler içinde yeterince yanıt bulunamaması, daha önce bir kenara itilen bölge kavramının tekrar önem kazanmasını sağlamıştır. Önceki

dönemde bölgeler konusundaki umursamazlığın nedenlerini **Steiner (2002)** aşağıdaki gibi özetlemektedir:

1. 1960 ve 1970’lerdeki ekonomik teorilerin makroekonomilerin egemenliği altında oluşu. Mikroekonomik perspektifin bir çok yapısal sorunu çözmekte yeniden önem kazanması ile yerellik önem kazanmıştır,
2. Ekonomi politiğin yapabileceği ve yapması gerekenlerde de bir değişme olmuş, ulusal ekonomilerdeki ve (medya ve iletişimin sonucu olarak da) uluslararası ekonomilerdeki köklü değişiklikler, teknolojik gelişmeler ve farklı düzeylerde yeni ekonomik, politik ve kültürel kimliklere duyulan ihtiyaç yeni politika oluşturma düzlemleri yaratmıştır. Böylece ekonomik rekabetin bir parçası haline gelen bölgeler, rekabetin esas gücü halini almıştır.
3. Özellikle Avrupa’da bütünleşmeye karşı yeni bir bakış açısı oluşmuş, “Avrupa Topluluğu” ve “Avrupa Tek Pazarı” kavramları “Bölgeler Avrupası” kavramı ile tam anlamına kavuşmuştur. Çünkü bölgelerin rekabet gücü, yalnızca içsel potansiyellerinden değil, aynı zamanda farklı bölgelerdeki yerel üretim sistemleriyle ilişkilerini geliştirebilmelerinden kaynaklanmaktadır.

Kentsel ölçekten bölgesel ve oradan da ulusal ölçeğe ulaşan “Pazar” kavramı, bir süredir belli bir kıtasal alanda yer alan bir çok ülkenin oluşturduğu ortak bir alan halini almıştır.

Tek Pazar yerini önce ulusüstü bütünleşmeye, sonra da bölgelerarası işbirliğine bırakmıştır. Bölgelerarası işbirliğinin tam bir bölgesel bütünleşmeye ulaşması için şu aşamaların geçilmesi gerekmektedir:

- serbest ticaret bölgesi,
- gümrük birliği,
- ortak pazar,
- iktisadi birlik,
- politik birlik (**Unay, 2000**).

Buna ek olarak, pazar bütünlüğüne dayalı serbest pazar anlayışından, çok uluslu şirketlerin hakim olduğu, toplu üretimin esas olduğu ve bölgesel ve ulusal farklılıkları azaltmayı amaçlayan Avrupa Topluluğu'nun ortaya çıkmasının ardından yaşanan son gelişmeler, esnek üretim anlayışına dayalı, bölgeler ve uluslararası farklılıkların beraber ve uyumlu bir şekilde üretkenliği artıracak şekilde değerlendirildiği ve küçük ve orta ölçekli sanayilerin ön plana çıktığı bir ekonomik, politik ve kültürel bütünleşme ortamı oluştuğunu göstermektedir (**Cappellin 1993**). Bu sayede, uyumlu bir şekilde üretkenliğin artırılması amacına ulaşılabilecektir. Üretkenliğin artırılmasında ise bugün için yalnızca üretim değil tüketicinin de kontrolü önem kazanmaktadır. Tüketimi yönlendiren büyük medya kuruluşlarının ve finans kuruluşlarının tıpkı bazı temel sanayilerde olduğu gibi büyük merkezlerde biriktiği ve belli kutuplaşmalar yarattığı görülmektedir.

Bölgesel bütünleşmenin etkileri ani etkiler ya da ilk dönemde görülen etkiler ve daha uzun vadede ortaya çıkan etkiler olarak ayrılabilir. İlk dönemde ortaya çıkan etkiler tüm ortak pazar alanında kısaca rasyonalizasyon, ölçek ekonomileri ve merkezileşme fırsatları yaratması olarak özetlenebilir (**Atalık, 1990**).

Merkezi Model'de ölçek ekonomilerine dayalı büyük ve hantal üretim yapıları, yerini esnek üretime bırakmıştır. Meslekler ve uzmanlıklar arası işbirliğini simgeleyen fraternite kavramı, eşitlik kavramını aşarak ön plana çıkmıştır. Ancak bunun yanı sıra çok uluslu şirketlerin sayısındaki artış ve ulaştıkları etki alanındaki genişlemenin de ciddi etkileri olmuştur. Bu devasa organizasyonlar da belli konularda uzmanlaşmakla beraber, belli üretim fonksiyonlarını yan sanayiler oluşturarak kendi bünyelerinden çıkarmış, kendileri için daha geniş ve risksiz bir tedarikçi havuzu yaratmışlardır. Böylece tüketici piyasalarında monopolist ya da oligopolist yapıyı koruyarak karlarını artırmış, ancak kendilerine mal ve hizmet tedarik edenler arasında (üretim malları pazarında) tam rekabet koşullarına yakın koşullar sağlayarak maliyetleri kendi açılarından düşürme yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle büyük organizasyonların tam anlamıyla önemini yitirdiğini savunmak gerçekçi değildir. Aksine büyük organizasyonlar kazandıkları politik güç ve metropoliten alanda yarattıkları farklı bir çalışan kesim ile konumlarını kuvvetlendirmektedirler.

Uluslararası ticareti engelleyen unsurların ortadan kaldırılması, ülkelerarasında faktör hareketliliğinin sağlanması ve ulusal ekonomik politikaların uluslararası ilişkiler lehine uyumlulaştırılması ve sonunda bu politikaların birleşmesine varan

bütünleşme hareketleri, AB ile çok daha farklı bir boyut kazanmıştır. AB ekonomik bütünleşme hedefinin ötesinde, sosyal, kültürel, siyasi ve mekansal olarak tamamen bütünleşmiş bir Avrupa hedefine doğru ilerlemektedir.

Üretimde en önemli faktör olan verimliliğin (efficiency) yerine ölçek ekonomilerinin geçişinin ardından esneklik kavramının önem kazanması, çok karmaşık üretim süreçlerine olanak tanıdıysa da, oldukça kırılgan bir dünya ekonomisi oluşmasına neden olmuştur. **(Krugman, 1996)**

Yeni Ticaret Teorileri ürün farklılaşması, aksak rekabet ve ölçeğe dayalı artan getiriler içermektedir. Aynı zamanda hem sanayi içi hem de sanayiler arası ticaretin oluşacağını öngörmektedirler. Ölçeğe dayalı artan getiriler nedeniyle, firmalar faaliyetlerini az sayıda yerde yoğunlaştırmaya eğilim göstereceklerdir, çünkü ölçeğe göre sabit ya da azalan getirilerde eylemler çok sayıda yerleşmede daha kolay işletilebilir. Bu nedenle de pazara erişimi iyi olan bölgeler (Burada hem sanayi içi hem de sanayiler arası Pazar) üretimin yerleşmesi açısından kısmen daha çekici olacaklardır. Ekonomik bütünleşme (ticaret engellerinin kaldırılması) üretimin tüketimden ayrışması mekanizmasını çalıştırır ve diğer coğrafi avantajların daha önemli bir rol oynamasına olanak tanır. Öte yandan, eğer ticari engeller ve ulaşım maliyetleri çok düşük seviyelere inerlerse, bu maliyetlerdeki bölgesel farklılıklar önemsiz kalacaktır. (Ben ekleyeyim, yeni yolların bu açıdan önemi büyük) Bu güçler arasındaki denge kendini genellikle ters bir U şeklinde gösterir, bu da coğrafi avantajın orta düzeyde bir ticari maliyet düzeyinde en yüksek düzeyde önem taşıdığını göstermektedir. **(Traistaru et al, 2002)** Bu durumda örneğin Türkiye'nin AB'ye tam üye olmadığı ancak Gümrük Birliği'nde olduğu bu dönemde coğrafi avantajların öneminin artmış olduğu varsayılabilir.

Böylelikle, teori çok yüksek ticari engellerden orta düzeyde engellerin bulunduğu bir ekonomik ortama geçiş ile eylemlerin pazar erişimi iyi olan yerlere (merkezler) çekileceğini (ve bu uğurda çeperdeki bölgeleri feda edeceğini) varsaymaktadır **(Traistaru et al, 2002, Belleflamme et al., 2000)**

Bütünleşme ilerledikçe, süreç tersine dönecektir: ticari maliyetler azalınca, (hem tüm ticari engellerin kalkması hem de ulaşım maliyetlerinin gelişen altyapı ile düşmesi ile)firmalar merkezdeki yüksek ücretleri ödemek istemeyecek, ve sanayi de üretim faktörlerinin daha uygun fiyatlarda olduğu çeper bölgelere yeniden yerleşecektir

(Traistaru et al, 2002). Ancak eğer merkez bölge sürekli ucuz işgücü çekiyorsa, bilgi üretiyorsa ve pazarını sürekli geliştiriyorsa bu durumda bu mekanizmadaki geriye dönüş süreci gecikebilir de. Çünkü kazanımlar faktör fiyatlarındaki artışa göre hala yüksek kalmaktadır. Yığılmanın olduğu yer, ufak bir tarihi hatanın ürünü de olabilir : bir bölgede imalat sanayinin payındaki ufak bir değişme, bir zincirleme hareket başlatabilir. Bu tıpkı Kaos Teorisi'ni andırmaktadır. **(Krugman, 1996)** Bir kelebeğin kanat çırpmasının dahi tüm dünya ikliminde önemi olduğu şeklinde hicvedilen Kaos Teorisi, çok önemsiz gibi görünen bazı eylemlerin sosyo – ekonomik yapıda büyük etkileri olduğunu söylemektedir. Tabii ki bugünkü ekonomilerde bu küçük kanatlara karşı gerilen büyük kanatlar da vardır. Teşvikler gibi, mevcut altyapı gibi, sözleşmeler gibi , yapılmış olan arge yatırımları gibi bu koruyucu ya da geliştirici ve yönlendirici eylemler, yine de belli bölgelerde yığılmakta ve yeni beklentileri de bu bölgelerde yoğunlaştırmaktadır. Sonuçta firmalar ve diğer kurumlar ve hatta en önemlisi de bireyler, yalnızca değişen kurallara göre değil, gelecek beklentilerine göre de hareket etmektedirler. Avrupa Bütünleşmesi açısından bu basit modelin dramatik etkileri olacak gibi görünmektedir. Bu durumda, başlangıçta belli bir sektörde ölçek avantajı olan bölgeler o sektörlerdeki avantajlarının takviye olduğunu tecrübe edebileceklerdir. **(Traistaru et al, 2002)**

Bu durumda Türkiye’de de 1980’den bu yana ihracata yönelik sanayileşme politikası izlenmesi sonucu, dış pazarlara erişimin iyi olduğu bölgelerde bir yoğunlaşma bulunması ve erişimin düşük olduğu bölgelerde eylemlerin yoğunlaşmasının azaldığı ihtimali üzerinde durulmalıdır.

Ülke sınırları içinde kalan işgücü ve diğer ülke sınırları arasında kalan sermayenin kısmen de olsa ikame edilebilmesi, bu sınırların kaldırılması, teknolojinin paylaşılması ve tüketim anlayışlarının benzeşmesi yoluyla üretimden beklentilerin belli standartlara gelmesi ve etkin yönetim anlayışlarının iki taraf için de gündeme gelmesi ile mümkün hale gelmektedir. Burada en önemli etken, üretim faktörlerinin hareketliliğinin artırılması ve bölgelerin bu faktörlere erişiminin geliştirilmesidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Myrdal ve Hirschman’a göre bir ülkenin ekonomik gelişmesi bütün bölgelerde aynı zamanda ortaya çıkmamakta, aksine ekonomik gelişme ilk başladığı yerde yoğunlaşıp güçlenmektedir. Dolayısıyla ülkesel boyutta da dengesiz gelişme söz konusudur. Bu noktada AB ve NAFTA gibi birliklerin

kendi alanlarını genişleterek merkezi kuvvetlendirdikleri ve çekirdekteki ülkelerin büyümelerini çeper pahasına garanti altına aldıkları iddia edilebilir.

Faaliyet gösterilmesi beklenen alanın ölçeği sürekli artarken firma yapılarının sürekli küçülmesi belli üretim süreçlerinde karlılığı etkileyen faaliyetlerin gittikçe daha büyük firmaların denetimine geçmesi, üretimin karlılığın düşük olduğu kısımlarını ise daha küçük firmaların yüklenmesi söz konusu olmaktadır. Geçmişten gelen bazı avantajları olan örneğin belli bir marka sahibi olan kuruluşlar, üretimlerini daha küçük kuruluşlara devrederken kendisi kaliteyi denetleyen, pazarlama stratejilerini belirleyen, küçük kuruluşlara karşı sürekli yeni küçük kuruluşları öne süren ve büyük sistemi koruyabilmek için de sürekli yeni malları ortaya sürmeye çalışan kuruluşlar halini almaktadır. Bu bakımdan üretim daha rasyonel kaynak kullanmaya yönelse bile, pazarlama faaliyetleri ve artan rekabet kaynakların kullanımında bu amaçtan sapmalara neden olmaktadır. Yukarıdaki bütün ekonomik modellerdeki sorun, kaynak kullanımını hep üretici firma açısından ele almalarıdır. Oysa ki toplumlar yalnızca firmalardan oluşmamaktadır.

Bölgesel bütünleşme ülkedeki yatırımcıların ve işçilerin daha geniş bir alandaki değişimlerin etkilerine maruz kalmasına neden olmaktadır. Bu noktada mevcut ülke içi gelir ve statü farklılıklarında avantajlı kesimlerin kendi lehine davranması ile bilgi ve kamu kaynakları üzerinde nüfuza sahip belli kesimler, daha büyük ölçekte de belli kentler ve daha da büyük ölçekte belli ülkeler hatta bloklar kendi konumlarını güçlendirebileceklerdir. Bu da kaynakların en iyi şekilde kullanıldığı mitinin önünde duran en büyük engellerden biridir.

Bölgesel bütünleşmenin bu nedenlerle sürekli yeni gelişmelerin yaratılması yoluyla varlığını sürdürebilmesi mümkündür. Böylece daha rasyonel kaynak kullanımı söz konusu olabilir. Çünkü yukarıda sayılan olumsuzluklara rağmen çevreyi daha az kirleten, mevcut doğal kaynakları daha verimli kullanan ve tüketici ihtiyaçlarını daha iyi karşılayan ürünler ve hizmetler teknolojik gelişme sayesinde yakalanabilir ve hem firma açısından, hem toplum açısından olumlu sonuçlar verebilir. Teknolojik gelişmenin eski teknolojilere yapılan yatırımların boşa gitmesi karşısında anlamını koruyabilmesi için getirisinin yüksek olması gerekmektedir.

3 TÜRKİYE VE BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME EYLEMLERİ

Türkiye'nin de içinde bulunduğu Avrupa Serbest Pazar Alanı (EFTA) ile başlayan kıtasal bütünleşme daha sonra Avrupa Topluluğu ve nihayet Avrupa Birliği ile devam ederken, Avrupa'daki değişim bir Bölgeler Avrupa'sı olduğu yolundaki görüşlerin yaygınlaşmasıyla açıklanır hale gelmiştir.

Coğrafi yakınlığı ve serbest pazar ekonomisi koşulları gözönüne alındığında Batı Avrupa, Türk firmalarının en kolay iş yapabileceği, en kolay ulaşabileceği, gerek nüfus büyüklüğü, gerek gelir seviyesi itibarıyla en büyük pazardır (Nebioğlu, 1997). AB şu anda da Türkiye'nin toplam ihracatı içinde en büyük paya sahip olan alandır.

3.1 Türkiye ve Çevre Alanlar

3.1.1 Ortadoğu ve Doğu

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel olarak yürüttüğü Batı ile bütünleşme politikasına alternatif olmayacak bir düzeyde doğu ile de yaptığı anlaşmalar ve zaman zaman denediği işbirlikleri ve bütünleşmeler olduysa da bunlar ya amacına ulaşamamış, ya da başka sorunlar nedeniyle amaçlarına ulaşamamıştır. İlk olarak Sadabad Paketi (1937) imzalanmıştır. Daha sonra imzalanan Bağdat Paketi (1955) sonra CENTO, 1964'te RCD ve 1985'te ECO halini almıştır. 1991'de ECO'ya yen bağımsızlık kazanan Orta Asya ülkeleri de katılmıştır.

1997'de ise İslam Dünyası'nda bütünleşme hedefleyen ve parasal birlik, ortak pazar, ortak savunma gibi hedefleri olan D-8'ler Grubu Türkiye önderliğinde kurulmuştur. Ancak bu grubun ne ölçüde etkili olduğu şu an için pek belirli değildir (Ersoy ve Ersoy, 2002).

Ortadoğu'da varolan problemler ve petrole dayanan çatışmalardan dolayı, Türkiye'nin doğusunda gelişme sağlanabilmesi açısından bir çok güçlük bulunmaktadır. Ancak Türkiye'nin doğusunda bir çok doğal kaynağa sahip ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin özellikle petrol ve doğalgaz gibi kaynaklarını batı

lkelerine ulaştırabilmeleri için Türkiye üzerinden geçen pek çok proje bulunmaktadır.

3.1.2 Avrupa – Atlantik Alanı

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Organizasyonu OECD

30 yeli OECD’nin 70’e yakın ülke ile ilişkisi vardır. Ekonomik, kültürel, sosyal, evre, sürdürülebilirlik gibi konularda gelişmiş örgütlenme düzeyine sahip olan organizasyon, Türkiye’de yapılan kalkınma planlarında büyük ölçüde etkili olmuş bir kuruluştur (**Mortan ve akmaklı, 1987**). Dolayısıyla OECD’nin etkileri doğrudan mekansal organizasyondaki değişimlere neden olabilecek kararlara yöneliktir.

OECD yesi ülkelerin çoğu bugün Avrupa Birliği ya da NAFTA içinde yer almaktadır. Batı dünyası ile Türkiye’nin bağlarının gelişmesi yönünde yapılan yatırımlar ve uygulanan politikaların mekansal organizasyon açısından Türkiye’nin sistemin en ucunda, çeper bir ülke karakterinde yer almasında etkili olduğu söylenebilir. Avrupa –Atlantik sistemi içinde Türkiye’nin daha önce bu sistemle bütünleşmesinde arada coğrafi engel teşkil eden ülkelerin bu sisteme dahil olması ile yalıtılmışlık etkilerinin azalması ihtimali üzerinde durulursa, özellikle Balkan lkelerinin sisteme dahil olması ile Türkiye’nin batı kesimlerinin sanayi açısından var olan öneminin daha da artacağı düşüncesine varılabilir.

3.1.3 Avrasya ve Karadeniz Alanı

Karadeniz Alanı

Karadeniz bir i deniz gibi görünmesine rağmen, aslında çok geniş bir ulaşım kanallarının aşıldığı bir nokta olarak göründüğü kadar dar bir alanı ilgilendiren bir bölge değildir. Ren – Tuna bağlantısı ile Kuzey Denizi’ne (Tuna’da savaşlar nedeniyle tahrip olan altyapı nedeniyle bazı sorunlar bulunmaktadır), Don – Volga bağlantısı ile de Baltık Denizi’ne çıkmak mümkündür (**Gl ve Gl, 1995**). Bu nedenle Avrasya (Avrupa, Orta Asya ve Kafkaslar) alanı ve Orta Asya petrol ve doğal gaz kaynaklarının dünya pazarlarına erişimi açısından Karadeniz’in önemi büyüktür.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB)

1992’de imzalanan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (Black Sea Economic Cooperation) ölçek bakımından oldukça büyüktür ve yaklaşık 400 milyon kişilik bir alanı ihtiva etmektedir. Türkiye’nin girişimiyle kurulan KEİB üyeleri Türkiye, Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Romanya ve Ukrayna’dır. Ayrıca bir çok ülke de gözlemci olarak birlikte yer almaktadır.

KEİB ticaret, ekonomi, teknik ve çevre koruma, yasal ve politik ilişkiler, eğitim, ARGE, finans gibi farklı konularda çalışma grupları olan tam bir işbirliği antlaşmasıdır. Ancak bir serbest Pazar alanının henüz kurulamamış olması nedeniyle eksiklikleri bulunmaktadır.

KEİB, ayrıca bölgede petrol ve doğalgaz hatları üzerine varolan problemlerin etkisiyle de tam anlamıyla işlerlik kazanması zor görülen bir yapıdadır (**Ersay ve Ersay, 2002**). Türkiye’nin Kafkaslar’daki politikaları ile Rusya arasında var olan uyumsuzluklar nedeniyle KEİB açısından en temel ihtiyaç olan karşılıklı güven ve ortak kazançlar bulunması koşulları yeterli değildir.

Şekil 3.1 Karadeniz Ekonomik İşbirliği

Dünya Bankası ve Karadeniz - Tuna Havzası

35'in üzerinde akarsuyun aktığı Karadeniz'de en uzun kıyıya sahip olan ülke Türkiye'dir. Karadeniz'e 6 ülkenin kıyısı olmasına rağmen, Tuna Nehri ve diğer nehirler yoluyla 20'den fazla ülkenin atıkları boşalmaktadır Daha önce de 1992 yılında 6 ülkenin imzaladığı “ Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi” ile Karadeniz üzerine çalışmalar başlamış ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesinde de bu çalışmalara devam edilmiştir (Mater ve diğ., 1994).

Dünya Bankası'nın geliştirdiği proje çerçevesinde havzanın korunması için gerekli altyapıların geliştirilmesi ve çeşitli işbirlikleri yer almaktadır. (Worldbank, 2002)

Şekil 3.2 Tuna ve Karadeniz Havzası,

Kaynak: Dünya Bankası, 2002

Dünya Turizm Örgütü ve İpek Yolu Projesi

1991'de Orta Asya ülkelerinin bağımsızlığını ilanı ile İpek Yolu Konsepti'ne olan ilgi artmıştır. Bu Konsept, turizm, kültürel değişim ve ticaret için bir fırsat olarak görülmektedir. Bu nedenle Dünya Turizm Örgütü (WtoO) bir uzun dönem turizm projesi oluşturmaya karar vermiştir. Böylece İpek Yolu tekrar hayata döndürülecektir. 1994'te Semerkand'da Türkiye dahil 19 ülke İpek Yolu üzerine bir

deklarasyonda bulunmuşlardır. Tarihi olarak Avrupa ile arasında kuvvetli ticari bağlar olan Asya, ABD'nin güç kazanması nedeniyle Avrupa ile ilişkilerinin zayıflaması ve kendisinin de Japonya ve ABD etkisi altında kalması nedeniyle bu projeyi değerlendirme ihtiyacındadır. Özellikle Orta Asya'daki ülkelerin hem enerji kaynakları, hem kendilerinin gelişen pazarlar olması önemlidir. Avrupa için de ABD dışında önemli bir alternatif alan olacak olan Asya'nın büyük önem taşıdığı yürüttüğü projelerden anlaşılmaktadır.

İpek Yolu Projesi'ni üç konsantrik halka tanımlamaktadır:

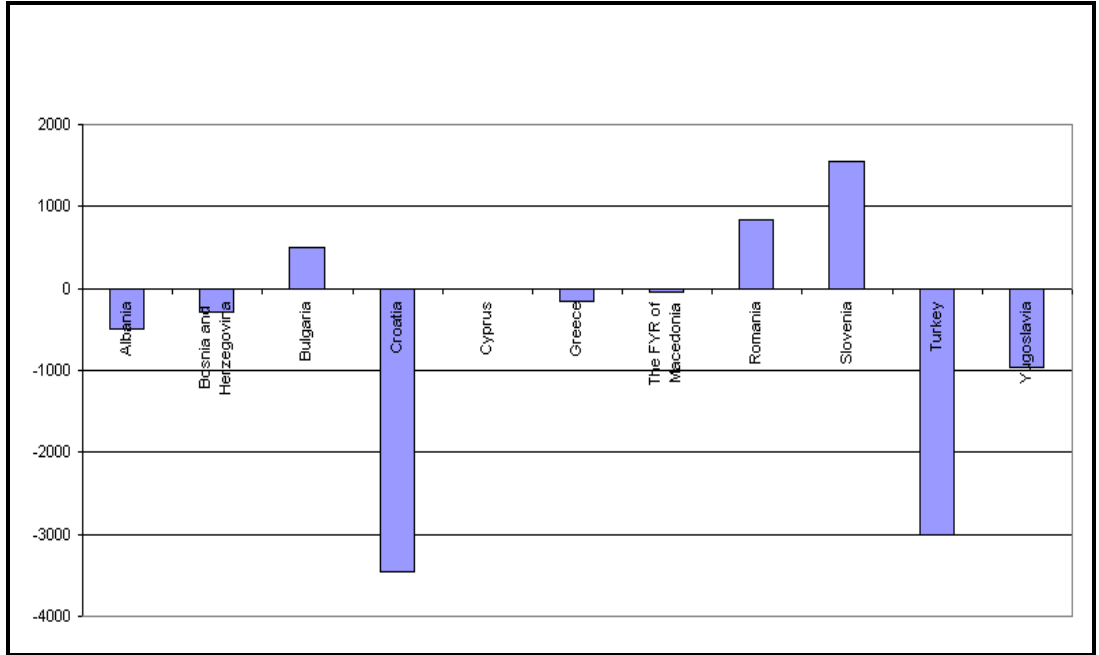
Türki Cumhuriyetler (Turizm piyasasına yeni giren ülkeler)

Çin, Pakistan ve Türkiye (Turizm piyasasında zaten var olan ülkeler)

Rota sonundaki ülkeler (Japonya, Güney Kore, ASEAN ülkeleri, Arap ülkeleri ve Avrupa) (**World Tourism Organization , 2002**)

3.1.4 Enerji Hatları

Bölgesel Bütünleşme çabalarının amaçları göz önüne alındığında bu amaçlara ulaşmakta enerji hatlarının en önemli konuyu oluşturduğu görülmektedir. Avrupa açısından Orta Asya ve Sibirya'dan çıkarılan doğalgaz ve petrolün güvenle kıtaya ulaşmasında büyük önem bulunmaktadır.

Şekil 3.3 Milyon Kwh / yıl olarak NetElektrik İhracatı,

Kaynak: CIA Factbooks, 2001

Avrupa'ya giden en önemli hatlar Ukrayna'dan geçerek doğu Avrupa'ya ulaşmaktadır. Bu nedenle Doğu Avrupa'ya doğru genişleme süreci Avrupa'nın enerji kaynaklarına erişiminde güvenli bir ortam sağlamaktadır.

Türkiye açısından durum daha farklıdır. Körfez Savaşı'na kadar Irak'la olan petrol alışverişinden sonra farklı kaynaklardan petrol elde etmek zorunda kalan Türkiye, Bakü – Ceyhan Petrol Boru hattı gibi projelere yönelmiştir. Ancak bu projelerde ciddi sorunlar bulunmaktadır. Ayrıca doğalgaz tüketimine yönelen Türkiye, Rusya ve İran'dan doğalgaz temin etmektedir (**Ersoy ve Ersoy, 2002**). Enerji bakımından dışa bağımlı olan Türkiye'de bu nedenle enerji kaynaklarına erişimin iyi olduğu bölgeleri sanayi yerleşmesi açısından önem kazanmaktadır.

Türkiye'nin elektrik enerjisi açısından da yaşadığı ciddi sorunlar bulunmaktadır. Güneydoğu Avrupa'da en çok elektrik ithal eden ülkelerden biri Türkiye'dir.

3.2 Avrupa Birliği ve Bölgesel Bütünleşme

Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu bir A.B.D. ya da Japonya'nın ulaştığı teknolojik seviyeye ulaşmaktan uzak görünürken, A.B.D. ve Japonya teknolojik olarak Avrupa ile aradaki farkı açmaktadır.

Avrupa ise buna karşılık bir birlik yapısı ortaya koyarak hem Sovyetler Birliği'nin yıkılması neticesinde ortaya çıkan boşluğu doldurmaya ve rakiplerine kaptırmamaya çalışmaktadır, hem de kendi içinde yeniden bir yapılanmaya giderek örgütsel yapısını bu rekabette avantaj sağlayacak bir şekilde geliştirme amacını gütmektedir. Yöntem olarak da bir Bölgeler Avrupa'sı oluşturularak yüksek düzeyde bir ulusal entegrasyon yaratılması yolu seçilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin ve bağlı sistemlerin çökmesi ve Doğu ve Batı Almanya birleşirken Balkanlar'da patlak veren olaylar ve Körfez Krizi'nin ardından Avrupa açısından enerji kaynaklarının güvenliği önem kazanmıştır. Sovyetler Birliği'nin ve bağlı sistemlerin çökmesi ve Doğu ve Batı Almanya birleşirken Balkanlar'da patlak veren olayların ardından Avrupa açısından enerji kaynaklarının güvenliği önem kazanmıştır. Avrupa'ya enerjinin eski Sovyetler Birliği topraklarından ulaştırılması ile Avrupa kendisi için yeni bir çıkış noktası yakalamış ve başka güçlerin etkili olduğu Arap bölgesi yerine bu rotaya önem vermiştir. AB'nin genişlemesinde en önemli nedenlerden biri enerji kaynaklarına erişimini güvence altına alma isteğidir.

Avrupa'nın ayrıca dünya pazarlarında rekabet gücünü artırırken içeride de kuvvetli bir yapıya kavuşması için bölgesel farklılıkların azaltılması gerekmektedir. AB içinde gelir düzeyi, işsizlik gibi konularda büyük bölgesel farklılıklar gösteren yerler bulunmaktadır. Bir başka sorun da zengin bölgelerin hareketli yatırımları çekebilmek için fakir bölgelerden daha fazla taviz ve teşvik vererek farklılaşmayı artırmasıdır. Bunların üzerine birincil sektörün ekonomide ağırlık sahibi olduğu Doğu Avrupa ülkelerini de içine alarak genişlemenin yarattığı sorunlar da eklendiğinde bölgesel politikaların önemi anlaşılmaktadır. (Armstrong and Taylor, 2001).

Avrupa Birliği'nin bütünleşme ve genişleme politikalarında bölgesel bir bakış hakim olurken, bu bölgesel bakışın dayandığı kavram "Mezo Bölge" kavramıdır.

Mezo Bölge Kavramı

Avrupa Birliği ve diğer birlik ya da örgütlenmelerin en çok üzerinde durduğu coğrafi özelliklerden ziyade yukarıda sayılan hedeflerle tanımlanan bölgeler olup, bu bölgelerin üretim ve tüketim özellikleri ile bunun gerçekleştiği altyapı ve üstyapı ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Bölgeler Avrupa'sının temel mekansal özelliği trans – ulusal bölgeler olan Mezo – bölge kavramıdır. Mezo – Bölgeler sınır bitişikliği olmayan farklı uluslardan bölgelerin çoklu ağlarla birbirine bağlanması ile oluşmuş, ihtisaslaşmış üretim ve hizmet ilişkilerini gelişmiş iletişim ve ulaştırma ağları ile gerçekleştiren bölgeler gruplarıdır. Bu mezo-bölgeleri oluşturan kentsel yerleşmeler arasında kimi zaman 800 km.ye varan mesafeler bulunmakta olup, bir ülke içindeki alt bölgeler, farklı mezo-bölgelere dahil olabilmekte, bu da merkezi yapının rolünü değiştirip yerel yönetimlerde yeni kademelenmelere olan ihtiyacı artırmaktadır. (Cappellin, 1993)

Mezo Bölgelerin karakteristik özellikleri olarak kendi içlerinde ortalamanın üzerinde bir ekonomik bütünleşme olması, alt bölgeler arasında çeşitli işbirliği anlaşmalarının ve düzenlemelerinin ve ittifakların bulunması sayılmaktadır. Mezo bölgeler dolayısıyla ulus aşırı ölçekte birbirleriyle çoklu ağlar yoluyla bağlanan bölge grupları olarak tanımlanabilmektedir. Sağlam bir bölgesel bütünleşme, pazar bütünlüğünün yanı sıra üretim faktörlerinin bütünleşmesini de gerektirmektedir. Bu nedenle, mal ve hizmetlerin dolaşımı ile üretim faktörlerinin de dolaşımını sağlamak üzere mezo-bölgelerde yer alan kentsel merkezlerin diğer merkezlerle ve diğer mezo – bölgelerle aralarında finansal, teknolojik, ekonomik ve altyapı bağlantılarını geliştirmeleri

gerekmektedir. Avrupa bütünleşmesinde mezo – bölgelerin üstlendiği rol nedeniyle bu ilişkilerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Tablo 3.1 Mezo Bölgelerin Özellikleri

Mezo Bölgelerin Özellikleri • Averajın üstünde iç ekonomik entegrasyon düzeyi • Bölgeler arasında işbirliği taslaklarının ya da ittifaklarının oluşması (Çünkü global rekabet yalnızca tek tek firmaları değil, ulusal ve bölgesel üretim sistemlerini de ilgilendirmektedir.) • Ağ ilişkilerine dayanması ve bu ağ ilişkilerinin kısmen ya da tamamen üst üste gelebilmesi
--

Kaynak: Cappellin, 1993

Bu bağlamda “Avrupa ekonomisi çeşitli kentsel ağların ve ulus aşırı özellikleri bulunan geniş Avrupa Mezo-bölgelerinin birleşiminden oluşan bir kentsel sistem olarak tanımlanabilir.” (Cappellin, 1993).

Öyleyse bu kentsel ağların veya kentsel sistemlerin türlerini incelemek, bunların biraraya gelerek oluşturdukları Mezo – Bölgeleri anlamak açısından önemlidir.

3.2.1 AB’nin Mekansal Organizasyona İlişkin Politikaları

3.2.1.1 Avrupa Topluluğu Bölgeleri ve Kentleri (EC – RECITE) – ve Avrupa Bölgeler Komitesi (EUROCOR)

1991’de kurulan RECITE programı bünyesinde 1993 yılı itibariyle 200 bölge ve şehir yaklaşık 40 kadar ağ içinde işbirliği gerçekleştirir hale gelmiştir (Hingel, 1993).

Bölgeler Komitesi ise (Comittee of the Regions) Maastricht Antlaşması ile kurulmuş biryapı olup, Avrupa Birliği içindeki çeşitli bölgelerin AB yönetimine katılımını sağlamaktadır. AB mevzuatının dörtte üçü bölgesel ve yerel ölçekte düzenlemelerle ilgili olduğu için, üye ülke bölgelerinin temsil edilmesinde böyle bir yapıya ihtiyaç duyulmuştur. Öncelikle ekonomik ve sosyal uyumlulaşma, TENs çerçevesinde ulaştırma, enerji iletimi ve iletişim, kamu sağlığı, eğitim ve gençlik ile kültürel konularda danışmanlık hizmeti vermesi kararlaştırılan yapının, vereceği hizmetlere Amsterdam Antlaşması ile 1999’da istihdam, sosyal politika, çevre ve mesleki eğitim

konuları da eklenmiştir. Avrupa Konseyi tarafından atanan 222 asil ve 222 yedek üyeden kurulu 4 yılda bir değişen bir komite yapısındadır.

3.2.1.2 PHARE Programı

Phare Programı AB erişimi öncesi aday ülkelerin AB'ye girişe hazırlanabilmelerinde yardımcı olması için kullanılan ve Avrupa Topluluğu tarafından finanse edilen bir araçtır.

Aday ülkelerin kamu yönetimlerini AB içinde etkin bir şekilde çalışabilecek şekilde kuvvetlendirmek, Avrupa Topluluğu'nun yasal altyapısına uygunluğu teşvik ederek geçiş dönemlerini kısaltmak, Ekonomik ve sosyal uyumu teşvik etmek PHARE Programı'nın amaçları arasındadır.

3.2.1.3 Trans Avrupa Ağları - TENs

Trans – Avrupa Ağları (TENs, Trans European Networks) Avrupa alanının rekabet gücünü artırmayı ve dengeli rekabet ve ekonomik ve sosyal uyumluluk gibi AB politikalarının gerçekleşmesi açısından belirleyici role sahiptir. **(Downes, 1996)**

TENs, aşağıdaki başlıklarda sınıflandırılmaktadır:

- Yüksek hızlı raylı sistem
- Konvansiyonel raylı sistem
- Otoyollar
- Havaalanları
- Limanlar
- Su kanalları
- Boru Hatları
- İletişim Kanalları **(Vickerman, 2000)**

TENs, ortak pazarın yapılanması için ihtiyaç duyulan faktör hareketliliğini geliştirebilmek açısından farklı ülkelerdeki altyapıların bütünleştirilmesini hedeflemektedir. Bu sayede genel olarak Avrupa alanı içinde sanayinin rekabet gücünün artacağı ve daha geniş mal ve hizmet pazarlarının yanısıra, ulaştırma, haberleşme, enerji ve su pazarlarının da genişlemesi mümkün olacaktır. Ulaştırma, iletim ve iletişim ağlarının birbirine bağlanması ile daha etkin kaynak kullanımı da

mümkün olabilecektir. Bu ağların bütünleşmesinin daha önce yer değiştirme imkanı bulamayan sanayilerin ve hizmetlerin yer değiştirmesine neden olabileceği açıktır.

Şekil 3.4 Balkanlar'da TENs Karayolu Ağı

3.2.1.4 Yöresel Kalkınma (Territorial Development)

The Report Europe 2000+ : Cooperation for European Territorial Development (CEC, 1994a) Avrupa'da Teritoryal Gelişme İçin İşbirliği Raporu Avrupa'da kentsel sistemin kuvvetlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmayı ana hedefler olarak almıştır. Europe 2000+ işbirliği için üç seçenek tanımlamıştır:

Genel Seçenekler

Ulus aşırı seçenekler

Komşu ülkelerle işbirliği seçenekleri (Alden 1996)

3.2.1.5 Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi - ESDP

ESDP'nin ortaya çıkış nedenleri arasında hem bölgeler arası ilişkilerin artması ve tek pazara geçişle bulanıklaşan sınırlar nedeniyle mekanların yeniden birbiriyle bağlarının kurulması gerekliliği, ortak çıkarları olan bölgelerin komşu olsun olmasın politikalarını birleştirme ve işbirliğine gitmesi gerekliliği ve gittikçe daha da kısıtlı hale gelen kamu kaynaklarının daha verimli kullanılması zorunluluğu sayılmaktadır.

Stratejik Yöresel Planlama tartışmaları 1989'da Nantes'da başlamış, 1993'de ilk defa böyle bir mekansal perspektif oluşturularak uzun dönemli politikalar belirlenmesi gerekliliği üzerinde fikir birliğine varılmıştır. 1997'de bir taslak olarak hazırlanan ESDP, Noordwijk'te sunulmuş, daha geniş kitlelerin katılımı ile zenginleştirilerek 1999'da son halini almıştır. Daha sonra Avrupa Komisyonu'nun Ekonomik ve

Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi, Avrupa Parlamentosu ve üye ülkelerin yardımıyla ESDP üzerine konferanslar düzenleyerek farklı ülkelerden çeşitli kademelerdeki kurumları ve aktörleri bir araya getirerek işbirliğini geliştirmesi kararlaştırılmıştır. ESDP'nin normatif bir yapı olmaması, ancak yol gösterici olması üzerinde ortak bir karara varılmıştır.

ESDP amaçları;

- Avrupa Birliği'nde ekonomik ve sosyal uyumluluk;
- sürdürülebilir kalkınma
- Avrupa alanında dengeli rekabet

Şehirselle alanlarda ESDP amaçları;

- küresel ekonomik bütünleşme içinde metropoliten bölge ve alanları güçlendirmek,
- ekonomik çekicilik ve çeşitliliği teşvik etmek,
- şehirselle ve mekansal gelişme stratejilerini bütünleştirmek,
- ağ içinde şehirlerin işbirliğini teşvik etmek,
- erişebilirliği arttırmak,
- şehirselle yayılmayı kontrol altına almak ve yerleşme baskısını azaltmak,
- sosyal ayrımcılıkla mücadele etmek;

AB ve bölgelerarası düzeyde hedefleri ise;

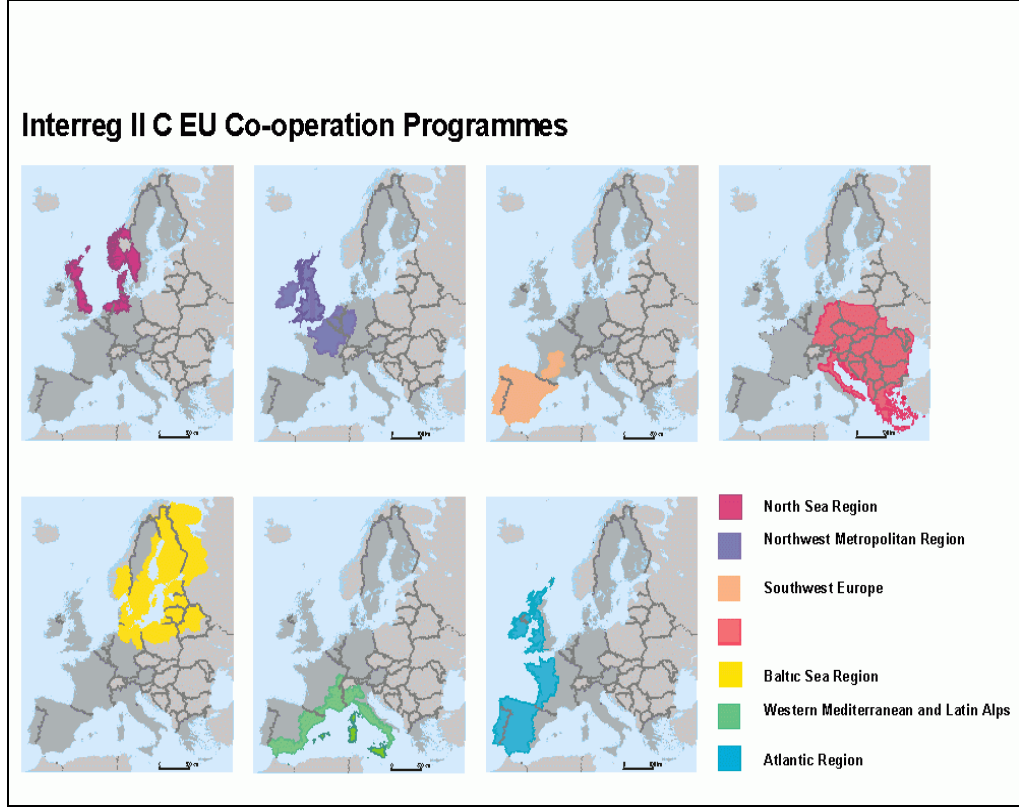
- AB düzeyinde mekansal gelişme kavramlarını hazırlamak,
- AB düzeyinde bütün mekana ilişkin planlama ve ölçümleri düzenlemek,
- AB düzeyinde bölge planları ve arazi kullanım planlarını oluşturmak,
- aday ülkelerde önemli mekansal etkileri olabilecek AB düzeyindeki plan ve ölçümler için esasları belirlemek ve
- bölgesel ve yerel otoriteler arasında bilgi ve işbirliğini arttırmaktır.

(EC, 2001)

Bölgelerarası İşbirliği Programları - INTERREG Co-operation Programmes

Interreg Programları ESDP çerçevesinde ortaya konulan hedeflere bölgesel ölçekte

ulaşmayı hedefleyen ve ülkelerin belirli bölgelerinin diğer ülkelerdeki ilgili bölgelerle işbirlikleri ile mekansal düzenleme yönünde ortak projeler üretilmesini sağlayan işbirliği programlarıdır. İlk iki program tamamlanmış olup 2000 – 2006 dönemi üçüncü program dönemidir. Interreg programları çerçevesinde PHARE ve MEDA gibi araçlar yoluyla AB dışındaki ülkelerle de projeler geliştirilebilmektedir. (EC, 2000)

Şekil 3.5 Interreg IIc İşbirliği Alanları

Orta Avrupa, Adriyatik, Tuna ve Güneydoğu Avrupa Mekanı - CADSES

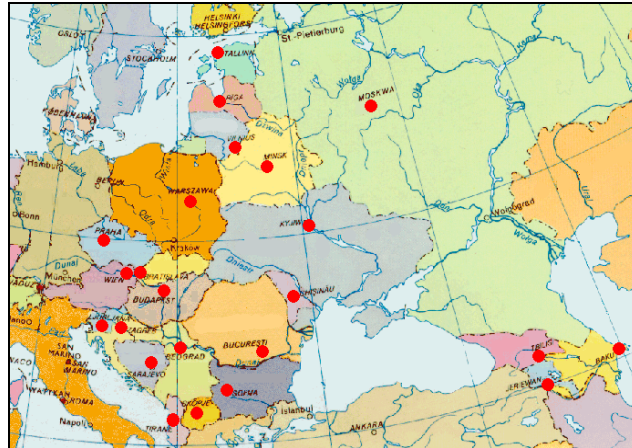
Türkiye, diğer tanımlarda güneydoğu Avrupa’da yer almasına karşın, CADSES alanının dışında kalmıştır. AB adayı ülkelerin yanı sıra aday olmayan ülkelerin de yer aldığı CADSES alanında özellikle Tuna Nehri boyunca ulaşım ve turizm, çevre, kentsel altyapının geliştirilmesi gibi konular önem kazanmaktadır. Ayrıca bu bölgedeki enerji ve demiryolu hatlarında AB ile uyum sorunu bulunmaktadır. Alandaki ülkeler arasında faktör hareketliliğini artıracak ve enerji ve su altyapılarını ortak bir pazar oluşturacak şekilde geliştirip dönüştürecek işbirliği projeleri ve mekansal planlama faaliyetleri yürütülmektedir.

Şekil 3.6 Orta Avrupa, Adriyatik, Tuna ve Güney Doğu Avrupa Mekanı

Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri – CEEC

Avrupa Birliği’nin enerji kaynaklarının güvenliği, dolayısıyla da BDT ülkelerine erişimi çok önemli bir önceliktir ve bu nedenle CEEC çok önemlidir (Downes, 1996).

Şekil 3.7 Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri

Bu ülkelerin çoğunda görülen hızlı gelişmeler, bu ülkelerin entegrasyonunun AB'nin uluslararası arenalardaki rekabet gücü açısından önem taşıdığını göstermektedir.

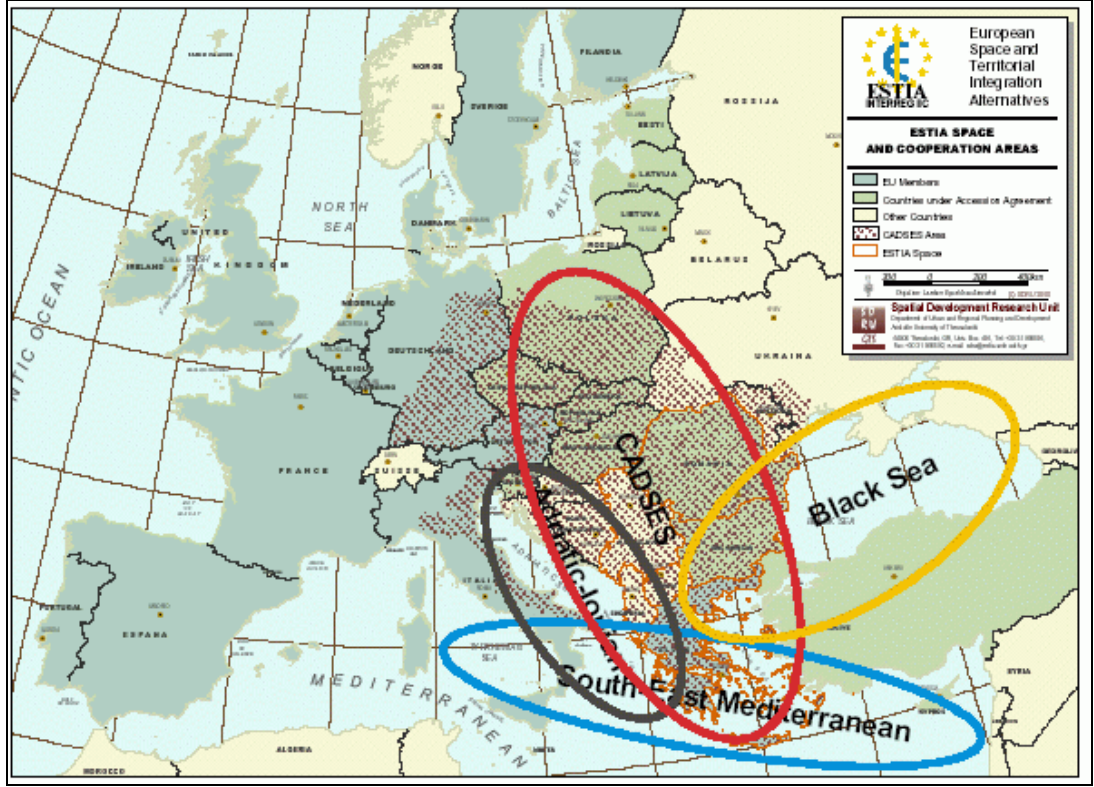
3.2.2 Güneydoğu Avrupa Ülkeleri ve AB ile Bütünleşme

Bölgedeki mekansal konulara ilişkin kararlardaki kilit faktör enerjidir. Güney Avrupa'nın enerji kaynaklarının güvenliği ve enerjiye erişim açısından Güneydoğu Avrupa ülkelerinin önemi büyüktür.

Güneydoğu Avrupa ülkelerindeki ortak sorunlar aşağıdaki gibidir:

- Ekonominin birincil sektöre olan yüksek bağımlılığı,
- Altyapı yetersizliği
- Eski teknolojiler
- Düşük sosyal organizasyon düzeyi,
- Yeniden yapılanma için kaynak yetersizliği,
- Enerji açığı ve yıkılmış ya da az gelişmiş enerji altyapısı
- Etnik problemler
- Yoksulluk ve işsizlik
- Az gelişmiş ya da tahrip olmuş kentsel hizmetler altyapı ve hizmetler

Güneydoğu Avrupa ülkeleri hem gelişen pazarlar olarak, hem de petrol ve doğal gaz geçiş rotası olarak Avrupa Birliği açısından büyük önem kazanmışlardır. Ayrıca bu bölgedeki ülkelerde petrol ve doğalgaz rezervleri de bulunmaktadır. Bu alanlarda da İtalyan, Yunan, Alman ve diğer ulusal kuruluşlar yatırımlara başlamışlardır. Bunun yanı sıra bazı ülkelerdeki elektrifikasyon altyapıları AB ile uyumlu hale getirilmekte ve yeni elektrik pazarları halini almaktadır. **(Spatial Development Research Unit, 2000)**

Şekil 3.8 Güneydoğu Avrupa Alanları

Kaynak: Spatial Development Research Unit, 2000

Güneydoğu Avrupa ülkelerinin önemli karakteristik özellikleri düşük gelir düzeyi, düşük iletişim gelişme düzeyi, çevrenin tahribi, tarımsal üretime bağımlılık ve az gelişmiş teknoloji ve üst düzey hizmetlerdir.

Güneydoğu Avrupa’da İstikrar Antlaşması

AB girişimi ile 1999’da uygulamaya giren bu pakt katılan tüm ülkelerin Avrupa – Atlantik bütünleşmesinde yer almasını garanti altına almaktadır. Batı Avrupa ülkeleri, Güneydoğu Avrupa AB Aday ülkeleri ve Moldova arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Pakt;

- Demokratikleşme ve insan hakları;
- Ekonomik yeniden yapılanma,
- İşbirliği ve kalkınma ve
- Güvenlik konularında çalışma gruplarına sahiptir.

Serbest Ticaret Alanları:

Güneydoğu Avrupa serbest pazarların buluştuğu bir kavşak halini almıştır: EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Alanı), BFTZ (Balkan Serbest Ticaret Zonu – Balkan Free Trade Zone 2002 Sonunda yürürlüğe girmesi bekleniyor), EMFTZ (Avrupa – Akdeniz Serbest Ticaret Zonu Euro Mediterranean Free Trade zone) ve KSB (Karadeniz Serbest Ticaret Bölgesi) gibi ileride yürürlüğe girmesi beklenen alanlarla bölgede ticari sınırların nasıl bir şekil alacağı pek açık olmamakla beraber, bölgede büyük bir canlanma yaşanmasını sağlayacağı umulmaktadır.

3.2.2.1 Avrupa Mekansal ve Yöresel Bütünleşme Alternatifleri - ESTIA

Vision Planet & ESTIA (European Space and Territorial Integration Alternatives)

Interreg IIC kapsamında yürütülen ESTIA mekansal kalkınma politikalarının eşgüdümlü yürütülebilmesi için ortak bir çerçeve oluşturulması amacıyla kurulmuştur. Böyle bir perspektifle alandaki ülkelerin çok merkezli bir Avrupa'nın güneydoğu komponenti olarak rol almaları beklenmektedir. Böylece ulusal mekan planlama önceliklerinin koordinasyonu için oluşturulan çerçeve ile ESTIA alanında mekansal uyumluluğun desteklenmesi hedeflenmiştir. ESTIA, paralel bir proje olan ve Almanya – Avusturya ortak girişimi olan İtalya'nın da desteklediği Vision Planet Interreg IIC projesi ile CADSES alanında aktörler arasında rollerin daha iyi tanımlanabilmesi ve mekansal gelişmenin sağlanabilmesi için yakın işbirliği içinde olduğu vurgulanmaktadır (**Spatial Development Research Unit, 2000**).

Atina, Selanik, Belgrad, Sofya, Bükreş beş büyük metropol olarak, Tiran ve Üsküp de başkentler olarak bazı önemli diğer kentlerle beraber belli başlı koridorlar boyunca geliştirilecektir. Kentsel sistemleri altyapı ağı, kültürel miras ve doğal varlıklar üzerinde çalışmaları bulunan ESTIA'nın amaçları arasında Kıbrıs ve Türkiye gibi aday ülkelerle de ilişkilerin geliştirilmesi de yer almaktadır.

ESTIA alanı 637.000 km² olup 6 ülkeyi ve 57 milyon kişiyi içermektedir. Bu açıdan Türkiye ile karşılaştırılabilir bir ölçektedir. Ekonomik olarak faal nüfus 25 milyon kişi olup, Türkiye ile bu açıdan da karşılaştırılabilir. Türkiye'yle benzer bir başka tarafı da büyük bölgesel dengesizliklerin olmasıdır.

ESTIA’da yer almamak Türkiye açısından önemli bir kayıp olsa da, Vision Planet’te yer alan Almanya’nın Türkiye’nin en önemli ticaret ortağı olması, projenin Avrupa’yla Türkiye arasındaki erişimi artırmakta faydalı olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu açıdan projenin politikalarının daha yakından incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu bölgelerdeki altyapının ve kentlerin gelişmesi Türkiye açısından da yeni pazarlar yaratacaktır.

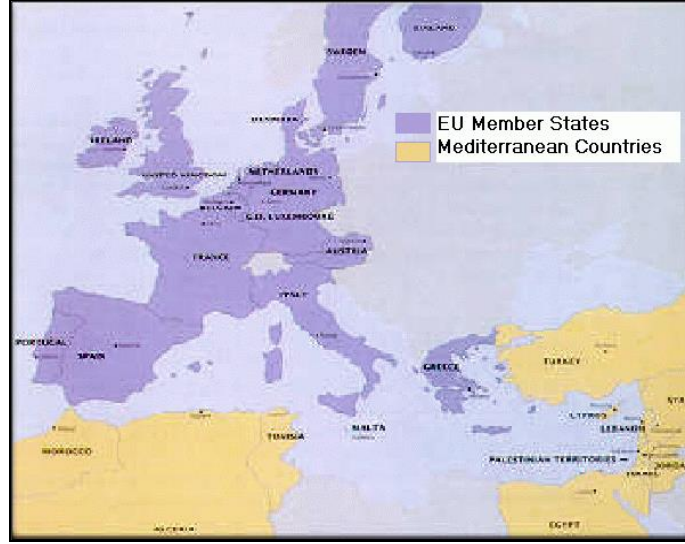

Şekil 3.9 ESTIA ve Önemli Kentler

Kaynak: Spatial Development Research Unit, 2000

3.2.2.2 Avrupa Akdeniz Ortaklığı - MEDA

MEDA, Politik konularda ve güvenlikle ilgili konularda ortaklık, ekonomik ve finansal ortaklık, sosyal, kültürel ve insani ilişkilerde ortaklık gibi hedefleri ve ekonomik dönüşüm, ekonomik altyapının desteklenmesi ve sivil toplum kuruluşlarının kuvvetlendirilmesi gibi öncelikleri olan bir yapıdır.

Şekil 3.10 MEDA ve AB Ülkeleri

MEDA dünyanın en büyük pazarlarından biri olmaya adaydır. Barselona Deklarasyonu'ndaki amaçlardan paylaşılan bir refah alanı yaratma yolunda somut bir adım olarak, 2010 yılında bir Avrupa – Akdeniz Serbest Ticaret Alanı oluşturulması amaçlanmaktadır. Böylece 12 Akdeniz ülkesi ve AB ülkeleri birbiri ile ticaret yapabilecektir. EFTA ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin de katılımı ile 40 kadar ülke ve 600 ile 800 milyon kişinin bulunduğu bir alan olarak dünyanın en önemli ekonomik alanı olmaya adaydır.

Türkiye Akdeniz'in üç giriş kapısından birine sahip olmakla MEDA içinde önemli bir rol oynamaktadır.

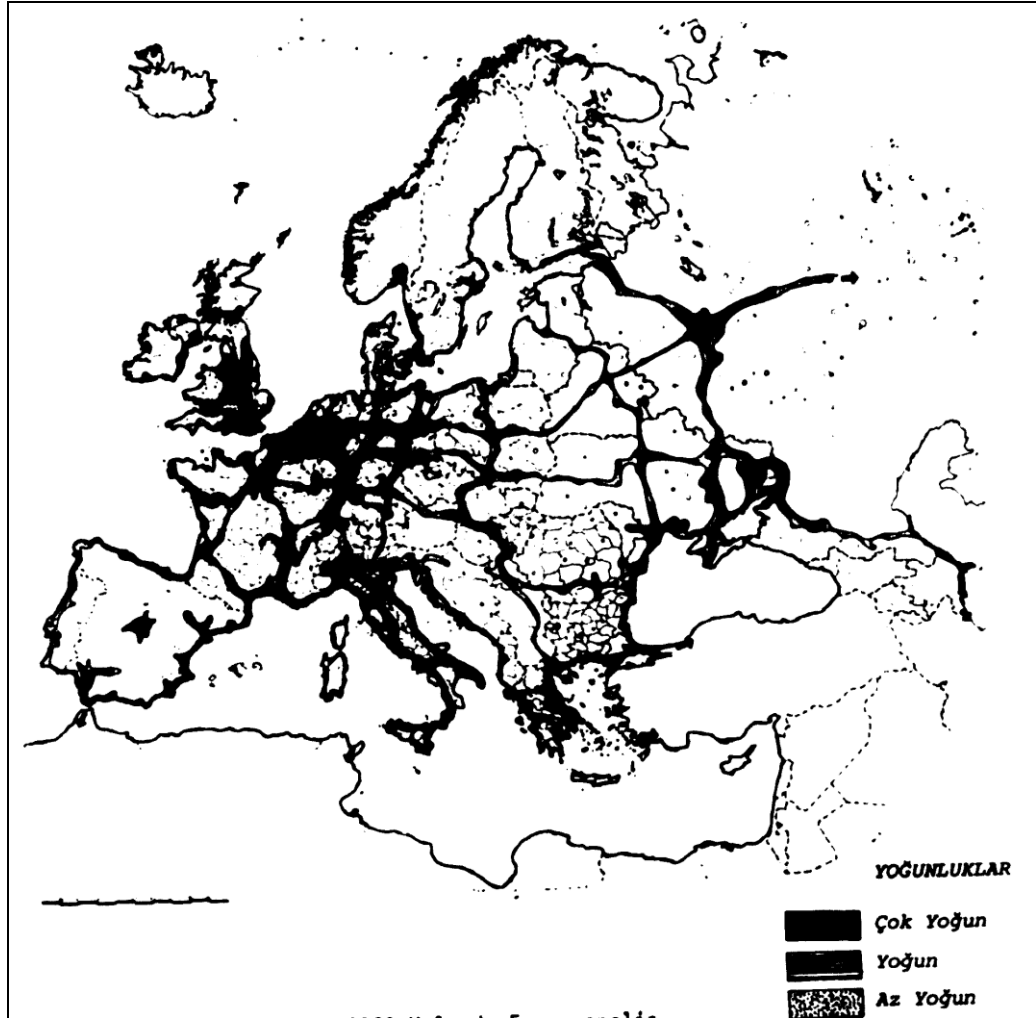
3.3 Bölgesel Bütünleşme Senaryoları

Avrupa'nın en kalabalık üç kenti de Avrupa'nın sınırları diyebileceğimiz yerlerdedir. Bunlardan biri İstanbul, biri Londra, diğeri de Moskova'dır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa - Atlantik sisteminde gelişen ilişkilerin içinde bulunduğumuz yeni dönemde Avrupa'nın diğer öneli giriş ve çıkış noktalarına doğru bağlantıların gelişmesine neden olacağı bazı senaryolarda ele alınmıştır. Ancak bu senaryolarda İstanbul yerini genellikle Atina'ya bırakmaktadır.

3.3.1 Geçmişteki fütürist yaklaşımlar

Mekansal organizasyonun gelecekte nasıl şekilleneceği üzerine çalışmaların geçmişi oldukça gerilere dayanmaktadır.

Doxiadis'in Avrupa'da 2060 yılında Ecumenopolis yaklaşımında bir ağ sistemi açıkça görülmektedir (**Göçer, 1977**). Bir ucu İstanbul ve Zonguldak'a, bir ucu Moskova'ya uzanan bu çalışmada yoğunluk İngiltere'nin güneyi ve Benelüks Ülkeleri'nde toplanmaktadır. Senaryoun ilginç bir yanı da kuzeyde Ukrayna ve Rusya üzerinden Bakü'ye uzanan bir kolun daha varlığıdır. Bu senaryoda Avrupa ile Sovyetler Birliği arasındaki bağlantıların sayıca çok olmasına rağmen zayıflığı dikkat çekicidir. Orta Avrupa ülkelerinden itibaren nüfus yoğunlukları azalmakta, Moskova, ve Kiev'e kadar düşük kalmaktadır.

Şekil 3.11 2060 Yılında Avrupa

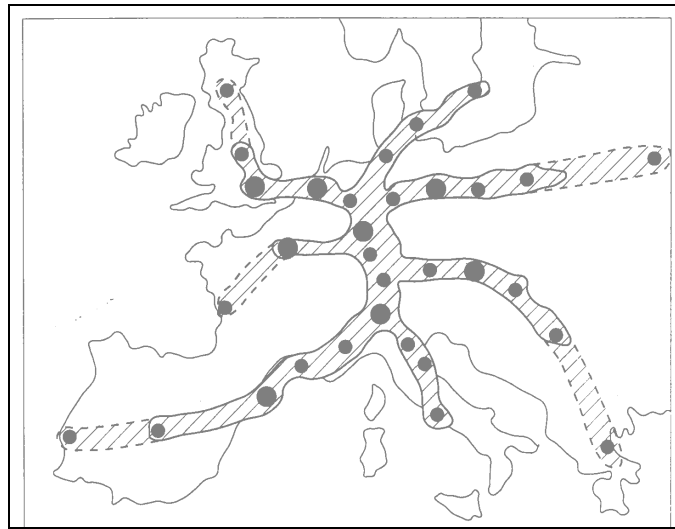
Kaynak: (**Doxiadis, 1969**, An Introduction to the Science of Human Settlements, Ekistics, Vol. 29, n.175, S.383), **Göçer**'den (1977) alınmıştır.

Bunun yanı sıra, Avrupa Merkezi yerine Türkiye'nin üzerinde yer aldığı Kuzey – Güney akslarını konu alan bazı çalışmalar da mevcutsa da, günümüzde bu türden kapsamlı bir hareket yer almadığı için bu çalışmalara burada yer verilmemiştir.

3.3.2 Kırmızı Ahtapot Senaryosu (Red Octopus Scenario)

Meer'in (1998) AB politikaları ve bazı eğilimlerle araştırma sonuçlarına dayanarak Mavi Muz (Blue Banana) ve diğer kavramlardan yola çıkarak geliştirdiği Kırmızı Ahtapot (Red Octopus) isimli planlama senaryosu hem çok ilgi çekmiştir, hem de bu çalışma açısından önemli bir perspektif sağlamaktadır. ESDP'de net bir çerçeve olmaması nedeniyle **Meer** böyle bir Avrupa Mekansal Uyum Senaryosu'nun farklı çalışmalar açısından bir perspektif sağlayabileceğini ileri sürmüştür. Senaryonun elementleri:

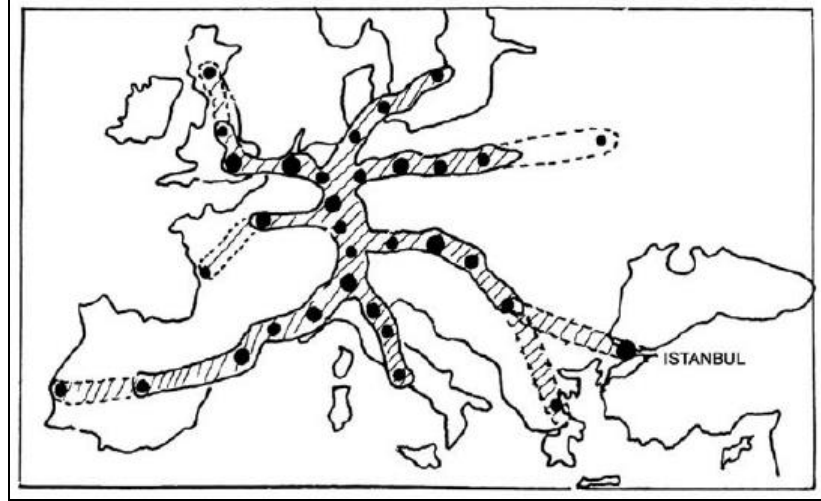
- Sosyo ekonomik birleşme
- Fakir ve zengin bölgeleri birbirine bağlayarak rekabet gücünü artırmak, içsel potansiyelleri kullanmak
- Doğu Avrupa'da yeni pazarlar geliştirmek
- TENS'ler katalizör olarak kullanılarak dış bölgelere odaklı kalkınma sağlanması
- Merkez Avrupa konürbasyonundan dağılmayı kentsel koridorlar aracılığı ile yeni koridorlara yaymak
- Mevcut ve gelişen koridorlardan daha fazla fayda sağlamak
- Kentsel ve bölgesel işbirliklerinin gittikçe artan politik ve ekonomik gücünden faydalanmak.
- Yenilikçi adalar yaratmak şeklinde özetlenebilir.

Şekil 3.12 Red Octopus

Kaynak: MEER, (1998)

Kırmızı Ahtapot senaryosu özellikle koridor gelişmelerine verdiği önem nedeniyle ilgi çekmektedir. Gelişmenin temel unsurları olan altyapı, teknolojik gelişme, içsel potansiyellerin ortaya çıkarılması gibi bir çok farklı konuya ilişkin kolay ve anlaşılabilir bir çerçeve çizmesi de bu koridorlara olan ilgiyi artırmıştır. **Karaman ve Levent, (2000)** çalışmalarında gelişen koridorlara İstanbul'un da eklenebileceğini savunmaktadırlar.

Şekil 3.13 İstanbul ve Red Octopus,

Kaynak: Karaman ve Levent, 2000

4 BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME VE YENİ EKONOMİK COĞRAFYA BAKIŞI İLE YAPILAN ÇALIŞMALAR VE AMPİRİK BULGULAR

Bölgeler arası işbirliği'nin Avrupa'da mekansal organizasyon yapısında değişikliğe neden olacağı bazı çalışmalarda öngörülmüş, daha sonra yapılan bazı çalışmalarda da bu konuda bulgulara rastlanmıştır (**Hingel, 1993, Vegeland, 1993**).

4.1 Avrupa Birliği Bölge Politikası

Avrupa Topluluğu Antlaşması'nda “Uyumlu ve tümünden bir kalkınmanın teşvik edilmesi için Topluluk eylemlerini kendi içinde sosyal ve ekonomik uyumluluğu artırmak yolunda geliştirmeli ve yoğunlaştırmalıdır. Özellikle, Topluluk kırsal alanlar da dahil olmak üzere farklı bölgeler arasındaki eşitsizlikleri ve en dezavantajlı bölgelerdeki gerikalmışlığı azaltmayı hedeflemelidir” denilmektedir (**Bknz. EC Treaty, Article 130a**). Bu ve buna benzer hedeflerdeki problemlerin mekansal organizasyonun dönüşümü üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır.

Yeni Ekonomik Coğrafya, Avrupa'daki “Hot Banana” (Blue Banana) denilen bölge gibi, ekonomik aktivitelerin kümелendiği yerlerin oluşumunda rol alan faktörleri konu almaktadır. Bölgesel bütünleşmenin ekonomik açıdan bir benzeşme yaratacağı ve farklılıkların azalmasına neden olacağı yönündeki Neo – klasik görüşe karşı, Yeni Ekonomik Coğrafya, bazen benzeşme (convergence), bazen de ayrışma (divergence) olabileceğini ileri sürmektedir. Bu nedenle, birbirine ticaret ve faktör hareketliliği ile bağlı olan bölgeler arasındaki mekansal paylaştırma süreçlerinin, AB bölge politikalarına her zaman bir ekonomik zemin teşkil etmesi gerekmektedir (**Stiller, 2000**).

İşgücünün tam hareketli olmayışının kabulünü, bu ekonomik kararlarda çok ciddi değişikliklere neden olacaktır. Merkezkaç ve Merkezci kuvvetlerin, yani nominal gelir ve gerçek gelir arasındaki farklılıklar ve kişisel tercihlerin işgücünün hareketliliği üzerinde büyük etkileri bulunmaktadır. Bu gibi mekanizmaların nasıl bir yığılma hareketine yol açtığı **Stiller (2000), Krugman ve Obstfeld (2000)** gibi kişilerin çalışmalarında ortaya konulmuştur.

Faktör hareketliliğinde ve firma yerleşme kararlarında bir başka önemli etken de gelecek beklentileridir. Bütünleşme hareketinin bölgeler arası gelir farklılıkları üzerinde gelecekte yaratması beklenen sonuçları nedeniyle beklentiler bu açıdan avantajlı olduğu düşünülen gelişmiş alanlara yönelmekte ve kümülatif nedensellik süreçlerini harekete geçirmektedir. Maaşlarda artış beklentisi ve kişisel tercihler ile teknolojiye avantajlı firmalar açısından da pazara yakınlık mekanizmalarının nasıl bir yığılmaya yol açacağını **Stiller (2000)** çalışmasında ortaya koymuştur. Çalışma, sanayinin yığılmasının kendi kendini kuvvetlendirmesi ihtimalinin daha yüksek olduğu sonucunu vermektedir.

Bölgeler arası ulaşım ilişkilerinin geliştirilmesi ile ulaşım maliyetlerinin azalması, işgücünün hareketliliğinin artması ve ticari sınırların kaldırılmasının döngüsel bir nedensellik ilişkisi yaratarak yığılmalara yol açacağı **Ludema ve Wooton (1997)** tarafından ortaya konulmuştur.

Avrupa Birliği'nin ortak para politikası kur farklılıklarından kaynaklanan maliyetleri azaltarak ticari sınırları tamamen kaldırırken, TENs gibi ulaşım politikaları da diğer faktörlerin hareketliliğini artırmaktadır. Bunun üzerine bir de sınır bölgelerindeki işbirlikleri ile kültürler arası ve kurumlar arası sınırların da kaldırılması eklenirse, yığılma süreçlerinin iyice kuvvetleneceği savunulabilir. Ancak sınırların tamamen kalkması ile Yeni Ekonomik coğrafya'da varsayılan U şeklindeki mekanizma nedeniyle çeperde yer alan bölgeler tekrar önem kazanarak gelir farklılıklarının azalacağı ifade edilmektedir. Ticari sınırların tam olarak kalkmaması halinde ise bölgeler arası gelir farklılıklarının artacağı ve kalıcılık kazanacağı vurgulanmıştır (**Stiller, 2000**). Bu durum Türkiye'nin içinde bulunduğu duruma tıpatıp uymaktadır. Denilebilir ki, Türkiye'nin bu çalışmanın yapıldığı sırada alamadığı AB üyelik tarihinin mekandaki etkileri, gelir farklılıklarının artması ve belli bölgelerde yığılmaların devam etmesi şeklinde olabilir.

AB bu nedenlerle Yapısal Fonlar'ın ve Uyum Fonu'nun miktarını artırarak geri kalmış ve bütünleşme açısından dezavantajlı konuma gelmiş bölgelerde beşeri sermayeyi geliştirmeyi, çevre sorunlarını çözmeyi ve altyapıyı geliştirmeyi hedefleyen projelere ayırdığı kaynakları ve bu yöndeki ilgisini artırmıştır.

4.2 Bölgesel Uzmanlaşma ve Coğrafi Yoğunlaşma

Yeni ekonomik coğrafya literatürünün teorik çıkarımları ticaret liberalizasyonu nedeniyle sanayinin coğrafi olarak yoğunlaşması olasılığı olup, yapılan çalışmalarda ABD ve AB bölgeleri açısından durum bir çok çalışmada test edilmiştir. **(Amiti,1999, Brülhart and Torstensson, 1996, Haaland et al., 1999, Paluzie et al, 2000)**

- **Hanson (1996);** ABD – Meksika bütünleşmesinde, Meksika’da sanayilerin başkentten ABD pazarına erişimin daha iyi olduğu eyaletlere taşındığını, benzer durumun ABD’de de geçerli olduğunu göstermiştir. Ancak bu sanayi açısından talep ve maliyet bağlantılarının daha önemli belirleyiciler haline gelmesine de yol açmıştır. **(Traistaru et al, 2002)**
- **Brülhart (1996)** Gini katsayılarıyla yaptığı ölçümlerde Avrupa’daki 18 sanayi kolundan 14’ünün coğrafi olarak daha yoğun yerleşik hale geldiğini bulmuştur. Ayrıca, büyük ölçek ekonomileri ile karakterize olan sektörler daha yüksek düzeyde yoğunlaşma göstermişlerdir **(Paluzie et al., 2000).**
- AB’de 1970-1997 arasında yavaş gelişen ve emek yoğun sanayiler daha çok düşük gelirli çeper ülkelerde yoğunlaşmışlardır **(Midelfart-Knartvik, et al, 2000).** Türkiye’deki sanayileşmeyi bir de bu gözle değerlendirmek gerekir.
- Bunun yanı sıra orta ve yüksek teknolojiye dayalı sanayiler ise daha fazla dağınık hale gelmişlerdir **(Traistaru et al., 2002).**
- AB Aday ülkelerde:
 - Bu ülkeler emek ve kaynak yoğun sektörlerde sanayiler arası ticaret dokusu içinde uzmanlaşma eğilimindedirler **(Landesmann, 1995).**
 - Sanayiler arası ticaret dokusuna rağmen, sanayi içi ticaret de artmaktadır (Çek Cumhuriyeti ve Macaristan) **(Traistaru et al, 2002).**

Traistaru ve diğerlerinin (2002) Bulgaristan, Romanya, Estonya, Slovenya ve Macaristan üzerine yaptığı PHARE ACE destekli çalışmada 1990-1999 arasında aday ülkelerde sanayinin yoğunlaşması ve bölgesel uzmanlaşma üzerine beş ülkeyi kapsayan ve başta Benzeşme - Ayrışma İndeksi (dissimilarity index) olmak üzere çeşitli yöntemlerin kullanıldığı çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Bütün örneklerde orta ölçek ekonomilerine dahil sektörlerde coğrafi yoğunlaşma düzeyi durağan ya da çok az miktarda artmaktadır.
- Bütün örneklerde büyük ölçek ekonomileri Romanya dışında ulusal ortalamanın çok daha üstünde yoğunlaşmıştır.
- Tüm ülkelerde yüksek teknolojiye dayalı sanayiler ortalamanın altında yoğunlaşmış olmalarına rağmen yoğunlaşma artmaktadır.
- Ortalama teknoloji düzeyindeki sanayiler averajın üzerinde ortalamaya sahip iken bu oran üç ülkede azalmakta, birinde sabit, birinde ise artmaktadır.
- Ana bulgular hemen hemen tüm ülkelerde artan bir bölgesel uzmanlaşma düzeyi göstermektedir, daha detaylı analizler ise yüksek düzeyde uzmanlaşmış bölgelerin düşük düzeyde uzmanlaşmış bölgelere göre daha kötü ekonomik göstergelere sahip olduğunu ortaya koymuştur.
- AB'ye sınırı olan bölgeler ve olmayan bölgeler arasında yapılan karşılaştırma, Slovenya (yeterli veri toplanamayan tek ülke) her ülke içinde ekonomik benzeşmenin arttığı fikrini doğrulamaktadır.
- Her ülkede aynı sanayilerde yoğunlaşma düzeyi artmakta ve yine aynı sanayilerde azalmaktadır.
- Bölgesel yoğunlaşma ve coğrafi yoğunlaşma dokusuna etki eden güçler çeşitli olup, sanayiler üretkenlik faktörlerinin bol olduğu ve /ve ya üretim maliyetlerinin düşük olduğu yerlerde yerleşmeyi tercih eder görünmektedirler.
- Başkent etrafındaki merkezler yerine AB sınırındaki merkezlere doğru bir yeniden yerleşme eğilimini doğrulayan kanıtlar bulunmaktadır.

Bir başka çalışma **Paluzie ve diğerlerinin (2000)** İspanya üzerine yaptığı araştırmadır. İspanya'nın görece geç bir tarihte 1986'da birliğe girmesi nedeniyle daha hızlı bir şekilde ticari sınırlamalar azalmıştır. Bu nedenle İspanya örneği önemlidir. Çalışmanın amacı;

- AB'de ekonomik bütünleşmenin İspanya'da coğrafi yoğunlaşmayı nasıl etkilediğini analiz etmek ve
- Endüstrinin yer değiştirmesine neden olan yönlendirici güçleri açıklamaktır.

Çalışma kapsamında önce 30 sanayi dalında 50 İspanyol ilinde 1979, 1986 (İspanya'nın AB'ye üye olduğu yıl) ve 1992 yıllarındaki bölgesel uzmanlaşma (specialisation) ve coğrafi yoğunlaşma (geographical concentration) indeksleri oluşturulmuştur. Daha sonra da sanayilerin coğrafi yoğunlaşmasının determinantları üzerine ekonometrik bir analiz uygulanmıştır. Çalışmada 1979 ile 1992 arasında artan bir bölgesel uzmanlaşma eğilimine rastlanmamıştır. AB'ye girişle gelen ticari sınırlardaki azalmanın sanayinin coğrafi yoğunlaşmasını etkiler görünmediği, bunun zaten İspanya'da sanayinin fazlasıyla yoğun yerleştiği gerekçesiyle açıklanabileceği sonucuna varılmıştır. İspanya'da coğrafi yoğunlaşmanın en önemli nedeninin ölçek ekonomileri olduğu da bu çalışmada ortaya konulmuştur. Ölçek ekonomilerinin sanayi yoğunlaşmasına etkisi daima pozitif olarak bulunmuştur. Girdi – çıktı ilişkilerinin yerleşim kararlarında pek fazla belirleyici olmadığı çalışma sonunda ortaya konulmuştur. Bu sonuçlar Heckscher – Ohlin ve Ricardo'nun geleneksel ticaret teorilerine uymamaktadır.

Pompili (1992), beşeri sermayenin kentsel sistem yapısı ve gelişmesinde büyük rol oynadığını yaptığı çalışmada göstermiş, mevcut merkezlerin bütünleşme süreci içinde uzun dönemde de avantajlı olduğunu göstermiştir.

Belleflame ve diğerleri (2000) teorik çalışmalarında bölgelerarası ulaşım maliyetlerinin azalmasıyla yerleşme ekonomilerinin öneminin nasıl arttığını göstermişlerdir. Bu da globalleşen dünyada yığılmaların gözlemlenmesinin daha olası olduğunu göstermektedir. Firmalar belli yerlerde yığılmalarına karşın, düşen ulaşım maliyetleri nedeniyle uzaktaki pazarlara halen kısmen de olsa mal satabilecek duruma gelmektedir. Analizin en ilginç yanı, yığılmayla artan fiyat rekabetine karşın diğer firmaların varlığından yığılma ekonomileri sayesinde söz konusu firmanın yine de avantaj elde ettiği sonucuna ulaşılmasıdır. Çalışmada pazar büyüklüğünün yığılma açısından etkili olduğu ve belli bir ürüne talebin artışıyla daha fazla firmanın bölgeye yığıldığı ve bazı firmaların diğerlerinin yokolması ya da küçülmesi pahasına büyüdüğü ortaya konulmuştur. Bunun neticesi olarak da ekonomik büyümenin kolaylıkla geniş kümeler halinde coğrafi yoğunlaşmaya yol açacağı anlaşılmıştır.

Lanaspa ve Sanz (2001), teorik çalışmalarında Krugman'ın ilk modelini geliştirerek ulaştırma maliyetlerinin değişken olduğu durumlarda modelin nasıl işlediğini ortaya koymuşlar ve bu sayede mevcut sanayi akslarının yakınında bulunan daha küçük aksların varlığını açıklamışlardır.

Dolayısıyla üretim bölgesel bütünleşme nedeniyle avantajları olan belli yerlerde yığılmakta ve o bölgedeki çeşitlilik azalmakta, uzmanlaşma düzeyi artmaktadır. Bu yığılmalar, büyük pazarlara erişim sağlayan belli merkezler (metropoliten çekirdekler) çevresinde ulaşım maliyetlerinin önemsiz kaldığı bir alan içinde gelişmektedir. Bu merkezlerde çeşitlilik artmakta ve gelir düzeyi yükselmektedir. Bu sistemde en çok faydayı metropoliten çekirdek elde etmektedir. Avrupa ve Amerika’da sınır bölgelerinde sınır ötesi nitelik taşıyan metropollerin yeni üretim ve kentsel yaşam merkezleri olabileceği düşünülebilir **(Batten, D.F. ,1995)**.

5 EDİRNE – ANKARA AKSINDA MEKANSAL ORGANİZASYONDAKİ DÖNÜŞÜM

Bölgesel üretim sistemlerinin gelişmesi beraberinde firmaların rekabetinin yanında ulus aşırı bölgelerin ve şehirlerin de rekabetini getirmiştir. Bu bağlamda şehirler ve bölgeler hem ülke içinde, hem de ülke dışında birbirleriyle nüfusu, çeşitli kaynakları ve yatırımları çekebilmek için yarışmaya başlamışlardır. Bölgesel bütünleşme hareketleri sonucunda bütün bir kıta bu amaçlar doğrultusunda yeniden yapılanabilir hale gelmektedir. Bu konuda Kuzey Amerika ve Avrupa Birliği'nin en geniş ölçüde rekabet eden bölgeler olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çapta büyük hareketlerin ilgili ülkelerdeki sosyo- ekonomik süreçleri hızla değiştirmesi nedeniyle, mekansal organizasyon yapısında da değişimler getirmesi doğaldır.

Türkiye, ulusal kalkınma hedefleri doğrultusunda, yukarıda sayılan değişim çerçevesinde öncelikle A.B. ile olmak kaydıyla, çevre bölgelerle ilişkilerini geliştirme çabasıdadır. Kalkınma planlarında da bu hedefler yer almaya başlamıştır (**DPT, 2000**). Bu çabaların en yoğun olarak ülkenin en gelişmiş kentleri aracılığıyla gerçekleşmesi, bu kentlerde yer alan fonksiyonların doğal bir sonucu olmakla beraber, az gelişmiş bazı bölgelerin de konumu değişmekte, A.B. ve diğer bölgesel yapılarla farklı ilişkiler geliştirmeleri sonucu farklı bir mekansal organizasyon oluşmaktadır (**Gezici ve Hewings, 2001**). Kuşkusuz yine de en büyük değişim bölgenin en gelişkin altyapı ve üstyapısına sahip bazı kentlerinin yer aldığı Edirne – Ankara koridorunda yaşanmaktadır. Bursa, içerdiği fonksiyonlar ve barındırdığı nüfus ile bu sisteme dahil olmakta, böylece Marmara Bölgesi'nin önemli bir kısmı ile Ankara, Düzce ve Bolu ile beraber coğrafi bölgelerden farklı bir bölgesel yapı ortaya çıkmaktadır. Ancak bu yapının bir koridor şeklinde mi etkili olduğu, yoksa bir merkez – çevre ilişkisi içinde mi geliştiği sorgulanabilir.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda merkez-çevre ilişkileri sürekli olarak ortaya çıkmaktadır. Yakın dönemde yapılmış araştırmalardan biri olarak **Gezici ve Hewings**

(2001), Türkiye’de yine merkez – çevre ilişkilerinin kuvvetlendiğinden bahsetmektedirler.

Balta’nın (1998) aşağıda yer verilen çalışmasında kuvvetli bir Kuzeybatı – Güneydoğu koridoru ise açıkça görülmektedir.

Bu bölgesel yapının özgün özelliklerinin, dinamiklerinin ve geleceğinin bundan sonraki yatırım ve planlama çalışmaları açısından taşıdığı önem, ESDP ve diğer AB politikalarında da ortaya konulan kentsel koridorlar boyunca gelişme ve Avrupa Merkezi’ndeki yığılmanın kentsel koridorlar aracılığıyla çevreye dağıtılması politikası nedeniyle açıktır. İçinde bulunduğumuz dönemde ulusal rekabet yerine farklı alanlarda rekabet eden çok farklı ölçeklerde bölgeler ön plana çıkmaktadır. Bu ölçekler kıtasal ya da global düzeye kadar çıkarken, bölgeler bir kaç farklı ülkeden bir kaç kentin kendi aralarında oluşturduğu; coğrafi sınırların ötesinde havayolu, telekomünikasyon sistemleri, finans sistemleri vb. sistemlerle birbirine bağlanmış ağ yapısında, belli bir havza yapısında ya da bir kaç kenti içine alan ve ulaşım altyapısının esas yapıyı belirlediği koridor yapısında şekillenmekte ve kimlik kazanmaktadırlar. Bu değişim hem yeni bir idari yapılanmayı, hem yeni sosyal ve ekonomik ilişkilerin kurulmasını, hem de yeni planlama yaklaşımlarının geliştirilmesini gerektirmektedir. Bir yandan hızlı büyüme ve kalkınma hedefleri güderken bir yandan da bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi hedefleniyorsa, bu koridorların yaratabileceği olumsuz ve olumlu etkilerin planlama kararları ile düzenlenerek sayılan hedeflerin gerçekleştirilmesinde başarı sağlanması mümkün olabilecektir.

5.1 Çalışma Alanının Tanımlanması

İstanbul ve Ankara esas alındığında, söz konusu alanın aslında Avrupa’daki bir alt bölge değil, kendi başına farklı yapılanmalardaki mezo bölgelere dahil olan bir sistem olduğu da söylenebilir. Bunlar, Avrupa – Atlantik Sistemi, Avrasya Sistemi ve Karadeniz - Tuna Sistemi, Akdeniz Sistemi ve Ortadoğu Sistemidir. Nitekim, A.B. Bölgesel Politikaları ile ilgili kavramsal harita ve şemalarda da Avrupa’daki bölgeler içine ancak Batı Türkiye girmekte, dolayısıyla Türkiye’nin Batı ve Kuzeybatısı bir geçiş bölgesi olarak konumlanmaktadır. Ancak çalışmaya bir perspektif kazandırması açısından Edirne - Ankara Aksı, bir mezo bölge yaklaşımı içinde bir alt bölge ya da kentsel koridor olarak ele alınacaktır. **Karaman ve**

Levent'in (1998) Red Octopus üzerine savundukları görüşün, ESDP amaçlarının ve TENs bünyesinde İstanbul'a kadar uzanan ulaşım ağı ile TEM Otoyolu'nun da bu alanı bir koridor olarak ele almaktaki etkisi büyüktür. Bursa'nın konuya dahil olma sebebi, hem bu bölgedeki sanayi ile İstanbul'daki holdingler arası ilişkiler, hem Yalova, Mudanya ve Bandırma'ya olan hızlı feribot ve deniz otobüsü seferlerinin bu bölgenin İstanbul ile olan ilişkilerinde sağladığı kolaylık, hem de tarihte Bursa'nın İstanbul, Ankara ve Edirne gibi idari merkez rolü üstlenmiş olması gibi nedenler sayılabilir. Kısacası bölgeye “dört başkent bölgesi” diyebiliriz.

Bu bağlamda Ankara da başkent oluşu nedeniyle uluslararası faaliyetlerin özellikle altyapı yatırımlarının ve ortak pazar yapıları oluşturulması, ortak politik ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi gibi konularda sahip olduğu karar verme gücü nedeniyle önem kazanmaktadır. AB uyum politikaları çerçevesinde yapısal fonlardan sağlanan kaynaklar ve kamu altyapısı ve bilgi ağının geliştirilmesine yönelik çabalar neticesinde Ankara'da firmalar açısından yeni faaliyet alanları ortaya çıkmaktadır.

Şekil 5.1 Karayolları Trafik Yoğunluğu, 1985,

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü

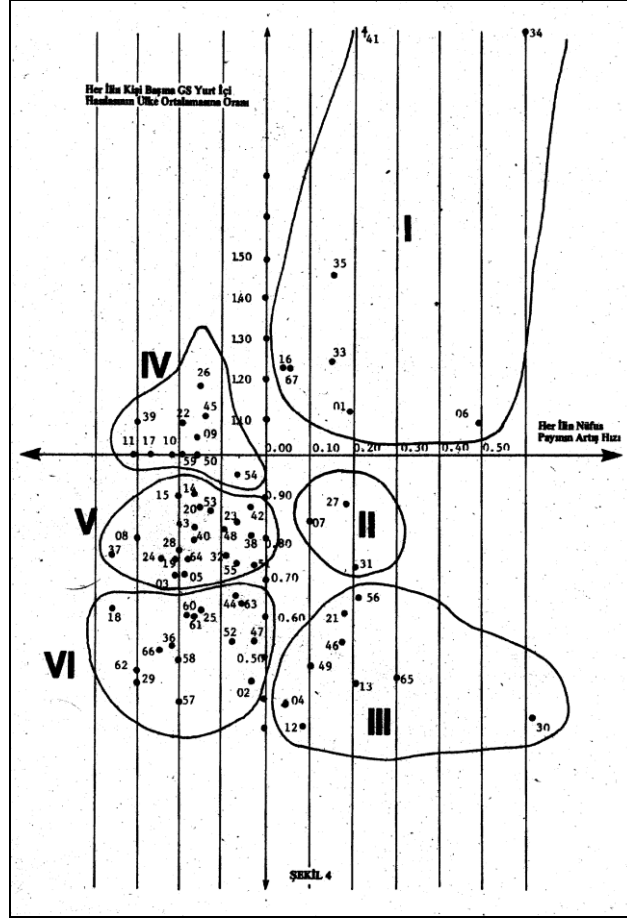
5.2 Edirne – Ankara Aksı ve Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar Üzerine Daha Önce Yapılan Çalışmalar

Bölgeyi anlamakta daha önce Türkiye ve bölge üzerine yapılan bazı çalışmaları bir zaman süreci içinde incelemekte büyük fayda vardır.

Tekeli (1984), çalışmasında Türkiye’deki Merkez – Çeper ilişkilerini kendi deyimiyle çok basit ancak çok etkin bir yöntemle gayet net bir şekilde ortaya koymuştur. Tekeli’nin çalışmasında, her ilin kişi başı GSYİH miktarının ülke

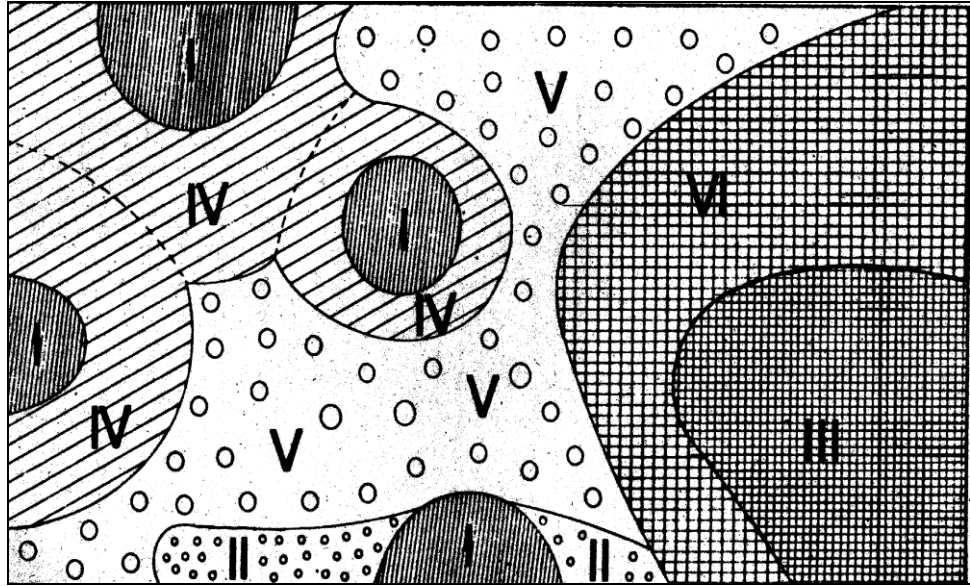
ortalamasına oranı ile her ilin nüfus payının artış hızını bir koordinat sistemi üzerinde yerleştirmiş ve kümelemiştir. Bu kümeleme sonucunda ortaya çıkan tablo şöyledir:

- Ankara, İzmir ve İstanbul ile güneyde Mersin ve Adana ikili merkezinin hem ülkedeki nüfus payı artan, hem de kişi başı geliri ülke ortalamasının üzerinde olan iller olarak yer aldığı,
- Güneydeki merkezin etrafında nüfus payı artan ancak gelir düzeyi ortalamasının altında olan illerin bulunduğu,
- İstanbul, Ankara ve İzmir arasında kalan bölgede nüfus payı azalan ancak gelir payı artan iller grubu bulunduğu,
- Güneydeki merkez ve çevre iller, doğudaki iller ve İstanbul, Ankara, İzmir merkezleri ve çevre illeri arasında sıkışan bir grup ilin nüfus payının azaldığı ve gelir düzeyinin de ortalamasının altında olduğu
- Güneydoğu ve doğuda merkezileşme eğiliminde bir alan olduğu ve bu alanın nüfus payı artmasına rağmen gelir düzeyinin en alt seviyelerde olduğu, Güneydoğu, Doğu ve Kuzeydoğu'da merkezileşen alanı çevreleyen bir kuşak halinde hem nüfus payı en çok azalan hem de gelir düzeyinin en düşük olduğu iller bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 5.2 1975-1980 döneminde Her ilin kişi başı GSYİH'sının ülke ortalamasından farkı ile nüfus payındaki artış oranı

Kaynak: Tekeli, 1984

Şekil 5.3 Türkiye'de Merkez - Çevre ilişkileri

Kaynak: Tekeli, 1984

Tekeli'nin çalışmasının sonucunda Güneydoğu'da bir merkezin şekillenmeye başladığı, Doğu ve Güneydoğu'da yeni merkezlerin oluşabileceği ancak gelişmenin büyük kısmının batıda olduğu açıklık kazanmaktadır (**Tekeli, 1984**). Çalışma 1980 ve önceki döneme ait verilerle hazırlandığı için bu tezin konusu olan araştırma döneminin başlangıcındaki ülke mekansal organizasyon yapısını ifade etmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Dinçer'in (1994) Türkiye'de 1975 – 1985 yılları arasında ekonomik mekan farklılaşmalarını ilçe bazında incelediği ve planlama açısından irdelediği çalışmasında Tekeli'nin çalışmasını destekleyen daha detaylı sonuçlar yer almaktadır. Ayrıca ilçe bazında çalışmanın sağladığı bir avantajla, gelecek hakkında daha fazla ipucu yakalanmaktadır. Çalışma sonucunda ekonomik mekanda farklılaşan yapılar eklemleme süreci içinde ve coğrafi mekandaki dağılımları ile aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

- Yoğunlaşma Bölgesi
- Bütünleşme Bölgesi
- Yayılma-Genişleme Bölgesi
- Yığılma Bölgesi
- Farksızlaşma Bölgesi
- Boşalma Bölgesi

Dinçer, çalışmasında Türkiye'de uygulanan ülke modelinin Harrod – Domar tipi büyüme modeli olması nedeniyle bunun yarattığı sorunlara değinmektedir. Model o dönemde gelişmiş kapitalist ülkelerde büyüme modeli olarak kullanılmaktadır. Çarpan – hızlandıran prensibinin gelişmekte olan ülkelerin yarı –statik yapısı içinde işlememesi ithalatı zorunlu hale getirmiş, dışa bağımlılığı artırmıştır. Buna rağmen gelişme hedeflerine ulaşamamış, bölgeler ve kesimler arası dengesiz büyüme devam etmiştir (**Dinçer, 1994**).

Bölen'in (1982) Türkiye'de sanayi yerleşiminin yerleşme sistemine etkilerini Marmara Bölgesi özelinde incelediği çalışmada klasik ekonomik modellerin yetersizliklerine değinilmiş, bu modellerde tam olarak açıklanamayan bazı noktaların çalışmada ortaya konulmasına çalışıldığı belirtilmiştir. Gerçekten de aşağıdaki bulgular bu konuda klasik modellerde öngörülmeyen noktalara işaret etmektedir.

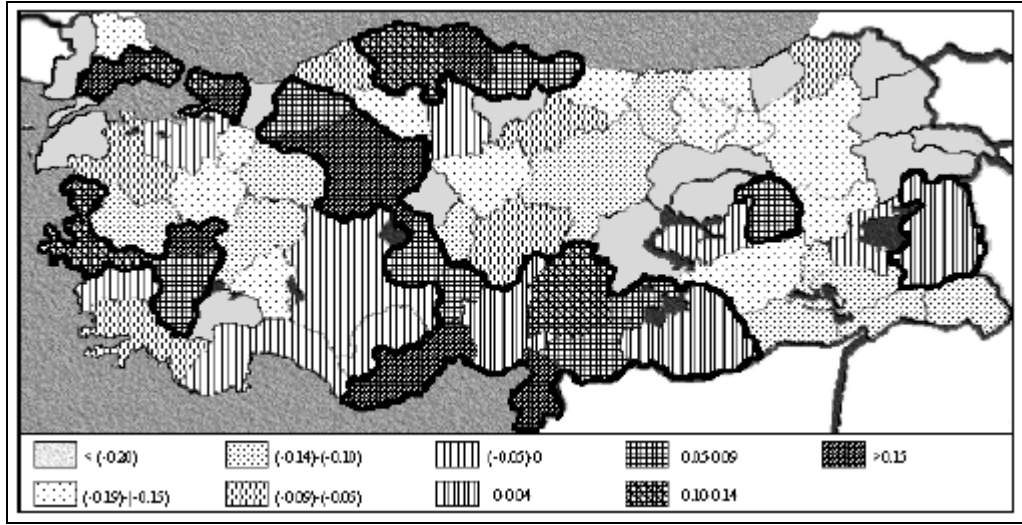
- Merkezi İstanbul’da bulunan sanayi kuruluşlarının İstanbul dışında yerleşme eğilimleri teşvik önlemlerine bağlı olarak İstanbul’a en yakın teşvik alan yöreyi seçme şeklinde gelişmektedir. Bu durumda yer seçimi hemen hemen her zaman Marmara Bölgesi içinde kalmaktadır.
- Marmara Bölgesi dışındaki yerseçimleri hammaddeye ve pazara yakınlığın etkin olduğu 1-2 örnek dışında genellikle ekonomik olmayan nedenlere bağlıdır.
- Marmara Bölgesi içindeki yer seçimleri mikro ölçekte incelendiğinde, fabrika yerleri olarak ulaşım aksları üzerinde ucuz arsa sağlanabilen kırsal alanların tercih edildiği görünmektedir (**Bölen, 1982**).

Bölen’in çalışmasında teşviklere rağmen merkezin cazibesini koruduğu, ulaşım akslarının ve arazi fiyatlarının beraber ele alındığında dağıtıcı etkileri olduğu ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın Pottier’in değişken ulaşım maliyetlerinin bulunması durumunda ana ulaşım aksı yakınında ikincil gelişmelerin yaşanabileceğini öne sürdüğü çalışması ile beraber değerlendirilmesi durumunda merkez çevresindeki yerleşmelerin açıklanmasına katkıda bulunacak bir sonuç ortaya koyduğu görülmektedir.

Aydemir ve diğerlerinin (1998) KOBİ’lerin gelişme açısından önemini inceledikleri ve Türkiye’deki ve Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki kobileri inceledikleri çalışmada, ülkede genel KOBİ dağılımını ve performansını etkileyen en önemli etmenin dışsal pazar büyüklüğü olduğu, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yer alan KOBİ’lerden yurtdışı pazarlara açılmakta olanların İstanbul ve Bursa’ya taşınma arzusunda olduğu ortaya konulmuştur. Bu çalışma Yeni Ekonomik Coğrafya’nın öngördüğü pazara yakın yerleşme eğilimi ve yukarıda örnek verilen yurtdışında yapılmış çalışmalarda ortaya konulan AB’ye yakın merkezlerde yerleşme eğilimini desteklemesi açısından büyük önem taşımaktadır.

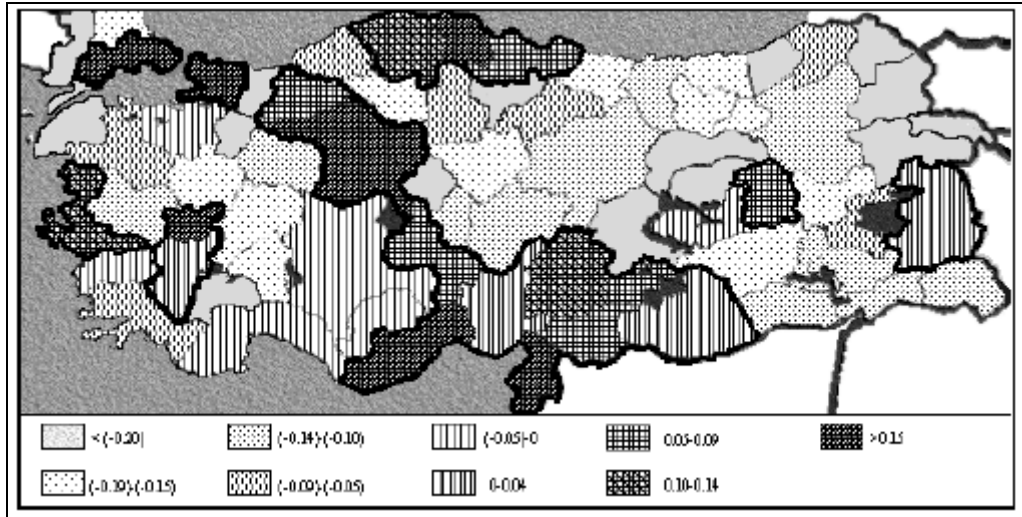
Balta’nın (1998) çalışmasında 1985 – 1992 yılları arasında imalat sanayiindeki mikro firmaların, KOBİ’lerin ve büyük firmaların yerleşimi üzerinde durulmuş ve Türkiye’de imalat sektöründe faaliyet gösteren mikro firmaların sayısında bu dönemde en çok artış Edirne’den Mersin – Adana’ya uzanan Kuzeybatı –Güneydoğu aksında otoyol boyunca gerçekleştiği gözlenmiştir. Bu aks aynı zamanda EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Alanı) içinde yer alan İsrail’e giden bir akstır. Mikro

firmaların kuruluş yeri seçimleri ile KOBİ'ler ve büyük işletmeler arasında büyük farklılıkların olması beklenebilirse de, mikro firmaların ekonomi içinde kazandığı öneme bağlı olarak böyle bir koridor gelişmesinin de dikkate alınmasında büyük yarar bulunmaktadır. Bu çalışmada ayrıca İzmir ve Mersin – Adana bölgesi de yine önemli bölgeler olarak ortaya çıkmaktadır. Yatayda örgütlenme düzeyi açısından mikro firmaların yer seçimi kararları iyi bir göstergedir. Mikro firmalarda karar mekanizmasını belirleyen etkenler büyük firmalara göre daha sınırlı olduğu için yerleşme eğilimlerinin nasıl bir doku ortaya koyduğunun incelenmesi gerekmektedir.

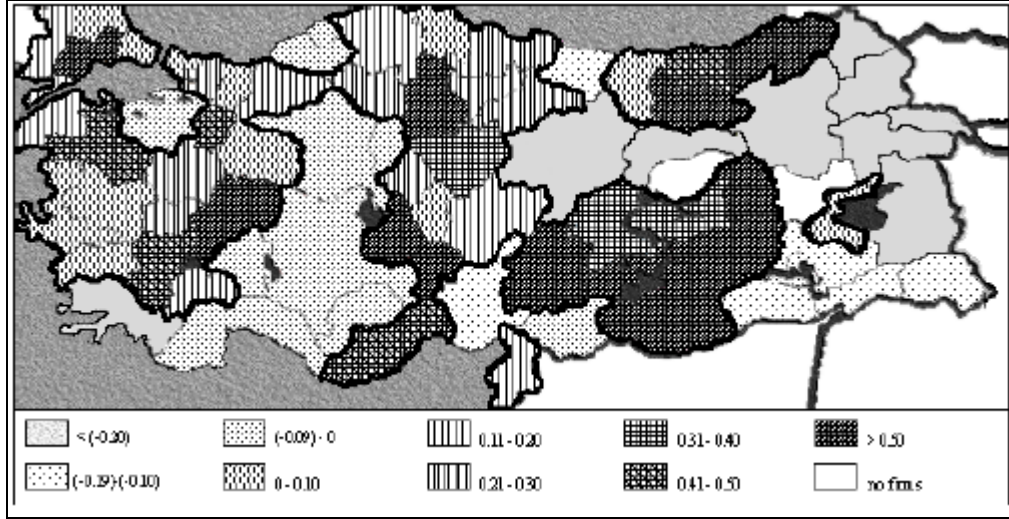
Şekil 5.4 Toplam İmalatçı Firma Sayısındaki Değişmeler

Kaynak: Balta, 1998

Şekil 5.5 İmalatçı Mikro Firma Sayısındaki Değişmeler

Kaynak: Balta, 1998

Şekil 5.6 10 Kişi ve Daha Fazla İşçi Çalıştıran İmalatçı Firma Sayısındaki Değişmeler

Kaynak: Balta, 1998

Gezici ve Hewings'in (2001) Türkiye’de Bölgesel Benzeşme (Regional Convergence) ve Çeper Alanların Performansı konulu çalışmalarında 1980 – 1997 yılları arasında bölgesel benzeşme ve merkez – çevre ilişkileri incelenmiştir. Çalışma, hem tarih, hem de konusu nedeniyle bu çalışma sonuçlarına katkıda bulunacak bir çalışmadır. “ σ ” ve “ β ” Benzeşme (convergence) analizleri sonucunda Türkiye’de ne iller, ne de fonksiyonel bölgeler bazında bir benzeşme bulgusuna rastlanamamıştır. Dolayısıyla geleneksel merkez – çeper ilişkilerinin devam ettiği ve Türkiye’nin doğusu ve batısı arasındaki farklılıkların halen devam ettiği görülmektedir.

5.3 Araştırma Soruları ve Yöntem

Paul Samuelson ve Ronald Jones tarafından geliştirilen Özel Üretim Faktörleri Modeli’nde uluslararası ticaretin her ülkenin ihracat amaçlı üretimi için kullandığı faktörlerin yararına iken ithalatla rekabet eden üretimi için kullandığı faktörlerin zararına olduğu ve bunların hareketli faktörler (sermaye ve emek) üzerine büyük etkileri olduğu gösterilmektedir. (**Krugman ve Obstfeld, 2000**) Böylece içe dönük bir ekonomik yapıdan uluslararası ticaretin ağırlık kazandığı bir ekonomiye geçiş sürecinde sermayenin kıt ancak işgücünün bol olduğu ülkelerde örneğin Türkiye’de mevcut merkezlerin kuvvetlenmesi beklenebilir.

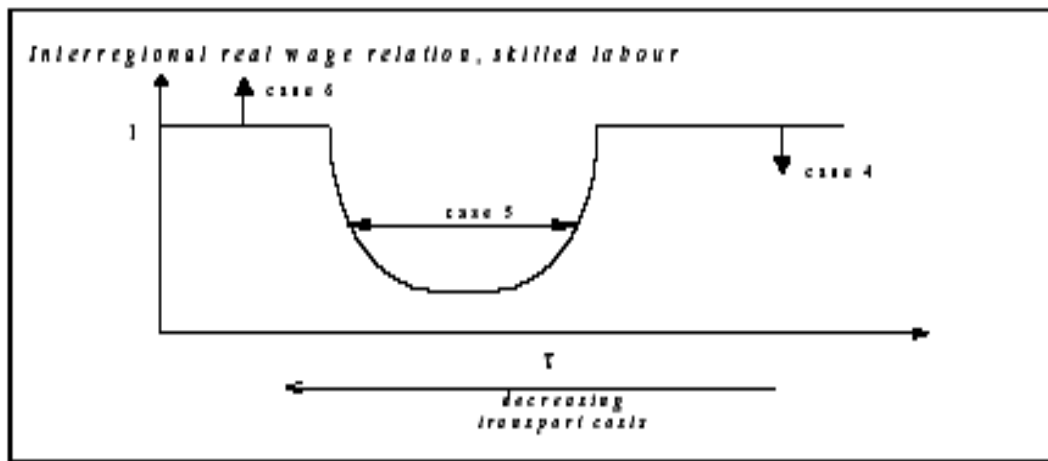
Myrdal ve Hirschman’a göre bir ülkenin ekonomik gelişmesi bütün bölgelerde aynı zamanda ortaya çıkmamakta, aksine ekonomik gelişme ilk başladığı yerde

yoğunlaşp güçlenmektedir. Dolayısıyla ülkesel boyutta da dengesiz gelişme söz konusudur.

Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi çok yüksek ticari engellerden orta düzeyde engellerin bulunduğu bir ekonomik ortama geçiş ile eylemlerin pazar erişimi iyi olan yerlere yani yeni merkezlerle çekileceğini ve bu uğurda çeperdeki bölgeleri feda edeceğini varsaymaktadır (**Traistaru ve diğerleri, 2002**). **Aydemir ve diğerlerinin (1998)** adı geçen çalışmasında da bu türden bir eğilim KOBİ’lerde dolaylı olarak saptanmıştır.

Bu güçler arasındaki denge kendini genellikle ters bir U şeklinde gösterir, bu da coğrafi avantajın orta düzeyde bir ticari maliyet düzeyinde en yüksek düzeyde önem taşıdığını göstermektedir. (**Traistaru et al, 2002**)

Yeni Ekonomik Coğrafya’da daha önceki ekonomik coğrafya modellerinden farklı olarak üretim mallarına ilişkin farklılıkların dışında beşeri sermaye, bilgi birikimi ve yenilenme gibi diğer faktörler ve bunların mevcut merkezlerdeki yığılmalarla ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Ulaştırma maliyetlerinin bölgesel bütünleşme sonucunda düşmesi durumunda yerleşimsel seçeneklerin görece önemsiz olduğu koşullarda mekansal yapıda simetrik bir denge durumundan asimetric bir denge durumuna geçilmesi söz konusu olabilmektedir. Ancak ulaştırma maliyetleri düşmeye devam ettiğinde yığılma ekonomilerinin gücü zayıflamakta ve bölgeye yeni ve daha gelişkin sanayiler ve nitelikli işgücü yerleşebilmektedir (**Stiller, 2000**).

Şekil 5.7 U şeklindeki etki – Nitelikli işgücünde bölgelerarası reel gelir ilişkisi ve ulaştırma maliyetleri

Kaynak: Stiller, 2000

Bu durumda Türkiye’de de 1980’den bu yana ihracata yönelik sanayileşme politikası izlenmesi sonucu, dış pazarlara erişimin iyi olduğu bölgelerde bir yoğunlaşma bulunması ve erişimin düşük olduğu bölgelerde eylemlerin yoğunlaşmasının azaldığı ihtimali üzerinde durulmalıdır.

Avrupa’da hareketliliğin çok düşük olması, sanayinin yeniden yerleşmesi için uzun vadede uygun koşullar yaratabilecekken (Traistaru et al, 2002), Türkiye’de hem işgücünün hareketliliğinin yüksek olması, hem de özellikle Balkanlar’dan, Karadeniz ve Ön Asya ülkelerinden gelen yabancı işgücünün metropoliten alanlarda yeni ucuz işgücü pazarları yaratması nedeniyle Türkiye’de yeniden yerleşme mekanizmasının daha yavaş işlemesi ve bazen de işlememesi ve merkez – çeper farklılıklarının uzun vadede iyice açılmasına neden olması mümkündür.

Kırmızı Ahtapot Senaryosu, İpek Yolu ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Avrupa Akdeniz Ortaklığı ve TENs ile beraber ele alındığında Türkiye’de İstanbul üzerinden Ankara’ya, daha uzun vadede de Adana-Mersin üzerinden Ortadoğu’ya uzanmaya adaydır. Aslında tarihi kökleri de olan bu rotanın tekrar eski önemine kavuşmasında altyapının ve politik sorunların aşılmasının büyük önemi bulunmaktadır.

5.3.1 Araştırma Soruları

Türkiye’nin AB’ye tam üye olmadığı ancak Gümrük Birliği’nde olduğu bu dönemde Türkiye’de de AB aday ülkelere benzer mekansal organizasyon değişimi eğilimleri bulunuyorsa, sanayinin özellikle ithal ikameci sanayi anlayışından (1980’den sonra) ihracata yönelik sanayi anlayışına yönelmesi, devletin ekonomideki rolünün değişmesi, AB’nin kurulması ve KEİB (1992) etkileriyle orta düzeye inen ticari sınırlamalara ilişkin değinilen özellikler çerçevesinde;

- Gelişmiş ve dış pazara açılma imkanı sunan belli bölgelerde birikme etkisi ile (iç pazar etkisi) firmaların yoğunlaştığı varsayılabilir.
- Coğrafi avantajların ve beşeri sermaye ile teknolojik gelişmişlik düzeyinin, dolayısıyla metropoliten alanların öneminin artmış olduğu, kümülatif nedensellik süreçlerinin ve bölgesel rekabetin bölgeyi gittikçe kuvvetlendirmesi gerektiği kabulü ile bölgenin çeşitli açılardan avantaj kazanan merkez ya da merkezler ve ya bir koridor olarak tek bir merkez halinde davrandığı varsayılabilir.

- Metropoliten alanlarda (merkezde) ekonomide çeşitlenmenin gerçekleşmesi ve çevredeki orta büyüklükteki yerleşmelerde (çeperde) çeşitli farklı dallardaki imalat sanayinin yoğunlaşması ve merkezde üst düzey hizmetlerin yerleşmesiyle ekonomik çeşitlenmenin arttığı, bölgesel uzmanlaşmanın azaldığı varsayılabilir.
- Altyapının da aynı sürükleyici sanayiler gibi yüksek sermaye / hasıla oranına sahip olması ve bölünemez oluşu nedeniyle sürükleyici bir sanayi gibi davranmasıyla altyapı yatırımlarından yüksek pay alan yerlerde ekonominin de canlanması gerektiği varsayılabilir. Bu durumda akstaki kamu yatırımlarından alınan paydaki artışa bağlı olarak merkez – çevre ilişkilerinde kutupsallaşma çerçevesinde merkezin gücünün artması beklenebilir.
- Türkiye’de göç oranının yüksek olması, Balkanlar, Ortadoğu, Karadeniz, Kafkaslar, Hazar Denizi ve Afrika gibi gelir düzeyi düşük ülkelerle olan tarihi ilişkileri neticesinde aldığı ucuz işgücü ile kendi kırsalından gelen ucuz işgücü nedeniyle büyük kentlerde emek fiyatlarının artan talebe rağmen düşük kalması nedeniyle yoğunlaşmada ters U şeklindeki bir davranışın oluşmasının zor olduğu, merkez – çevre farklılaşmasının uzun dönemde de aynı kaldığı ve bölgelerarası dengesizliklerin arttığı varsayılabilir.
- Türkiye’nin ihracat kalemleri arasında en çok payı olan sanayi dallarının yoğunlaşmasındaki değişim ve bölgesel uzmanlaşma ilişkilerinde akstaki değişimlerin rolü olduğu varsayılabilir.

Bu bağlamda mevcut merkez – çeper ilişkilerinde bölgesel uzmanlaşma eğilimleri ile düzeylerinin nasıl olduğunu, bölgesel rekabet kapsamında da mevcut bölgelerin rekabet gücünü artırıp artırmadığını incelemek gerekir. Daha önceki tanımlardan ve AB mekansal gelişme politikalarından yola çıkarak bölgesel bütünleşmenin rekabet gücünü artırmada önemli olduğunu ve bölgeler arasında kamu yatırımları, nüfus, sermaye ve yeni firmaları çekebilmek için bir yarış olduğu düşüncesiyle, Marmara – Ankara arasında bu hedeflere ulaşabilen bütünleşmiş bir aks olup olmadığı bahsedilen kriterler çerçevesinde değerlendirilmelidir. Çalışma sonucunda belli bir merkez – çevre ilişkisinin ortaya konulmasının yanı sıra, bir aks yapısının ortaya çıkıp çıkmadığı AB mekan politikalarının hedefleri açısından anlamlı olacaktır.

5.3.2 Yöntem

Çalışmanın amaçları açısından farklı tekniklerin bir arada kullanılmasının uygun olacağı sonucuna varılarak aşağıdaki teknikler kullanılmıştır:

Merkez alanlarında bir çeşitlenme eğilimi olup olmadığı ve çevrede belli faaliyetlerin yoğunlaşıp yoğunlaşmadığını anlayabilmek açısından öncelikle bölgesel uzmanlaşma ve coğrafi yoğunlaşma düzeyleri ve bu düzeylerdeki genel değişim 1980 – 1998 yılları arasında incelenmiştir. Benzeşme – Ayrışma İndeksi (Dissimilarity Index) denilen bu yöntemde, bölgesel uzmanlaşma (regional specialisation) ve coğrafi yoğunlaşma (geographic concentration) denilen iki ayrı bileşen bulunmaktadır.

Bölgesel uzmanlaşma, her bir bölgenin kendi içindeki imalat sanayindeki ekonomik faaliyetlerde çeşitlenmenin yüksek ya da düşük olmasının ölçülmesinde kullanılmaktadır. Yüksek düzeydeki değerlerde uzmanlaşma artmakta, yani belli imalat kollarının toplam içindeki ağırlığı fazla olmakta, düşük değerlerde daha çeşitli imalat kolları ekonomik faaliyetlerin çoğunu gerçekleştirmektedir.

Bölgesel uzmanlaşmanın zaman içinde bölge bazında artıp artmaması da önemli bir göstergedir. Özellikle bu gibi çalışmalarda mümkün olduğunca uzun bir dönemin incelenmesinin faydalı olduğu yukarıda incelenen yerli ve yabancı çalışmalarda dile getirilmiştir. Bölgesel bütünleşme neticesinde belli bölgelerde (çevrede - çeperde) uzmanlaşmanın artması, merkezde ise uzmanlaşmanın azalması beklenmektedir. Dolayısıyla uzmanlaşma eğilimi yalnızca belli bir dönemdeki uzmanlaşmanın incelenmesi ile farkedilemeyen bazı ilişkileri (merkez- çevre) ortaya koymak açısından faydalı bir yöntemdir. Bu çalışmada da bir aks yapısının ya da merkez- çeper yapısının bulunup bulunmadığının incelenmesinde uzmanlaşma eğiliminin önemli bir gösterge olarak değerlendirilmesi bu nedenledir. Dolayısıyla bölgesel uzmanlaşma mekanda tek tek bölgeler hakkında bilgi vermesinin yanı sıra, tek tek bölgelerin uzmanlaşma eğilimleri de bölgelerin belli gruplar halinde değişimlerinin izlenebilmesini sağlayan bilgi sunmaktadır.

Coğrafi yoğunlaşma ise bölge bazında değil, imalat sanayinin alt sektörleri bazında bilgi vermektedir. Bu değer o sanayinin ülke içinde daha yoğun ya da daha dağınık yerleşik hale gelip gelmediğini anlamak için kullanılmaktadır.

Benzeşme / Ayrışma İndeksi – Dissimilarity Index

E = İmalat Sanayiindeki toplam istihdam (employment)

S = Paylar (Shares)

i = İmalat Sanayi Kolu (industry)

j = Bölge (il ya da iller) (Region)

S_{ij}^S = “j” bölgesindeki “i” imalat sanayi kolundaki toplam çalışan sayısının “j” bölgesindeki toplam imalat sanayi çalışan sayısı içindeki payı

s_i = ülkedeki “i” sanayi kolundaki imalat sanayiindeki toplam çalışan sayısının ülkedeki tüm imalat sanayiindeki toplam çalışan sayısı içindeki payı

$$S_{ij}^S = E_{ij} / E_j = E_{ij} / \sum_i E_{ij}$$

$$s_i = E_i / E = \sum_j E_{ij} / \sum_i \sum_j E_{ij}$$

Bölgesel Uzmanlaşma Ölçüsü (Regional Specialisation Measure)

$$DSR_j = \sum_i | S_{ij}^S - s_i |$$

S_{ij}^C = “j” bölgesindeki “i” imalat sanayi kolundaki çalışan sayısının ülkedeki toplam “i” imalat sanayi kolundaki çalışan sayısı içindeki payı

S_j = “j” bölgesindeki toplam imalat sanayi çalışan sayısının ülkedeki toplam imalat sanayi çalışan sayısı içindeki payı

$$S_{ij}^C = E_{ij} / E_i = E_{ij} / \sum_j E_{ij}$$

$$S_j = E_j / E = \sum_i E_{ij} / \sum_i \sum_j E_{ij}$$

Coğrafi Yoğunlaşma Ölçüsü (Geographic concentration measure)

$$DSR_i = \sum_j | S_{ij}^C - s_j |$$

Bu yöntem, Traistaru, Nijkamp ve Longhi'nin, Avrupa Komisyonu'nun PHARE ACE programı çerçevesinde desteklediği araştırma projesinde kullanılan, Krugman'dan modifiye edilmiş bir yöntem olup, bölgesel uzmanlaşma değerleri “0” ile “2” arasında çıkmaktadır. (Ancak adı geçen çalışmada Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Estonya'daki bölgelerdeki değerlerin tamamı ile Slovenya'daki bölgelerin çoğunda değerler “1”in altında çıkmıştır.) “0”a yakın değerler düşüşk uzmanlaşmayı, “2”ye yakın değerler yüksek uzmanlaşmayı göstermektedir.

Bölgesel Uzmanlaşma düzeyinin illerde 18 yılda nasıl bir değişme eğiliminde olduğunu ölçebilmek için basit bir trend modeli kullanılmıştır.

$$SPEC_{jt} = \alpha_i + \beta_t + \varepsilon_{jt}$$

$SPEC_{jt}$ = Bağımlı değişken, her ilin o yıldaki bölgesel uzmanlaşma düzeyi

T = Bağımsız Değişken, Yıl

α ve β = hesaplanacak parametreler,

ε_{jt} = hata payı

Kullanılan yöntemde β , pozitif ise uzmanlaşma eğilimi de pozitif, negatif ise uzmanlaşma eğilimi de negatif olmaktadır. Hesaplamalarda MS Office 2000 Excell Programı, Tools, Data Analysis seçkesi içinde yer alan Regression seçeneği ile her il için 18 yıldaki uzmanlaşma değeri %95 güven aralığında ölçülmüştür.

$$CONC_{jt} = \alpha_i + \beta_t + \varepsilon_{jt}$$

$CONC_{jt}$ = Bağımlı değişken, her sanayinin o yıldaki coğrafi yoğunlaşma düzeyi

T = Bağımsız Değişken, Yıl

α ve β = hesaplanacak parametreler,

ε_{jt} = hata payı

Kullanılan yöntemde β , pozitif ise yoğunlaşma eğilimi de pozitif, negatif ise yoğunlaşma eğilimi de negatif olmaktadır. Hesaplamalarda MS Office 2000 Excell Programı, Tools, Data Analysis seçkesi içinde yer alan Regression seçeneği ile her il için 18 yıldaki uzmanlaşma değeri %95 güven aralığında ölçülmüştür.

Bu yöntem, Traistaru, Nijkamp ve Longhi'nin, Avrupa Komisyonu'nun PHARE ACE programı çerçevesinde desteklediği araştırma projesinde kullanılan yöntemle aynıdır. Yalnızca güven aralığı olarak sadece %95 güven aralığı alınmıştır.

Bir diğer gösterge olarak il bazında kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın ülkedeki kişi başına düşen GSYİH ortalamasından farkındaki değişim incelenmektedir. Bunun nedeni, merkezlerin kendi konumunu kuvvetlendirdiği ve gelirlerini artırdığı ve çeperin gelirlerinin ortalamanın altında kaldığı yönündeki varsayımları sınamaktır. Ayrıca bir koridor ya da merkez – çevre ilişkisinin varlığını ortaya koyması beklenmektedir. Bu amaçla 1990 ve 1997 yılına ait DİE GSYİH verileri kullanılmıştır.

Yerleşim katsayısı, temel ve temel olmayan sanayilerin incelenmesi açısından ele alınmaktadır. Yerleştirme katsayısının 1 değerinin üstünde olması o sanayinin temel olması (ihracata yönelik olması), 1 değerinin altında olması ise o sanayinin temel olmayan sanayi olması anlamına gelmektedir (**Atalık,1989 ve Glasson, 1975**).

Yerleşim katsayılarındaki değişimin incelenmesi, bölgelerdeki temel sanayilerin değişip değişmediğini ve hangi sanayilerin önem kazandığını görmek açısından önemlidir. Ayrıca hangi sanayinin kaç ilde temel sanayi olduğu ve dönem sonunda kaç ilde temel olmayan sanayi konumuna geldiğini görmek de anlamlı olacaktır.

Yerleşim Katsayısı : Location Quotient

$$LQ_{ij} = \text{"i" sanayinin "j" bölgesindeki yerleşim katsayısı} \\ = (E_{ij} / E_i) / (E_j / E)$$

E_{ij} = "j" bölgesinde "i" imalat sanayi kolundaki çalışan sayısı

E_i = tüm ülkede "i" imalat sanayi kolunda çalışan sayısı

E_j = "j" bölgesinde tüm imalat sanayi kollarında çalışan sayısı

E = tüm ülkede tüm imalat sanayi kollarında çalışan sayısı

Eğer 1980 $LQ_{ij} > 1$, 1998 $LQ_{ij} > 1$ ise o sanayinin bölge açısından önemi devam etmektedir.

Eğer 1980 $LQ_{ij} > 1$, 1998 $LQ_{ij} < 1$ ise o sanayinin bölgenin dışsal gelişmesi açısından önemi kalmamıştır.

Eğer $LQ_{ij} 1980 > LQ_{ij} 1998$ ise o sanayinin önemi bölge açısından artmıştır.

Eğer $LQ_{ij} 1980 < LQ_{ij} 1998$ ise o sanayi bölgenin yeni bir odak olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır denilebilir.

5.4 Veri Kümesi

Çalışmada kullanılan veri kümeleri açısından en büyük sorun, incelenen dönemde ilan edilen yeni illere yönelik geçmişe yönelik düzenlenmiş veri elde edilememesidir. Bu nedenle, çeşitli sorunlara karşın, yeni illere ait veriler, il merkezindeki ilçenin daha önce bağlı olduğu illere ait verilere eklenmiştir. **Balta'nın (1998)** çalışmasında da benzer bir yöntem kullanılmış, ancak yeni illerden bazılarının bazı ilçelerinin daha önce farklı illerde bulunması nedeniyle önceki illerle de birleştirilerek il sayısı 65'e düşürülmüştür. Bu çalışmada böyle bir kümenin (Batman ve Şırnak yeni iller olup, Siirt, Mardin ve Hakkari ile verilerini birleştirmiştir) gereğinden büyük değerlere sahip bir bölge oluşturacağı düşünüldüğü için bu yöntem izlenmemiştir. Bu sorun nedeniyle GSYİH değerlerinin kişi başı olarak hesaplanmasında yalnızca 1990 ve 1997 yıllarına ait değerler kullanılabilmektedir.

• İmalat Sanayii Verileri

Bu çalışmada uzun bir dönemde (18 yıl) yıllık veriler kullanılması gerekliliği, bu verilerin de mikro firmaları içermemesi nedeniyle mikro firmalar ne yazık ki kapsam dışında kalmıştır. (İmalat Sanayii Anketleri yıllık olarak yapılmakta ve 10 kişi ve daha fazla çalışanı olan firmalara, yani KOBİ'ler ve büyük işletmelere uygulanmaktadır.)

1980 – 1998 arasındaki sanayi yoğunlaşmasını ölçmede DİE'nin hazırladığı bu döneme ait uluslararası sınıflandırmaya göre 9 ana sanayi dalında 10 kişiden fazla işçi çalıştıran işyerlerini esas alan imalat sanayi anketlerinden derlenen ve özel sektör – kamu sektörü ve küçük (10-24 ve 25-49 kişi), orta (50-99 ve 100-199 kişi) ve büyük (200-499, 500 – 999 ve 1000 kişi ve daha fazla) işletmelere ait veriler kullanılarak ayrışma – benzeşme katsayısı (dissimilarity index) bileşenleri olan bölgesel uzmanlaşma ve coğrafi konsantrasyon değerleri ve bunlardaki değişme eğilimleri %95 güven aralığında regresyon analizi yoluyla hesaplanmıştır.

Bu imalat sanayii dalları aşağıdaki gibidir:

31 Gıda, İçki ve Tütün Sanayii

32 Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayii

33 Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii

34 Kağıt ve Kağıt Ürünleri; Basım ve Yayım Sanayii

35 Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayii

36 Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii

37 Metal Ana Sanayii

38 Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapımı Sanayii

39 Diğer İmalat Sanayii

Aynı verilerle yerleşim katsayıları hesaplanmıştır.

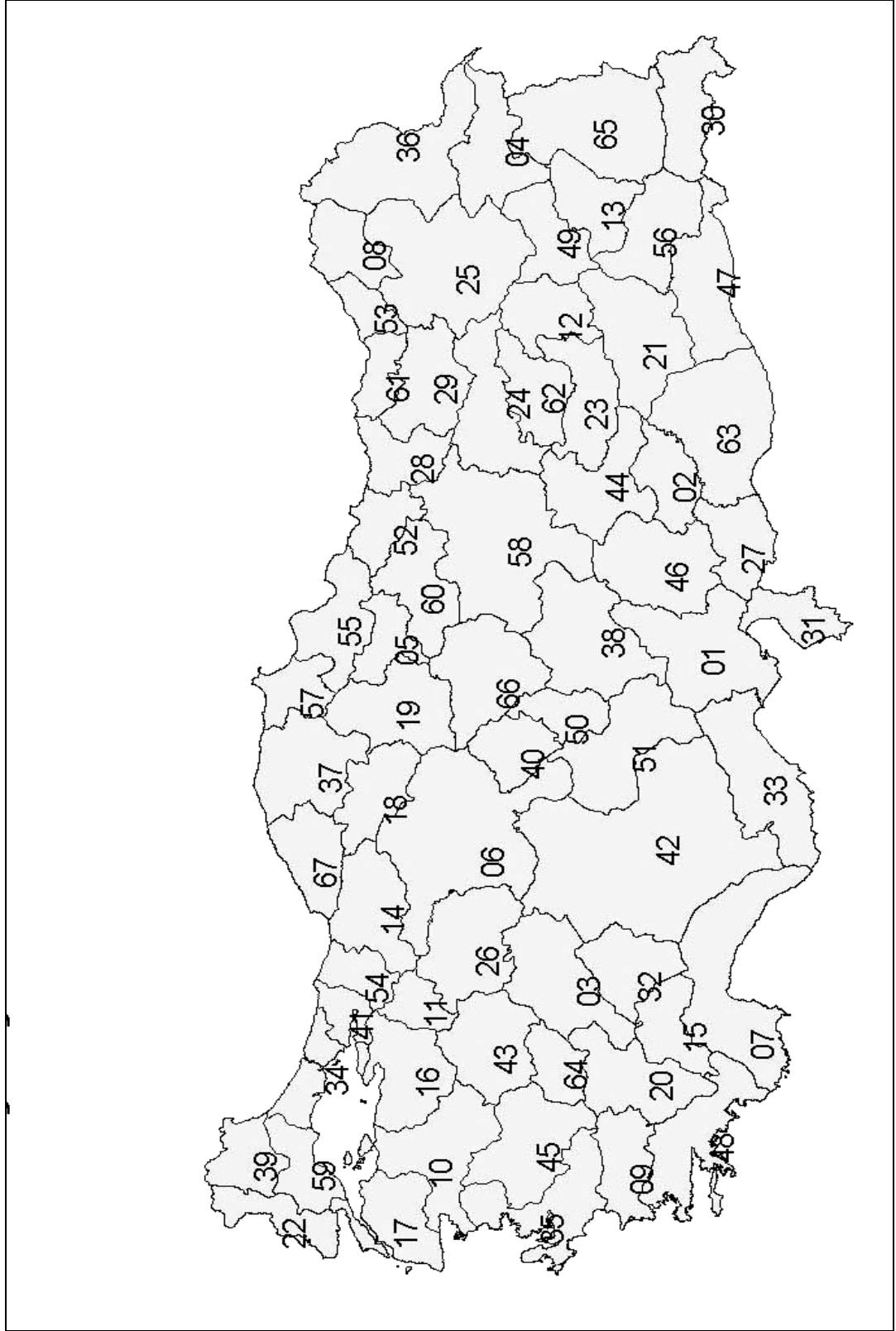
- **Diğer Demografik ve Ekonomik Veriler**

DİE'nin hazırladığı 1990 ve 1997 Nüfus Sayımı Verileri kullanılmıştır. Bu veriler de aynı şekilde 67 ile dönüştürülmüştür. Aynı sorunlar bu veri kümesi için de geçerlidir.

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla verileri 1987 – 1997 yıllarını kapsayan 1987 sabit fiyatları ile hazırlanmış DİE verilerinden 1990 ve 1997 yıllarına ait olanlardan elde edilmiştir. Önce bu veriler de 67 ile dönüştürülmüştür. Daha sonra yukarıdaki yöntemle elde edilen nüfus verileri ile bölünerek il bazında kişi başı GSYİH rakamları, toplam nüfus ile toplam GSYİH bölünerek ulusal kişi başı GSYİH rakamına ulaşılmıştır.

Yeni firma sayısının analizinde DİE'nin hazırladığı 1990 – 1997 yılları arasında yıllara göre açılan - kapanan firma sayıları kullanılmıştır.

Türkiye’de illerin özel yatırım teşviklerinden nasıl yararlandığını incelemek amacıyla Hazine Müsteşarlığı 1991 – 1997 özel yatırım teşviklerinin illere göre istihdam verileri kullanılmıştır. Bu kümedeki verilerin de yine 67 il düzenine dönüştürülmesi gerekmiştir.

Şekil 5.8 Çalışmada Kullanılan İl Kodları (67 il sistemi esas alınmıştır)

Tablo 5.1 Çalışmada kullanılan il kodları

Kod	Eski il merkezi	Yeni il olan yerler	Kod	Eski il merkezi	Yeni il olan yerler	Kod	Eski il merkezi	Yeni il olan yerler
1	ADANA	Osmaniye	24	ERZİNCAN		47	MARDİN	
2	ADİYAMAN		25	ERZURUM		48	MUĞLA	
3	AFYON		26	ESKİŞEHİR		49	MUŞ	
4	AĞRI		27	GAZİANTEP	Kilis	50	NEVŞEHİR	
5	AMASYA		28	GİRESUN		51	NİĞDE	Aksaray
6	ANKARA	Kırıkkale	29	GÜMÜŞHAN	Bayburt	52	ORDU	
7	ANTALYA		30	HAKKARİ		53	RİZE	
8	ARTVİN		31	HATAY		54	SAKARYA	
9	AYDIN		32	ISPARTA		55	SAMSUN	
10	BALIKESİR		33	İÇEL		56	SİİRT	Batman, Şırnak
11	BİLECİK		34	İSTANBUL	Yalova	57	SİNOP	
12	BİNGÖL		35	İZMİR		58	SİVAS	
13	BİTLİS		36	KARS	Ardahan, Iğdır	59	TEKİRDAĞ	
14	BOLU		37	KASTAMONU		60	TOKAT	
15	BURDUR		38	KAYSERİ		61	TRABZON	
16	BURSA		39	KIRKLARELİ		62	TUNCELİ	
17	ÇANAKKALE		40	KIRŞEHİR		63	ŞANLIURFA	
18	ÇANKIRI		41	KOCAELİ		64	UŞAK	
19	ÇORUM		42	KONYA	Karaman	65	VAN	
20	DENİZLİ		43	KÜTAHYA		66	YOZGAT	
21	DİYARBAKIR		44	MALATYA		67	ZONGULDAK	Bartın, Karabük
22	EDİRNE		45	MANİSA				
23	ELAZIĞ		46	K.MARAŞ				

5.5 Bulgular

Yukarıda açıklanan tekniklerin uygulanması sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

a) Sürükleyici sektör olarak adlandırılan sektörlerde coğrafi yoğunlaşma trendinin negatif olması bu sanayilerin gittikçe daha dağınık hale geldiğini göstermektedir. Bu durumda sürükleyici olarak sanayinin değil diğer sektörlerin, altyapının ya da çeşitliliğin önem kazandığı söylenebilir.

b) Yüksek yoğunluk düzeyindeki Metal Ana Sanayii (37 nolu) yoğunluğu azalırken, 39 No'lu Diğer İmalat Sanayii en yüksek yoğunluğa sahip olup yoğunluğu gittikçe artmaktadır. Kuyumculuk ve spor malzemeleri gibi daha özel malların üretildiği bu imalat sanayiinin İstanbul'da yoğun olması şaşırtıcı değildir. Özellikle

Kapalıçarşı'nın bu sanayi açısından tarihi bir altyapı oluşturduğu açıktır. Orman ürünleri ve mobilya sanayi (33 no'lu) 1991'e kadar daha yoğunlaşırken, bu tarihten sonra yoğunluğu düşmektedir. Ancak genel olarak yükselen bir yoğunlaşma trendi içindedir. Doğal kaynaklara bağımlılığı fazla olan bu sanayi açısından yoğunlaşma düzeyinin yüksekliği normal görünmektedir. Bu sanayinin Bolu'daki yerleşim katsayısı da çok yüksek değerlerde iken hızlı bir düşüş içine girmiştir. 36 No'lu Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi de yoğunlaşma trendi içindedir. 31 No'lu Gıda Sanayii'nin de yoğunlaşma eğilimi artmaktadır.

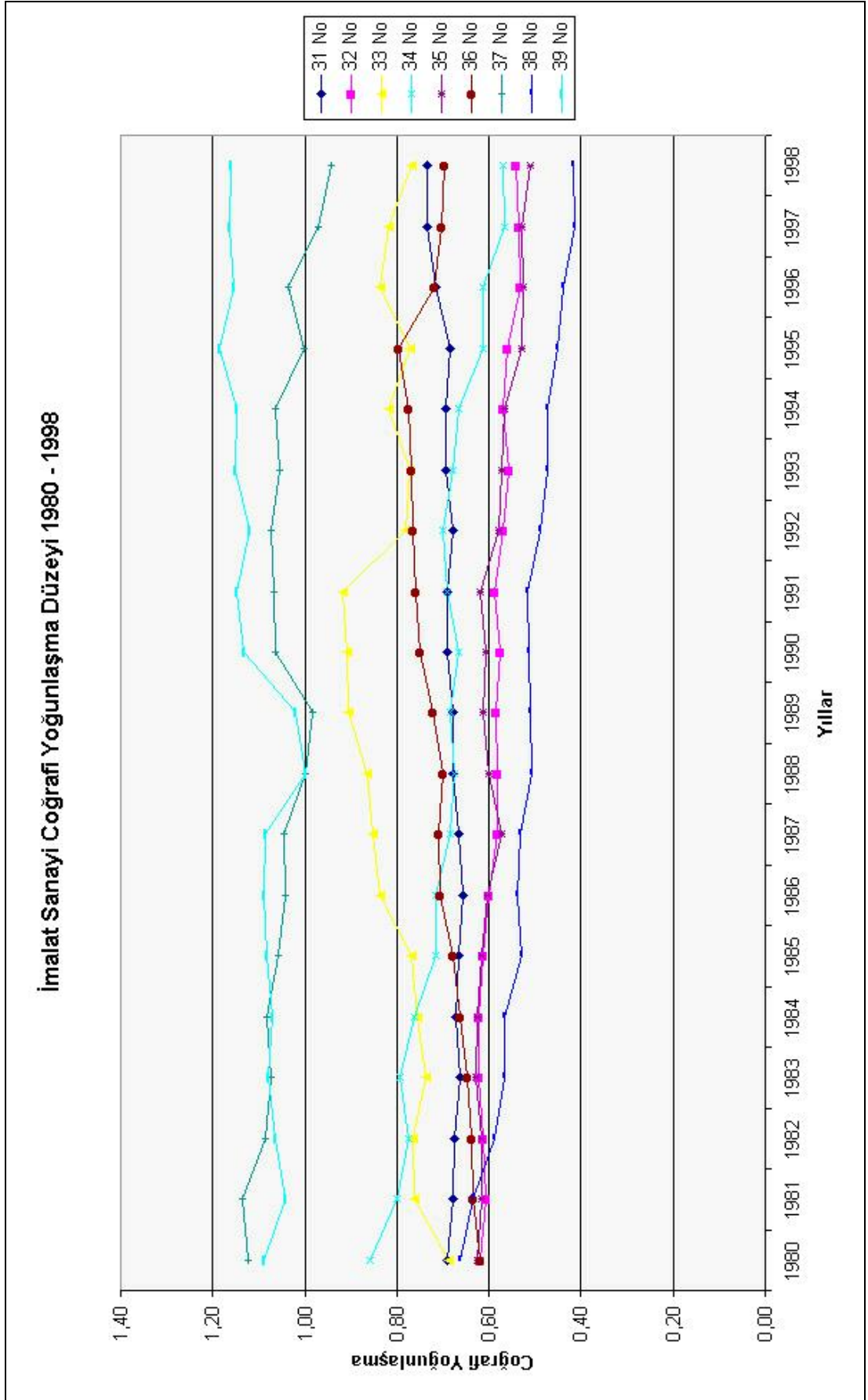
c) 34 No'lu Kağıt ve Kağıt Ürünleri, Basım ve Yayın Sanayii'nin coğrafi yoğunlaşma düzeyi hızla düşmektedir. 32 No'lu Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayii'nin coğrafi yoğunlaşma düzeyi hafifçe azalmaktadır. 38 No'lu Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapımı Sanayii ise hem en düşük yoğunlaşma değerine sahiptir, hem de yoğunluğu belirgin bir şekilde azalmaktadır. Aynı düşüş 35 No'lu Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayii'nde de görülmektedir. 35 ve 38 No'lu Sanayiler en düşük yoğunlaşma düzeyine inmişlerdir.

Tablo 5.2 1980 – 1998 Yıllarında İmalat Sanayii Kollarında Coğrafi Uzmanlaşma Trendi

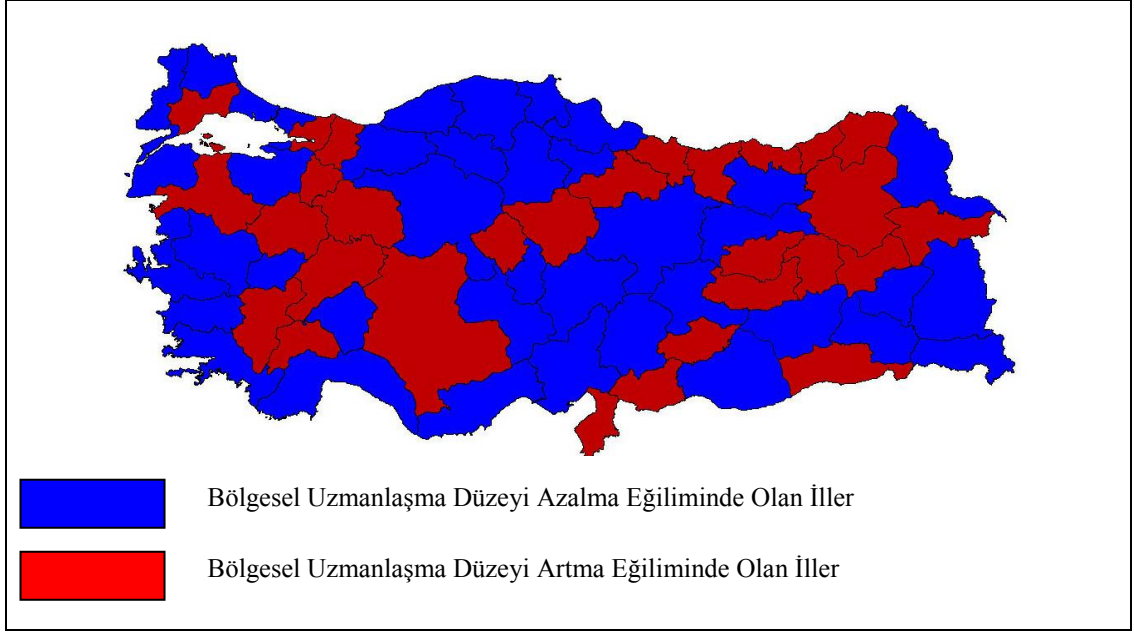
Sanayi Kolu	31	32	33	34	35	36	37	38	39
1980 - 1998 Dönemi Coğrafi Yoğunlaşma Trendi	0,0028	-0,0049	0,0039	-0,0129	-0,0060	0,0070	-0,0063	-0,0116	0,0068

%95 Güven Aralığındaki β rakamları

32, 34, 35, 37 ve 38 kodlu sanayiler 1980 ve 1998 döneminde coğrafi yoğunluklarını azaltma eğilimindedirler. En belirgin değişimler 34 ve 38 no'lu sanayilerde görülmektedir.

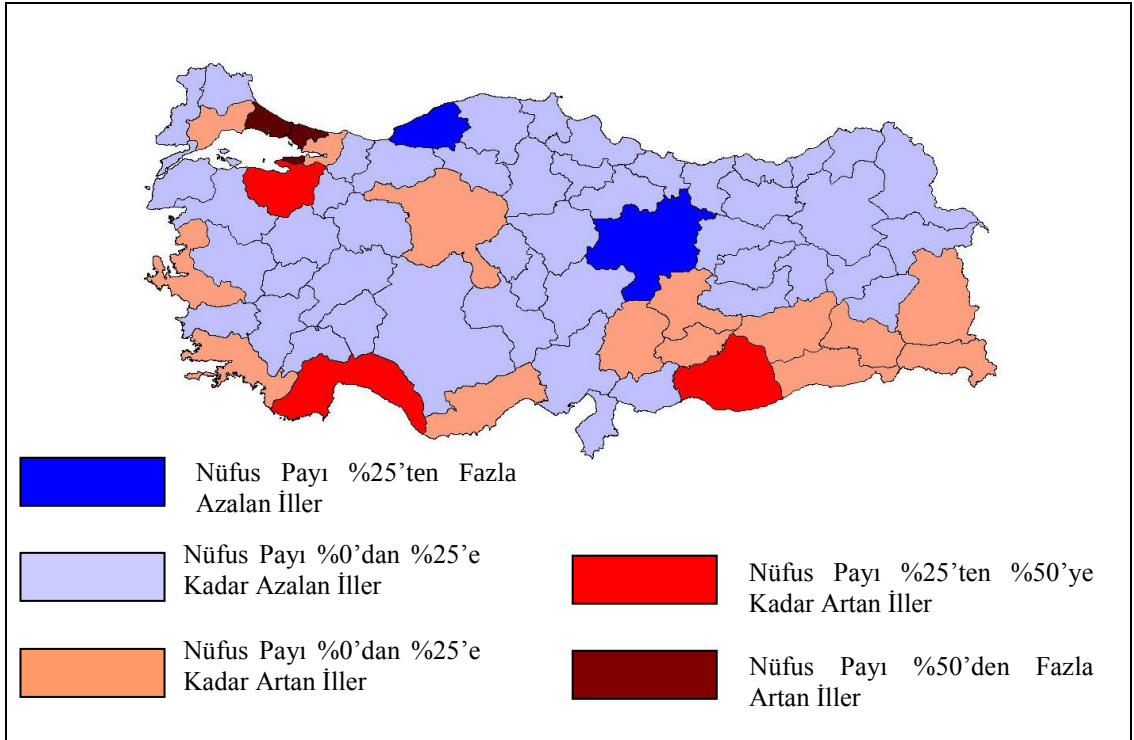

Şekil 5.9 1980 – 1998 Döneminde İmalat Sanayiinde Coğrafi Yoğunlaşma Düzeyindeki Değişim

Şekil 5.10 1980 – 1998 arasında Bölgesel Uzmanlaşma Düzeyinde Artma ve Azalma Eğilimi

Bölgesel uzmanlaşma yapılarına baktığımızda, ülkenin batısı ile doğusu arasında farklı bir organizasyonel yapı dikkati çekmektedir. Batıda merkez – çevre ilişkileri netleşirken, doğuda aksiyel yapılar daha belirgin hale gelmiştir. Ankara, İzmir ve İstanbul birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış görünmektedirler (Şekil 5.10).

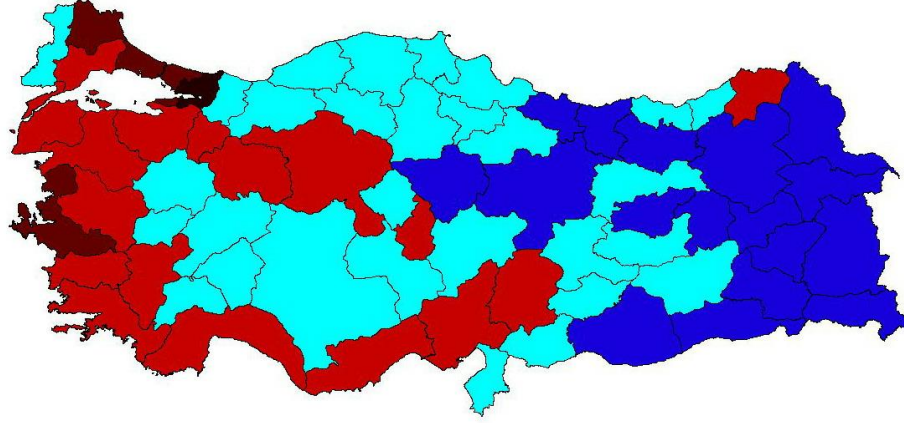
Şekil 5.11 1990 – 1997 Döneminde İllerin Nüfus Payındaki Artış ve Azalış Oranları

Türkiye’de 1990 – 1997 döneminde nüfus payındaki değişim incelendiğinde bu dönemde yeni gelişen merkezler olarak Bursa, Antalya ve Şanlıurfa görünmektedir. Ankara ve İzmir’in toplam nüfus içinde aldıkları paylardaki değişim daha hafiftir (Şekil 5.11). Tekirdağ – İstanbul – Kocaeli üçlüsüne benzer bir başka kıyı yerleşme sistemi olarak Muğla – Antalya – Mersin’de görülmekte, bir merkezde gelişme yaşanırken çevresinde de nüfus artışı gerçekleşmektedir. Aynı şey Şanlıurfa için daha geniş bir coğrafi alanda geçerlidir. Ancak İzmir ve Ankara tek başlarına nüfus paylarını artırırken, çevrelerindeki bütün illerde nüfus payı azalmaktadır.

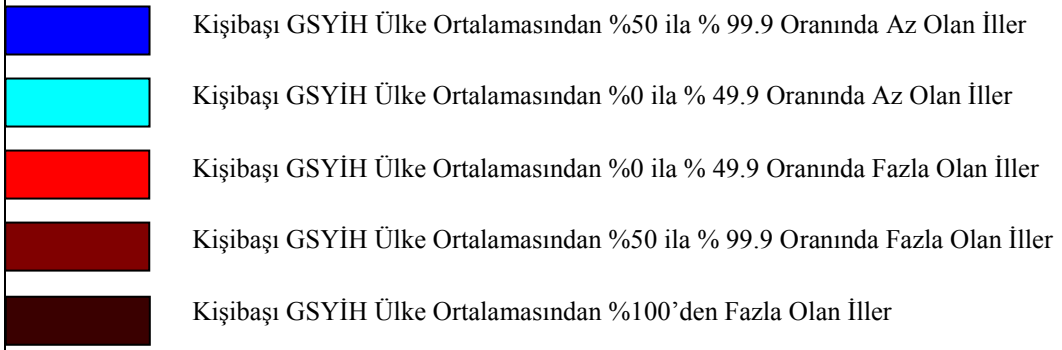
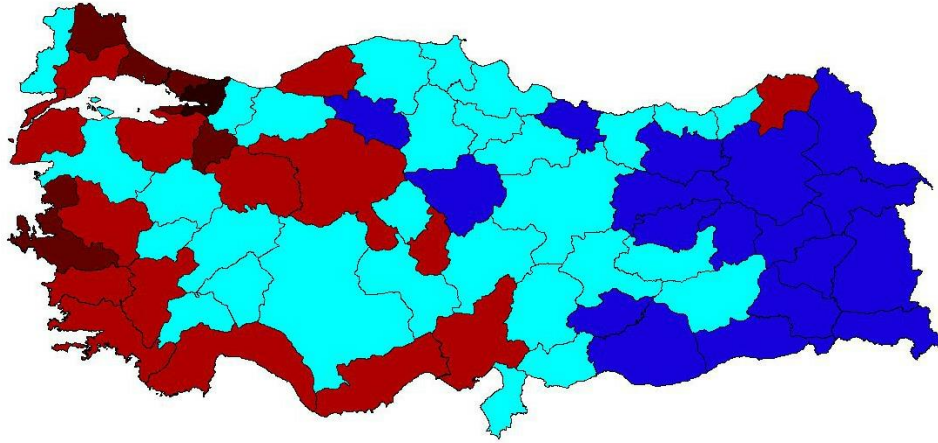
Yukarıdaki bölgesel uzmanlaşma eğilimi ile bu veriler üst üste eklendiğinde, merkezde artan ekonomik çeşitliliğin ve nüfus payının artışının merkez bölgelerin önemini artırdığı sonucuna varılabilir.

Kişibaşı GSYİH’nin ülke ortalamasından farkını incelediğimizde, ülkenin batı kesiminde Ankara’dan Trakya’ya uzanan aksla Ege ve Akdeniz sahillerinde 1990’da GSYİH’nin ülke ortalamasının üzerinde olduğunu ancak sonra Balıkesir’in oranı azalırken Zonguldak’ın ülke ortalamasının üzerine çıktığı görülmektedir.

1990 Yılında İllere Göre Kişibaşı GSYİH'nın Ülke Ortalamasından Farkı

1997 Yılında İllere Göre Kişibaşı GSYİH'nın Ülke Ortalamasından Farkı

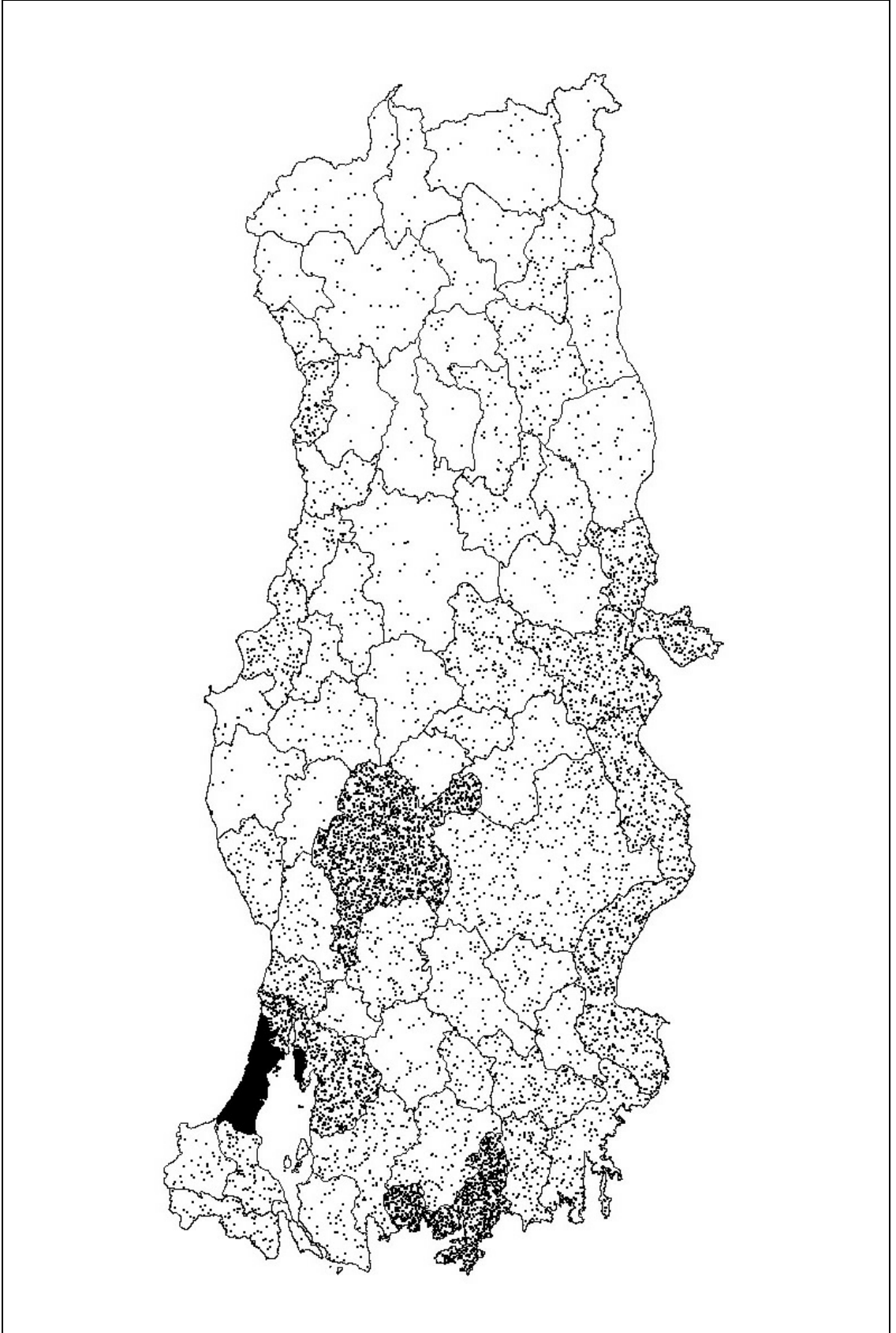
Şekil 5.12 1990'da ve 1997'de İllerde Kişibaşı GSYİH'nın Ülke Ortalamasından Farkı

Türkiye'de 1990 – 1997 yılları arasında firma sayısındaki net artış miktarı incelendiğinde İstanbul, Yalova, Bursa ve Ankara'da bir yoğunluk hemen dikkati çekmektedir. İzmir yine çevresine göre farklı bir tablo çizerken, güneyde doğudan

batıya bütün kıyı şeridinde firma sayılarında diğer bölgelere göre firma sayısının daha fazla arttığı görülmektedir.

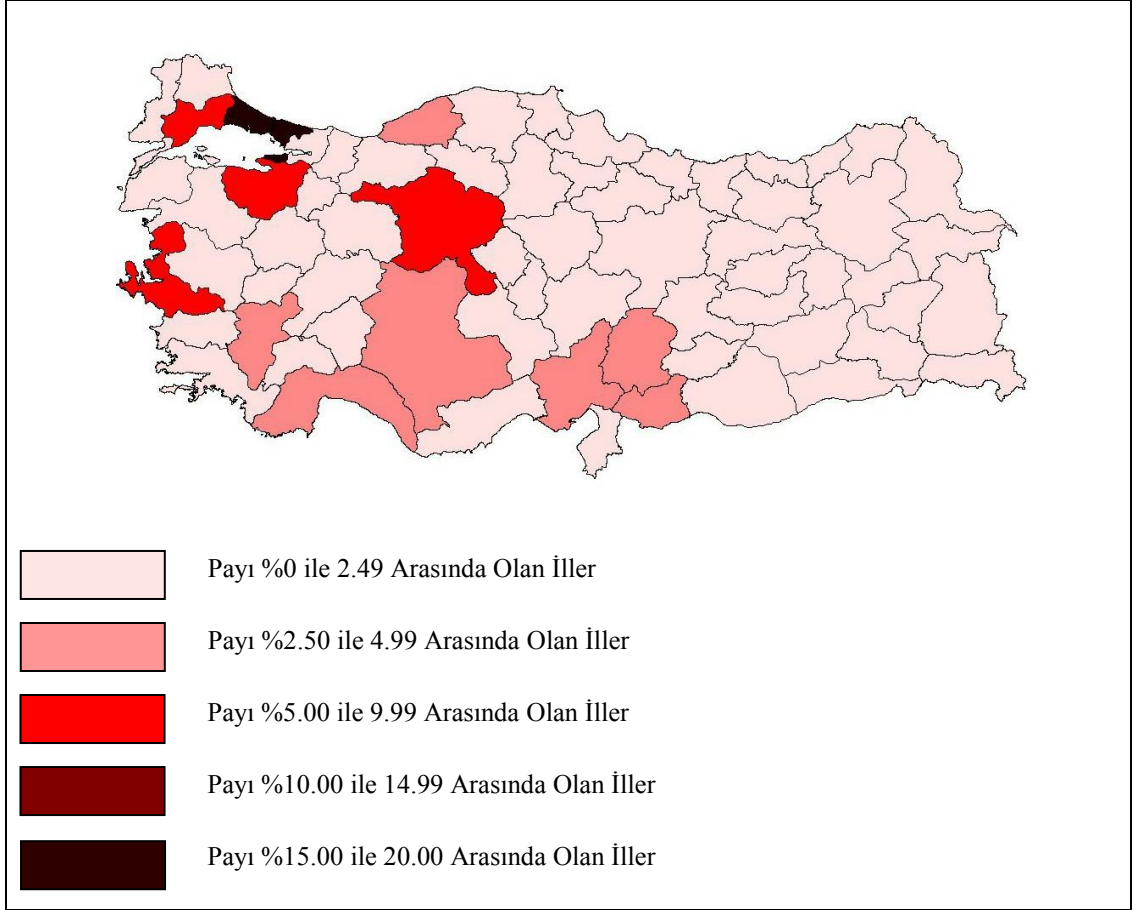
Tablo 5.3 Bölgelerde 1990 – 1997 yılları arasında firma sayılarındaki net artış

Bölge	1990-97 dönemi kümülatif değer	Bölge	1990-97 dönemi kümülatif değer	Bölge	1990-97 dönemi kümülatif değer
01	9239	24	263	47	1075
02	582	25	1017	48	4011
03	1771	26	2729	49	298
04	374	27	4531	50	773
05	697	28	1044	51	1453
06	44674	29	202	52	1297
07	11784	30	270	53	857
08	319	31	3717	54	2652
09	3376	32	1292	55	3392
10	3442	33	7854	56	1393
11	386	34	118542	57	307
12	362	35	28764	58	924
13	327	36	632	59	2382
14	2108	37	528	60	855
15	795	38	4390	61	1959
16	12031	39	752	62	64
17	1317	40	549	63	1248
18	353	41	5577	64	1092
19	1308	42	9364	65	613
20	4005	43	1090	66	771
21	2177	44	1473	67	1985
22	1470	45	2901		
23	1056	46	1037		

Şekil 5.13 1990 – 1997 Yıllarında Toplam Yeni Firma Sayısındaki Net Artış

1 Nokta 25 Firmaya eşittir.

Şekil 5.14 1991 – 1997 Döneminde İllere Verilen Özel Teşvik Belgelerinin İstihdam Miktarına Göre Ülke Toplamı İçindeki Payı

1991 ile 1997 yılları arasında toplam verilen özel teşvik belgelerinin il bazında istihdam rakamlarına bakıldığında en çok payı İstanbul'un aldığı görülmektedir. İstanbul ayrıca yine tek başına kalmamış, Tekirdağ ve Bursa ile beraber ülkede verilen teşviklerin büyük bir kısmını almayı başarmıştır. Bunun dışında İzmir ve Ankara benzer oranlarda teşvikler içinden pay alırken, güneyde de teşviklerin bir kaç ilde daha yüksek paylara sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak İstanbul'un ve Bursa'nın bir çok açıdan benzerlikler taşıdığı, Ankara'nın İstanbul ve Bursa'dan daha farklı bir özellikte olduğu, ancak koridor üzerinde mevcut iki merkezin yani İstanbul ve Bursa'nın oluşturduğu merkez ile Ankara'nın konumunu genel olarak kuvvetlendirdiğini söylemek mümkündür.

Buraya kadar Edirne - Ankara Aksı üzerinde İstanbul – Bursa ve Tekirdağ'ın birbirine yakın, Ankara'nın ise yalnız başına çeşitli özellikler gösterdiği ortaya konulmuştur. İmalat sanayiinin incelenmesi ile ise bu yapıların çevreleriyle olan

ilişkileri ve aks üzerinde mekansal organizasyondaki değişimi daha detaylı bir şekilde açığa çıkarmıştır.

1980 yılından bu yana illerdeki sanayi yapısının nasıl değiştiğini anlamak ve ülke genelinde bir perspektif çizebilmek için yerleşim katsayılarındaki değişimi inceleyen haritalar oluşturulmuştur. Bu haritalarda görüldüğü üzere her sanayi kolunda kendine özgü gelişmeler yaşanmıştır.

31 No'lu Sanayinin batıda Ankara ve İstanbul metropoliten merkezlerinden çevredeki illere yayıldığını ve kuzey – güney bounca bir dizi ilden uzaklaşarak Ankara ve İstanbul'u çevreleyen illere doğru yöneldiği gözlenmektedir. Doğuda ise tamamen önemi artmış, Güneydoğuda bir mekreze yönelirken doğu ve kuzeydoğuda hemen hemen tüm illerde konumu kuvvetlenmiştir.

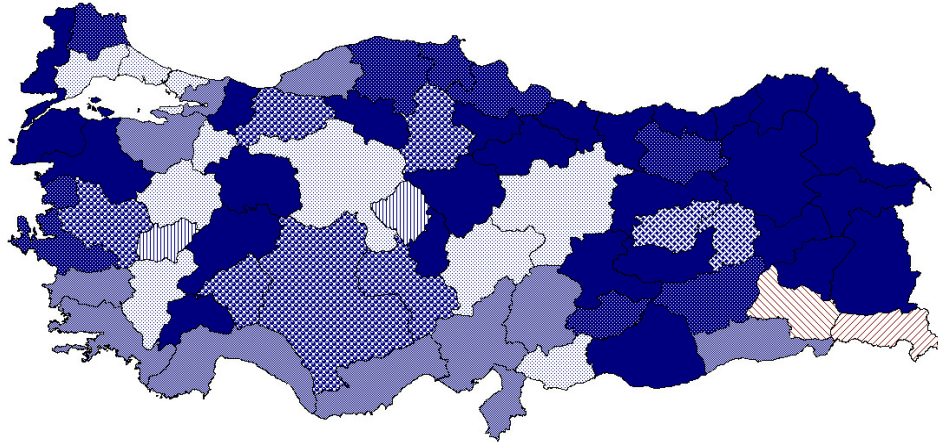
32 No'lu sanayide ciddi bir şekilde belli bölgelerde toplanma eğilimi gözlenmektedir. Kuzeybatıda İstanbul, Tekirdağ ve Kırklareli'de konumu kuvvetlenmektedir. Edirne'de ise önemi azalmaktadır. Güneye doğru Denizli, Uşak ve Isparta çevrede önemi azalan sanayinin yoğunlaştığı yerler olarak göze çarpmaktadır. Güneydoğuda yalnızca Adıyaman'da konumu kuvvetlenirken diğer yerlerde konumu zayıflamaktadır. Kuzeyde yalnızca Kastamonu'da önem kazanmaktadır.

32 No'lu sanayi kolu açısından seyrek olarak belli merkezlerin varlığına karşın bu merkezlerin coğrafi olarak bitişik iller olması ilgi çekicidir. Sanayi halen Akdeniz ve Çukurova Havzası'nda ve kuzeyinde yer alan iller açısından önemini korumaktadır.

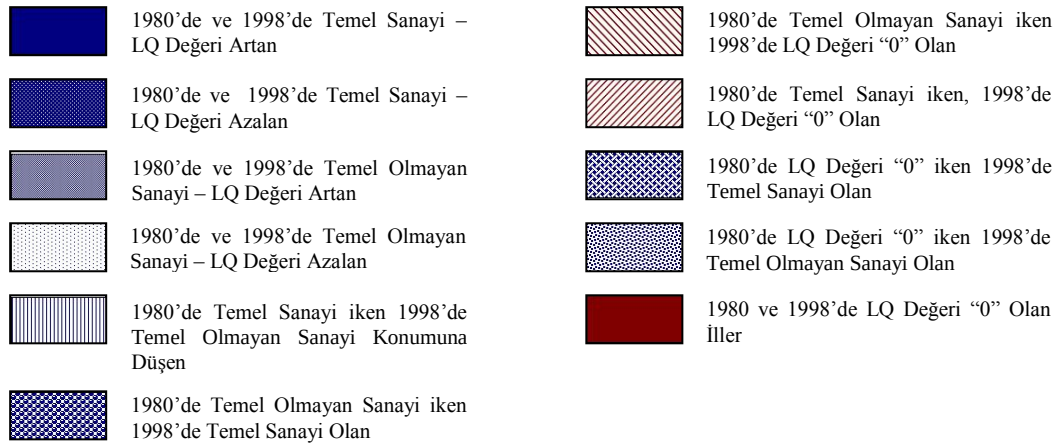
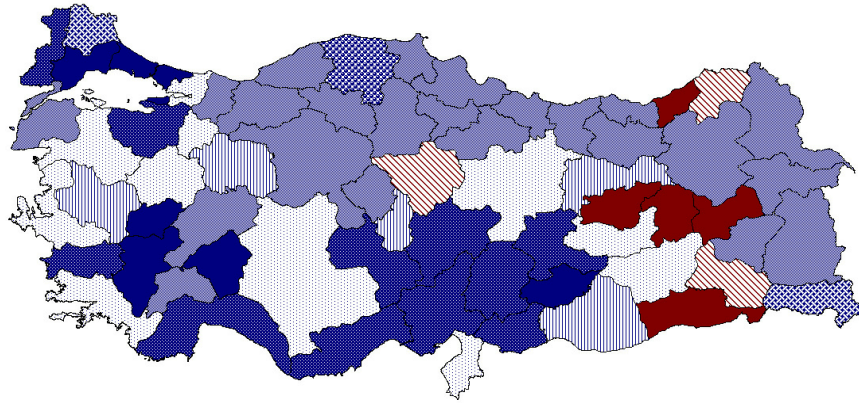
33 No'lu sanayide de az sayıda yerde gelişme eğilimi gözlenmektedir. Ülkenin batısında Ankara, Zonguldak, Çanakkale ve Eskişehir ile güneyde Muğla ve Burdur önem kazanmaktadır. Genel olarak sanayinin ağırlıklı olarak Karadeniz'e yakın yerleştiği görülmektedir. İstanbul ve Kırklareli hariç Marmara Bölgesi'nde de önemi artmaktadır. Ankara'daki yoğunlaşma, İzmir ve İstanbul'da yoğunluğun iyice azaldığı düşünülürse farklı bir durum sergilemektedir.

34 No'lu sanayi İstanbul ve İzmir'de kuvvetlenirken, Ankara'da zayıflıyor olması dikkat çekicidir. Ankara açısından önemli olduğu düşünülebilecek bu sanayinin buna karşın il açısından önemindeki azalma ve çevreye doğru yayılma eğilimi diğer metropollerden farklı bir görüntü sergilemektedir.

31 – Gıda, İçki ve Tütün Sanayii

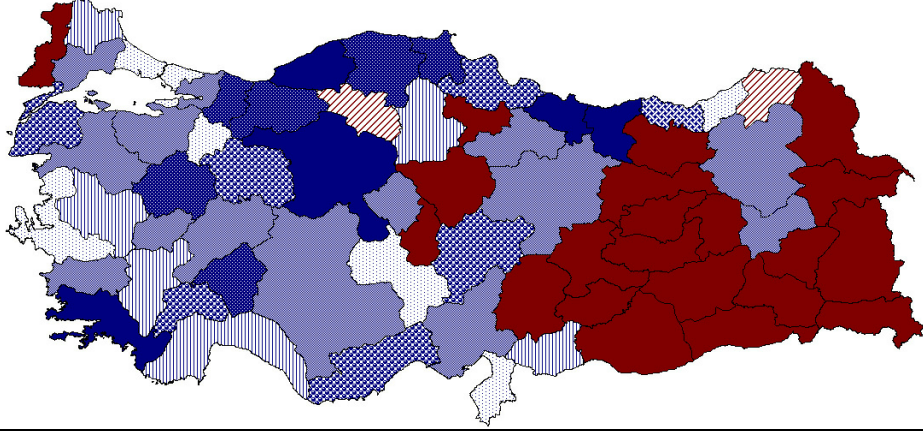

32 – Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayii

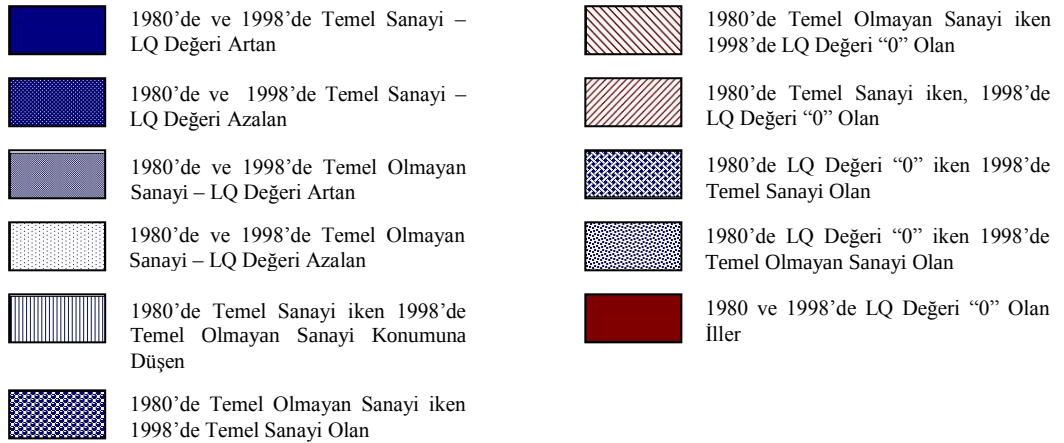
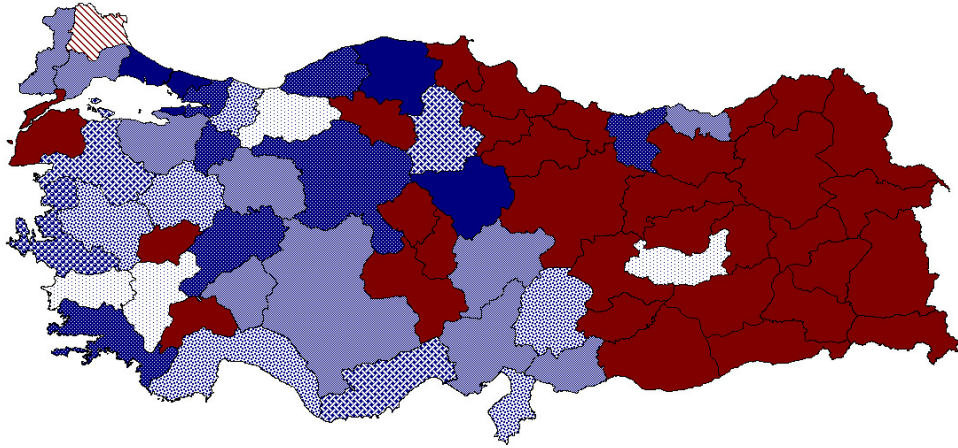

Şekil 5.15 31 No'lu Gıda, İçki ve Tütün Sanayii ve 32 No'lu Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayii Yerleşim Katsayısındaki Değişmeler

33 - Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii

34 - Kağıt ve Kağıt Ürünleri, Basım ve Yayım Sanayii

Şekil 5.16 33 No'lu Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii ve 34 No'lu Kağıt ve Kağıt Ürünleri, Basım ve Yayım Sanayii Yerleşim Katsayısındaki Değişmeler

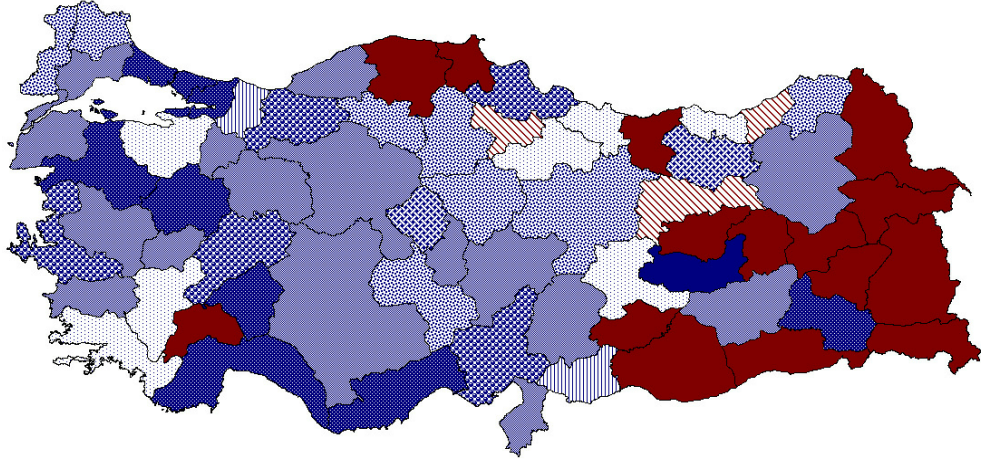
35 No'lu sanayide bir çok yeni il önem kazanırken, sanayinin özellikle Marmara ve Akdeniz'de öneminin azaldığı görülmektedir. Yine de en kuvvetli merkezler bu bölgelerdir. 35 No'lu sanayinin dağınık bir hal aldığı gözlenmektedir.

36 No'lu Sanayi Marmara Merkezi'nde önemini iyice yitirmiştir. Buna karşın İzmir ve Ankara'da kuvvetlenmektedir. Marmara'dan Akdeniz'e giden aks üzerinde ağırlığını artırması, güneyde de önem kazanması büyük ölçüde ulaşım ilişkilerinin önemli olduğu bu üretim tarzında güneydeki hızlı kentleşmeye yönelik bir mekansal değişim gözlenmektedir. Muğla, Aydın, Denizli ve İzmir'de de önem kazanması büyük ölçüde turizm hareketlerinin getirdiği inşaat faaliyetlerine bağlanabilir. Dolayısıyla Ankara İstanbul aksı yerine güneye giden aksın batıda bu sanayi açısından daha önemli olduğu sonucuna varılabilir.

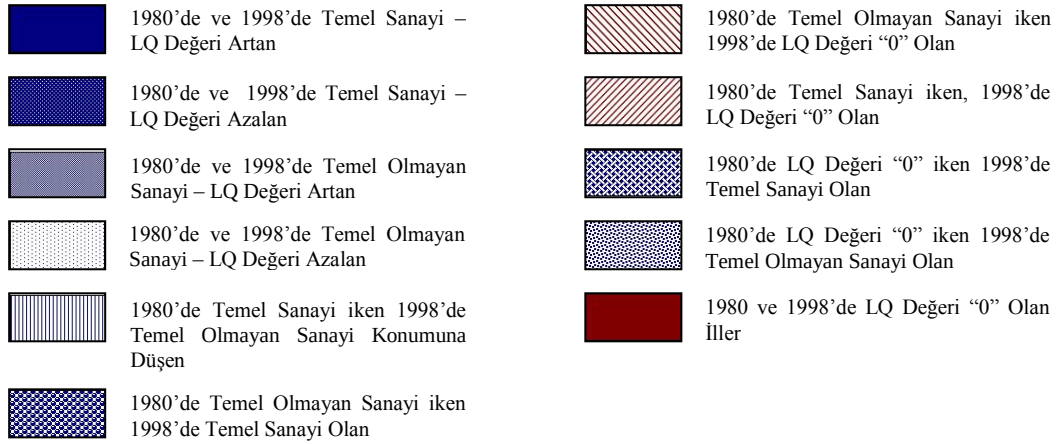
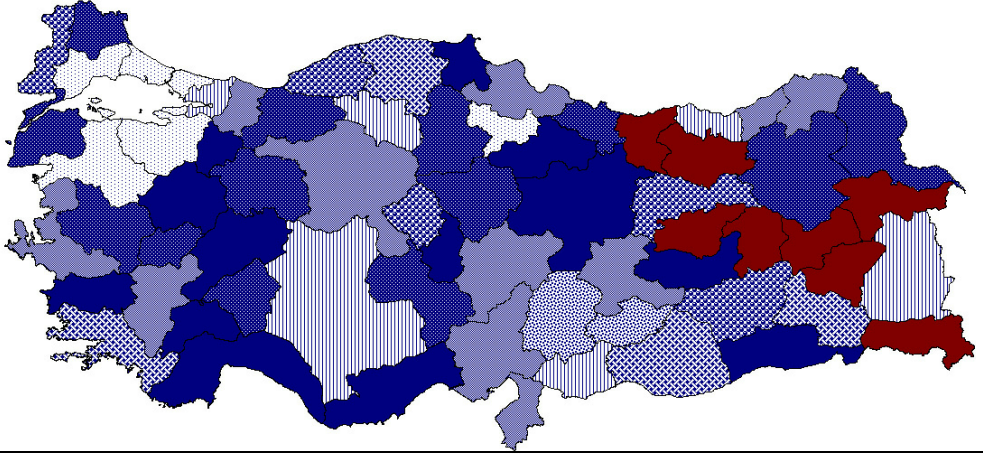
37 No'lu sanayinin İstanbul ve Ankara metropollerinde öneminin azaldığını, buna rağmen İstanbul ve Ankara arasında ve Zonguldak – Karabük ve Bartın'da yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca Kırklareli ve Tekirdağ'da da önem kazanmaktadır.

38 No'lu sanayi yine İstanbul ve Ankara'da önemini kaybetmektedir. Ancak genel olarak baktığımızda, demiryolu boyunca belli bir aks boyunca yer alan illerde bu sanayinin temel sanayi olduğu görülmektedir. Şimdiye kadar incelenen sanayiler içinde ikinci belirgin aks bu sanayi kolunda gözlenmektedir. 38 No'lu sanayinin ülke genelinde geliştiği gözlenmektedir. Yeni bir aks olarak İç Anadolu'nun doğusundan Karadeniz'in doğusuna doğru gelişen bir aks gözlenmektedir.

35 - Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayii

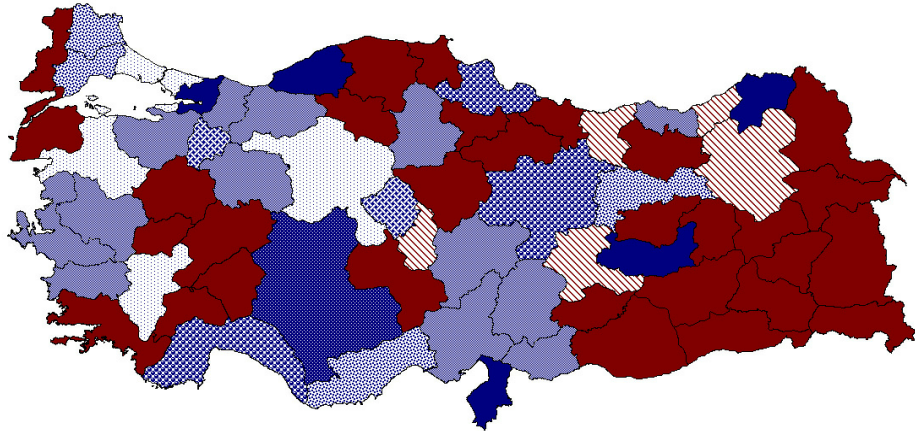

36 - Taşa ve Toprağa Dayalı Sanayii

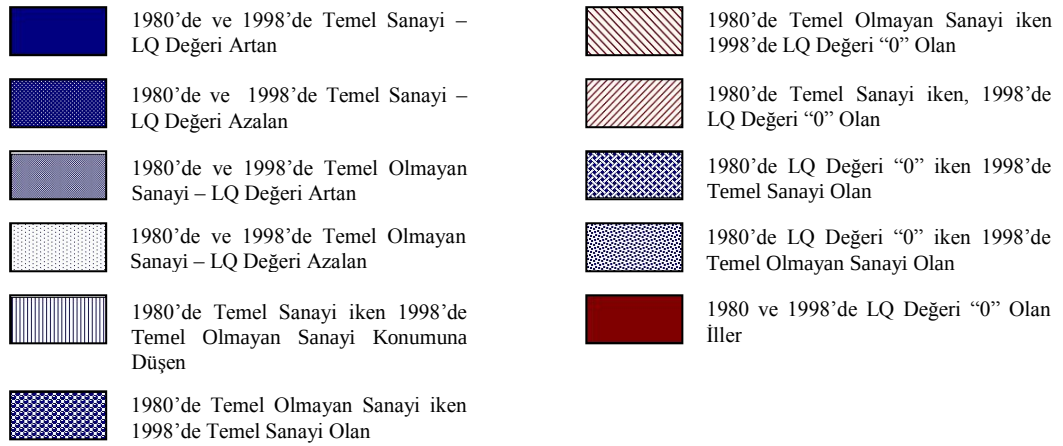
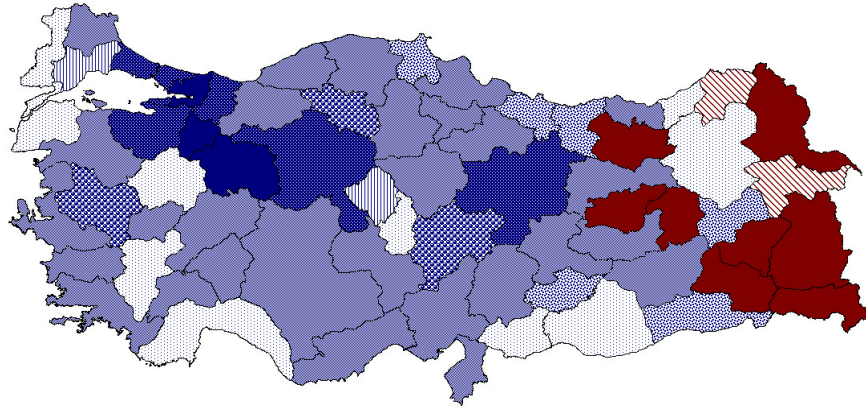

Şekil 5.17 35 No'lu Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayii ve 36 No'lu Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii Yerleşim Katsayısındaki Değişmeler

37 - Metal Ana Sanayii

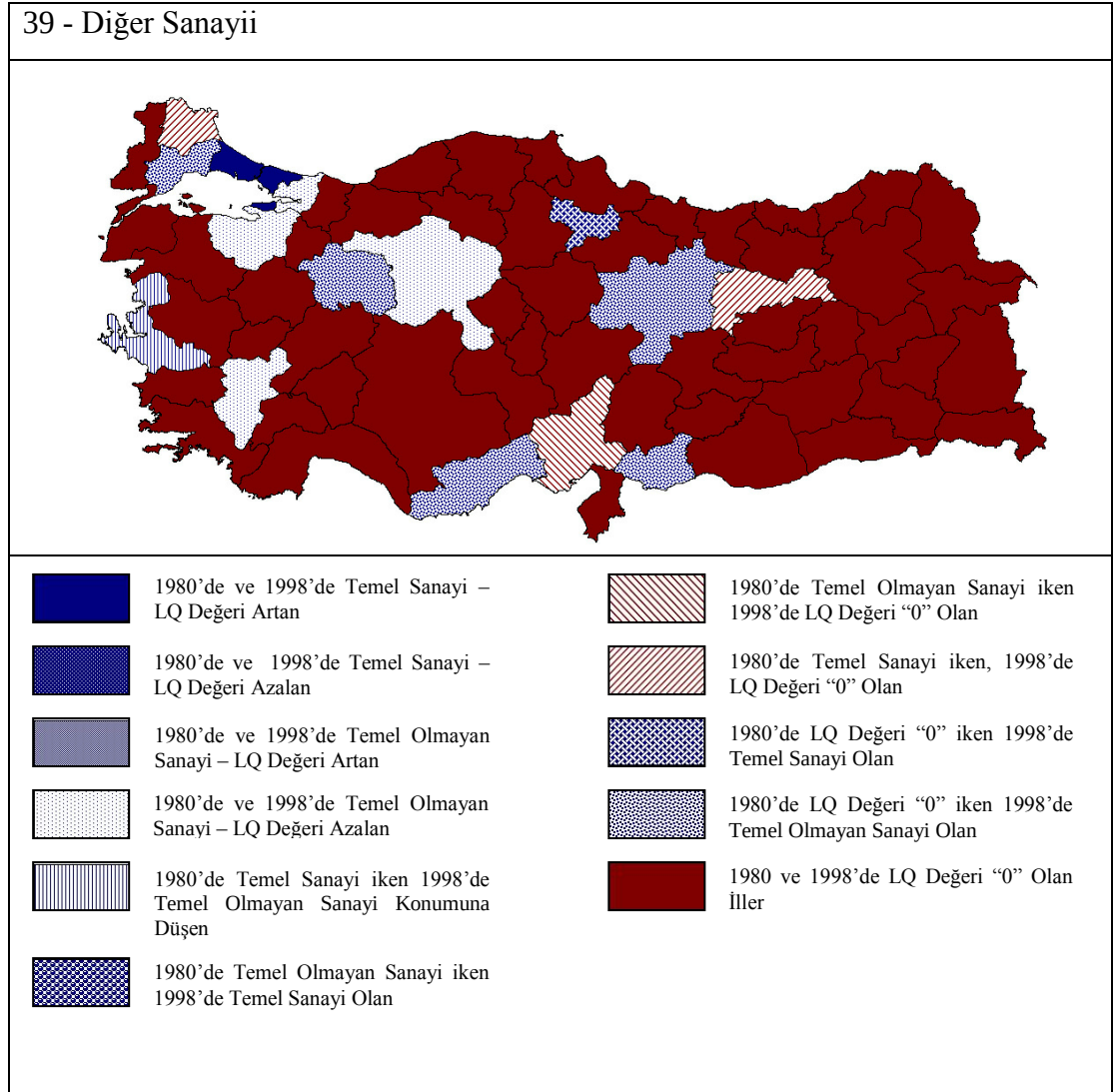
38 - Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapımı Sanayii

Şekil 5.18 37 No'lu Metal Ana Sanayii ve 38 No'lu Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapımı Sanayii Yerleşim Katsayısındaki Değişmeler

Az sayıda yerleşmede önem taşıyan 39 No'lu sanayi açısından İstanbul'un konumu kuvvetlenmektedir. Ayrıca batıda Tekirdağ ve Eskişehir'in önemi artmıştır. Genel olarak sanayinin yerleşmesindeki değişim açısından birbirinden kopuk kümelerde önem kazanıyor görünmesi belli bir alanda etkili olduğu fikrini vermektedir.

Yerleşim Katsayıları incelendiğinde, İstanbul'un bazı sanayilerde Tekirdağ ile beraber geliştiği veya gerilediği gözlenmiştir. Ankara ve çevresi ile İstanbul ve çevresinde genellikle farklı nitelikte gelişmeler gözlenmektedir.

Şekil 5.19 39 No'lu Diğer İmalat Sanayii Yerleşim Katsayısındaki Değişmeler

Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi'nde bölgesel bütünleşmenin başlangıçta merkezlerde yığılmayı artıracığı ve bütünleşmenin ilerlemesi ile gelişmenin çevreye yayılabileceği ve bölgeler arası farklılıkların azalacağı, ya da ikinci ihtimal olarak yığılmanın devam edip merkez – çevre farklılıklarının açılabilceği öngörülmektedir. AB politikalarında da birinci seçeneğe odaklanıldığı ve yapısal fonlar ve diğer araçlarla bölgelerarası farklılıkların azaltılmaya ya da telafi edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Türkiye'de 1980 – 1998 döneminde bölgesel uzmanlaşmanın çeper nitelikli illerde artmasına ve merkezde nüfus payının, gayrisafi yurtiçi hasılanın ülke ortalamasına göre oranının, yeni açılan firmalardan alınan payın yükselmesi gibi sonuçların üstüne **Gezici ve Hewings'in (2001)** çalışma sonuçları eklendiğinde, ikinci ihtimalin gerçekleştiği, bölgeler arası farklılıkların azalmak yerine arttığı, dolayısıyla AB'ye girmemiş ancak Gümrük Birliği'nde yer almış olmanın (ticari sınırlamaların azalmış ancak tamamen kalkmamış olmasının) ihracatta olumlu etkileri olmasına karşın bölgeler arası eşitsizliğin Türkiye'de iyice yerleşmiş olmasına yol açtığı anlaşılmaktadır. Bu eşitsizlik kendini merkezde gelişmenin artması, yakın çevresinde de bazı gelişmelerin yaşanması, ancak uzak bölgelerde olumsuzlukların iyice artması şeklinde kendini göstermektedir.

Buna rağmen bazı sanayilerdeki coğrafi yoğunlaşma düzeyinin azaldığı görülmektedir. Bu sanayilerin ülke açısından taşıdığı öneme yukarıda yapılan yabancı ve yerli çalışmalarda değinilmemiştir. Oysa ki, bir başka ülkede yayılma eğilimi gösteren sanayinin o ülke ekonomisinde oynadığı role göre bunun etkileri farklı olacaktır. Türkiye'de GSYİH ve ihracat açısından en çok paya sahip olan sanayilerin bu açıdan coğrafi yoğunluğunun nasıl değiştiği bölgeler arası farklılıkların irdelenmesi açısından önem kazanmaktadır. Türkiye'de diğer aday ülke örneklerinden farklı bir coğrafi yoğunlaşma yapısı olduğu gözlenmektedir. **Traistaru ve diğ. (2002)** 1990 – 1997 yıllarını konu alan çalışmalarında durumun aday ülkelerde Türkiye'dekinden farklı bir nitelik sergilediği ortaya konulmuştur Gelir düzeyindeki farklılıkların bazı illerin lehine işlerken bazı illerin aleyhine işlemesi, genel olarak farklılıkların azalmadığını, sadece yer değiştirdiğini göstermektedir.

6 DEĞERLENDİRME – SONUÇ

AB'nin kentsel koridorlar boyunca yayılma yoluyla bölgesel farklılıkları azaltma politikası belki makro ekonomik göstergelerde ülkeler arası dengesizlikleri azaltır gibi görünse de, bu koridorlar boyunca yer alan mevcut merkezlerin kuvvetlenip geride kalan alanlarla aradaki farkların açılması olasılığı vardır. Türkiye'de de mevcut merkezlerin kamu yatırımları, yeni firmalar, özel teşvik belgeleri ve nüfus çekmekte başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. İstanbul ve Bursa'nın yanlarına aldıkları Tekirdağ ile beraber bölgesel rekabet konusunda Ankara ve İzmir'den daha başarılı bir performans göstermeleri ile merkez çevre ilişkilerinde durumun daha büyük ve kuvvetli merkezler lehine olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bölgesel dengesizliklerin artması, bölgesel bütünleşme hareketinin hem ulusal hem de AB politikalarıyla çelişen bir tablo çizmektedir.

Bu araştırmanın konu aldığı dönem ve diğer araştırmaların konu aldığı dönemler yakın olmasına karşın, konu alınan ülkeler arasında da ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle farklı sonuçlara ulaşılması doğaldır. Ancak göz ardı edilmemesi gereken nokta, bütünleşme hareketlerinin her zaman ve hemen olumlu sonuçlar vereceğinin beklenmemesi gerektiğidir. Bütünleşme hareketinde çeperde yer almak, özellikle olumsuzlukların kuvvetli bir şekilde kendini hissettirebileceği bir mekansal organizasyon dönüşümüne neden olabilmektedir. Bu nedenle ülkelerin kendi içsel gelişmesine de önem verilmesi ve başka bölgesel bütünleşme olanaklarını da geliştirerek iç ve dış dengelerin kurulması gerekmektedir.

Eğer AB politikalarında öngörüldüğü gibi gerçekten merkezdeki yığılmayı dağıtmak hedefleniyorsa ve bu dağılmayı belli mevcut kentsel koridorlar üzerinden gerçekleştirmek amacı güdülüyorsa, o zaman Türkiye'de de mevcut Kuzeybatı – Güneydoğu aksı üzerinde yer alan Ankara ve İstanbul gibi merkezlerin Mersin – Adana merkezine bağlanabilmesi için aradaki diğer illere teşviklerin dağıtılması gerekmektedir. Oysa teşvikler ve kamu yatırımlarında bu bölgenin payı oldukça azdır ya da azalmaktadır. Bu nedenle bu alandaki mikro firmaların büyümesi için gerekli düzenlemeler yapılabilir ve faktör hareketliliğini artıracak projelere öncelik

verilebilir. Bolu Tüneli'nin ve hızlı tren projesinin bu açıdan önemi büyüktür, ancak daha güneye inen gelişmiş bir ulaşım ağına bağlanmadığı sürece mevcut merkezleri daha da kuvvetlendirip bölgesel farklılıkların iyice artmasına yol açması da mümkündür.

İstanbul, Bursa ve Tekirdağ'ın çevresindeki illerde ekonomik faaliyetlerdeki çeşitliliğin artırılması ve insan kaynaklarının geliştirilmesi ile olumsuz etkiler ve bölgeler arası farklar azaltılabilir.

Doğu ve Batı Anadolu arasındaki farklılıkların azaltılmasında, yeni demiryolu ve karayolu projeleri umut vericidir. Bu ağlar, bu bölgeleri yalnızca ülke içindeki gelişmiş merkezlere değil, aynı zamanda özellikle doğudaki enerji kaynakları açısından zengin ülkelere de bağlayacak, ve Avrupa ile Asya arası karayolu ulaşımındaki iki ana akstan biri olarak bölgenin canlanmasında rol oynayacaktır.

Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'de yurtdışı ile ilişki kurmak isteyen KOBİ'lerin İstanbul'a yakın yerleşme eğilimi tekrar hatırlanırsa, bu bölgelerde dış ticaret için gerekli altyapı ve diğer olanakların geliştirilmemesi halinde Edirne – Ankara aksında yeni firma yığılmaları olması beklenebilir. Bunun önlenmesi için bu bölgelerde özellikle üst düzey hizmet kuruluşlarının teşvik edilmesi, sınır ve gümrüklerin geliştirilmesi, bölgenin uluslararası pazarlarda tanıtımının yapılması gibi bir dizi eylemde bulunulabilir. Bunlar planlama eylemlerinin dışında da eylemleri içerdiği için, bütüncül bir kalkınma ve bölgesel bütünleşme anlayışı içinde geliştirilmesi gereken eylemlerdir.

Edirne tarafında da AB sınır kapısı olması nedeniyle büyük bir potansiyel bulunmasına karşın ortada çeşitli açılardan olumsuz bir tablo vardır. Edirne üzerinden AB ve AB adayı ülkelerle ulaşım ve iletişim hizmetleri ile karşılıklı bilgi alışverişi sağlayabilecek danışmanlık kuruluşlarının geliştirilmesi ve bu bölgeye özel bir önem verilmesi gerekmektedir.

Bölge planlama çalışmalarında geleceğe yönelik kararlar alınırken yapılan uluslararası antlaşmalar dikkate alınmaktadır. Ancak bunların mekana etkileri hem yeterince irdelenmemekte, hem de kalkınma planlarında yer alan kararların kent ölçeğindeki planlama kararlarına ve uygulamalarına aktarılamaması nedeniyle fayda beklenen bir bütünleşme hareketinin olumsuz etkileri bu faydayı tartışılır hale getirmektedir. Şehirlerin ve bölgelerin birer üretim sistemi oldukları ve dışa açık bir

ekonomi tercih etmiş bir ülkede yabancı bölge ve kentlerle rekabet etmek zorunda olduğu gerçeğine karşın, şehir planlama mekanizmasında bu gibi konularda etkin uygulamalar ortaya koyabilecek bir anlayış ve araçlar bulunmaması, uzun vadede ülkenin çok ciddi sorunlar yaşamasına, planlama eylemlerine rağmen şehirlerde büyük gerilemeler ve çöküşler yaşanmasına neden olacaktır. Bu yüzden mevcut planlama araçları ve yasalarının bütünleşmenin olumsuz etkilerinin bertaraf edilebilmesi, komşu ülkelerle işbirliği yoluyla bu ülkelerin ve Türkiye'nin bu ülkelerle ilişki halindeki bölgelerindeki yetersiz kaynakların sinerji sağlayabilecek şekilde biraraya getirilebilmesi ve ulus aşırı bir kalkınma hedefine ulaşılabilmesi için yeni sosyo-ekonomik koşullar doğrultusunda geliştirilmesi ve etkinleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Alden, J. , Regional Development Strategies in the European Union in *Regional Development Strategies – A European Perspective*, Regional Policy and Development Series - 15, Jessica Kingsley Publishers Ltd. And RSA, London

Allen, T., 2000, Statistics in Focus - Turkey and the EU, European Communities, EU

Alonso, W., 1991, A Theory of The Urban Land Market in *Urban and Regional Economics*, Eds. Cheshire,P. And Evans, A., Elgar Publishing Company, Hants, England

Amiti,M., 1999, Specialisation Patterns in Europe, *Discussion Paper no. 363*, Centre for Economic Performance, LSE, London

Armstrong, H. and Taylor, J. 2001, Regional Economics and Policy, Blackwell, Oxford

Atalık, G., 1989, Bölge Planlamasına Giriş, İTÜ Matbaası, İstanbul

Atalık, G., 1990, Some Effects of Regional Differentiation on Integration in the European Community, *Papers of the Regional Science Association*, 69, 11-19

Aydemir, S. ve Diğerleri, 1998, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayilerin Bölgesel Gelişmede Araç Olabilirliği: Gelişmeyi Etkileyen İç ve Dış Dinamikler, 9. *Ulusal Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi*, Trabzon, 05 – 06 Ekim 2000

Balta, N., 1998, Change in Firm Population and Spatial Variations: The Case of Turkey, *the 38th Congress of the European Regional Science Association*, Vienna, 28th August – 1st September 1998

Batey, P.W.J. and Friedrich, P., 2000 Aspects of Regional Competition, in *Regional Competition*, Eds Batey, P.W.J. and Friedrich, P., Advances in Spatial Science, Springer – Verlag, Berlin

Batten, D.F., 1995 Network Cities: Creative Urban Agglomerations for the 21st Century, *Urban Studies*, Vol.32, No2, 313-327

- Belleflamme, P., Picard, P., Thisse, J.F.**, 2000, An Economic Theory of Regional Clusters, *Journal of Urban Economics*, 48, 158 - 184
- Boratav, K.**, 1988, Türkiye İktisat Tarihi 1908 –1985, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- Boudeville, J.R.**, 1966 Problems of Regional Economic Planning, Edinburg U.P., Edinburg
- Bölen, F.**, 1982, Türkiye’de Sanayi Yerleşiminin Yerleşme Sistemine Etkileri – Marmara Bölgesi’nde İki Yöntem Denemesi, *Doçentlik Tezi*, İ.T.Ü. Maçka Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Haziran 1982
- Brülhart, M. and Torstensson, J.** 1996, Regional Integration, Scale Economies and Industry Location, *Discussion Paper No. 1435*, Center for Economic Policy Research
- Brülhart, M.**, Commerce et Spécialisation Géographique dans l’Union Européenne, *Economie Internationale*, 65, 169 - 202
- Cappellin, R.**, 1993, Interregional Cooperation and the Design of a Regional Foreign Policy, in *Regional Networks, Border Regions, and European Integration*, European Research in Regional Science, eds. Cappellin, R. and Batey, P.W.J., Pion Ltd., London
- CIA World Factbooks**, 2001, Country Profiles, <http://www.cia.gov>
- Çıracı, H. ve Erkut, G.**, 1998, 2000’li Yıllarda İstanbul’un Altyapı Beklentileri, İTO, İstanbul
- Dinçer, İ.**, 1994, Türkiye’de Ekonomik Mekan Farklılaşmaları ve Planlama, YTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul
- Dinler, Z.**, 2001, Bölgesel İktisat, Ekin Kitabevi, Bursa
- Downes, R.**, 1996, Regional Policy Development in Central and Eastern Europe, in *Regional Development Strategies, a European Perspective*, Eds. Alden, J& Boland, P., p256-272 chapter 13 – Regional Studies Association, London,)
- DPT**, 2000, 8.Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara
- Duffy, H.**, 1995, Competitive Cities, E&FN SPON, London
- Eraydın, A.**, 1992, Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler, ODTÜ, Ankara

- Erkan, H.** 1987, Sosyo – Ekonomik Bölgesel Gelişme – Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım, DEÜ Yayınları, İzmir
- Erkan, H.** 1994, Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Ersoy, H ve Ersoy, L.,** 2002, Küreselleşen Dünya’da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye, Siyasal Kitabevi, Ankara
- European Commission,** 2002, Euro- Mediterranean Partnership, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/meda.htm
- European Community,** 2000 , The New Programming Period 2000 – 2006 Methodological Working Papers, Working Paper 7, <http://www.europa.eu.int>
- European Community,** 2001 , Report on Community Policies and Spatial Planning, <http://www.europa.eu.int>
- Gezici ve Hewings,** 2001, Regional Convergence and The Performance of the Peripheral Areas in Turkey, *Regional Economics Applications Laboratory*, Discussion Paper, November 2001, Chicago
- Glasson, J.,** 1975, An Introduction to Regional Planning, Hutchinson, London
- Göçer, O.,** 1977, Ülke Planlama Çalışmaları İçinde Gelişme Akılları – Şehirsel Gelişme Merkezleri ve Türkiye İçin Bir Model Denemesi, *Doçentlik Tezi*, İ.T.Ü. Matbaası, İstanbul
- Gül, A. ve Gül, A.Y.,** 1995, Avrasya Boru Hatları ve Türkiye, Bağlam Yayıncılık, İstanbul
- Güleç, K.,** 1998, Cumhuriyet’in 75. Yılında Bilim- Teknoloji – Araştırma Politikalarının Sanayileşmeye Etkileri, KOSGEB Yayınları, Ankara
- Güvenç, M.,** 2000, İstanbul’da İşyeri – Statü Temelinde Segregasyon, 1990 Sayımı Üzerine İlişkisel Çözümlemeler, *Yoksulluk*, TESEV, İstanbul
- Haaland, J. et al.,** 1999, What Determines the Economic Geography of Europe? *Discussion Paper No. 2072*, Centre for Economic Policy Research, London
- Hanson, G.H.,** 1996, Economic Integration, Intra-industry Trade, and Frontier Regions, *European Economic Review*, 40, 941 - 949

Hewings, G.J.D., 1977, *Regional Industrial Analysis and Development*, Richard Clay Ltd, London

Hingel, A.J., 1993, The Prime Role of Regional Cooperation in a European Integration, in *Regional Networks, Border Regions, and European Integration*, European Research in Regional Science, eds. Cappellin, R. and Batey, P.W.J., Pion Ltd., London

Isard, W., 1998, *Methods of Regional and Interregional Analysis*, Ashgate Publishing, Aldershot, England

Karaman A. ve Levent, T.B., 2000 Globalisation and Development Strategies for Istanbul, *the 40th Congress of the European Regional Science Association on European Monetary Union and Regional Policy*, Barcelona, Spain 30th August and 2nd September 2000,

Kazgan, G., 1985, *Ekonomide DışaAçık Büyüme*, Bilimsel Sorunlar Dizisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul

Kepenek, Y. ve Yentürk, N., 2001, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul

Krugman, P. And Obstfeld, M., 2000, *International Economics, Theory and Policy*, Addison – Wesley Publishing Company, Harlow, England

Krugman, P., 1996, *Self Organizing Economy*, Blackwell Publishers, Oxford

Lanaspa, L.F. and Sanz, F., 2001, Multiple Equilibria, Stability, and Asymmetries in Krugman's Core – Periphery Model, *Papers in Regional Science*, Vol. 80, No. 4, 425 -438

Landesmann, M., 1995, The Patterns of East – West European Integration: Catching Up or Falling Behind? in *Transforming Economies and European Integration*, eds Dobrinsky, R. and Landesmann, M. , Edwin Elgar, Aldershot

Lever, W.F., 1999, Competitive Cities in Europe, *Urban Studies*, Vol. 36, No.5-6, 1029-144

Ludema, R.D. ve Wooton, I., 1997, Regional Integration, Trade, and Migration: Are Demand Linkages Relevant in Europe?, *CEPR Discussion Paper*, No. 1656

Mater, B. ve diğ., 1994, Karadeniz'de Çevre Sorunlarının Boyutları, 4. *Ulusal Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi*, Trabzon, 16 – 17 Haziran 1994

- Matthiesen, C.W., and Schwarz, A.W.,** 1999, Scientific Centres in Europe: An Analysis of Research Strength and Patterns of Specialisation Based on Bibliometric Indicators, in *Urban Studies*, Vol. 36, No. 3, 453-477
- Mc Cann, P.,** 2001, *Urban and Regional Economics*, Oxford University Press, New York, USA
- Meer, L. van der,** 1998, The Red Octopus, in *A New Perspective for European Spatial Development Policies*, ed. Blass. W., Aldershot, Ashgate
- Midelfart-Knartvik, K.H., Overman F.G., Venables A.J.,** 2000, The Location of European Industry, Economic Papers no.142, *Report prepared for the Directorate General for Economic and Financial Affairs*, European Commission
- Mortan, K.ve Çakmaklı, C.,** 1987, Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları, Bilimsel Sorunlar Dizisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul
- Nebioğlu, H.,** 1997, Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye, DPT Yayınları, Ankara
- Paluzie, E. et al,** 2000 Regional Integration and Specialisation Patterns in Spain, *Regional Studies*, Vol. 35.4, pp. 285 – 296, 2001
- Pompili, T.,** 1992, The Role of Human Capital in Urban System Structure and Development: The Case of Italy, *Urban Studies*, Vol. 29, No. 6, 905-934
- Porter, M.,** 1998, Clusters and the New Economics of Competition, *Harvard Business Review*, December, 77-90, USA
- Pred, A.,** 1977, *City Systems in Advanced Economies*, Hutchinson, London
- Rietveld, P.,** 1993, Transport and Communication Barriers in Europe in *Regional Networks, Border Regions and European Integration* European Research in Regional Science, eds. Cappellin, R. and Batey, P.W.J., Pion Ltd., London
- Sönmez, M.,** 2001, Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, OM Ekonomi Politik, OM Yayınevi, İstanbul
- Spatial Development Research Unit,** 2000, *Spatial Planning Priorities for Southeast Europe*, Greece

Steiner, M., 2002, Regional Policy in Transition – Institutional Challenges and Strategic Perspectives, *15th European Advanced Studies Institute in Regional Science*, Eksjö, Sweden, 10-16th June, 2002

Stiller, S., 2000, EU Regional Policy in the Light of the New Economic Geography, *the 40th Congress of the European Regional Science Association on European Monetary Union and Regional Policy*, Barcelona, Spain 30th August and 2nd September 2000,

Tekeli, İ., 1979, Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım – Türkiye Üzerinde Bir Deneme, ODTÜ, Ankara

Tekeli, İ., 1984, Ekonomik Bunalımın ve Bunalımdan Çıkmak İçin İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları, *Türkiye’de ve Dünya’da Yaşanan Ekonomik Bunalım*, ed. Tekeli ve Diğerleri Yurt Yayınları, Ankara

Traistaru, I. et al, 2002 Regional Specialisation and Location of Industrial Activity in the Accession Countries, *15th European Advanced Studies Institute in Regional Science*, Eksjö, Sweden, 10-16th June, 2002

Unay, C., 2000, Genel İktisat, Ekin Kitabevi, Bursa

Vegeland, N., 1993, The Border Region Challenge Facing Norden: Applying New Regional Concepts, in *Regional Networks, Border Regions, and European Integration*, European Research in Regional Science, eds. Cappellin, R. and Batey, P.W.J., Pion Ltd., London

Vickerman, R., 2000, The Role of Infrastructure for Expansion and Integration, *13th European Advanced Studies Institute in Regional Science*, İstanbul, Turkey, 2-8th July, 2000

World Tourism Organisation, 2002, <http://www.world-tourism.org/>

Worldbank, 1991, Urban Policy and Economic Development, A World Bank Policy Paper, The World Bank, Washington D.C.

Worldbank, 2002, <http://www.worldbank.org>

EKLER

Ek – 1 1980 Yılında 67 Bölgede İmalat Sanayii Yerleşim Katsayıları

	İmalat Sanayii Kodu								
İl	LQ31	LQ32	LQ33	LQ34	LQ35	LQ36	LQ37	LQ38	LQ39
1	0,762	2,710	0,491	0,198	0,830	0,496	0,025	0,240	0,154
2	2,413	1,838	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
3	1,865	0,027	0,000	6,443	0,824	2,948	0,000	0,116	0,000
4	4,150	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,099	0,000
5	3,943	0,000	0,000	0,000	0,036	0,833	0,000	0,017	0,000
6	0,940	0,045	1,335	1,658	0,494	0,830	0,994	2,323	0,248
7	0,704	2,341	1,499	0,000	1,281	1,009	0,045	0,258	0,000
8	2,162	0,055	6,655	0,000	0,000	0,095	3,459	0,009	0,000
9	0,258	3,365	0,050	0,149	0,127	1,248	0,039	0,176	0,000
10	2,003	0,628	0,918	0,000	2,215	0,947	0,163	0,314	0,000
11	0,507	0,434	0,237	2,875	0,239	5,197	0,000	1,269	0,000
12	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
13	4,236	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
14	0,901	0,000	21,371	0,130	0,628	1,450	0,043	0,762	0,000
15	3,036	0,173	0,322	0,000	0,000	1,498	0,000	0,607	0,000
16	0,598	1,780	0,671	0,102	0,621	0,481	0,293	1,469	0,196
17	1,100	0,012	0,067	0,000	0,113	9,622	0,000	0,038	0,000
18	1,640	0,276	18,744	0,000	0,000	1,258	0,000	0,272	0,000
19	0,484	0,408	1,037	0,000	0,000	9,732	0,031	0,191	0,000
20	0,304	2,239	1,169	0,673	0,640	0,361	0,686	0,977	0,629
21	3,249	0,778	0,000	0,000	0,052	0,229	0,000	0,140	0,000
22	1,791	2,110	0,000	0,075	0,000	0,274	0,000	0,293	0,000
23	1,305	0,306	0,000	0,629	1,009	1,830	3,777	0,046	0,000
24	1,995	1,809	0,000	0,000	0,184	0,254	0,000	0,169	8,836
25	3,069	0,200	0,000	0,000	0,248	1,818	0,027	0,327	0,000
26	1,007	1,209	0,523	0,151	0,039	1,752	0,160	1,529	0,000
27	0,933	2,162	1,008	0,384	1,047	1,083	0,058	0,258	0,000
28	2,890	0,000	1,350	7,928	0,000	0,000	0,044	0,000	0,000
29	4,236	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
30	4,236	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
31	0,181	0,346	0,168	0,000	0,283	0,233	8,500	0,132	0,000
32	0,559	1,440	6,617	0,067	3,049	1,250	0,000	0,023	0,000
33	0,286	2,147	0,596	0,000	2,012	2,150	0,000	0,321	0,000
34	0,496	1,140	0,852	1,222	1,189	0,762	0,490	1,601	2,581
35	1,860	0,854	0,581	0,637	0,849	0,545	0,335	0,818	1,396

İl	LQ31	LQ32	LQ33	LQ34	LQ35	LQ36	LQ37	LQ38	LQ39
36	2,462	0,000	0,000	0,000	0,000	5,613	0,000	0,000	0,000
37	1,917	0,725	15,453	1,199	0,000	0,000	0,000	0,029	0,000
38	0,730	2,593	0,124	0,027	0,132	0,104	0,792	0,595	0,000
39	3,101	0,000	2,969	0,129	0,000	2,417	0,000	0,078	1,015
40	3,076	0,000	0,000	0,000	0,000	0,798	0,000	1,046	0,000
41	0,156	0,176	0,526	4,126	3,409	1,401	1,244	1,054	0,257
42	0,944	0,809	0,052	0,125	0,185	1,086	4,602	0,243	0,000
43	0,714	0,233	3,411	0,000	4,852	2,987	0,000	0,101	0,000
44	2,140	1,999	0,000	0,000	0,160	0,119	0,018	0,005	0,000
45	0,594	1,338	1,064	0,000	0,311	5,729	0,035	0,310	0,000
46	0,461	3,666	0,000	0,000	0,049	0,000	0,180	0,055	0,000
47	0,265	0,000	0,000	0,000	0,000	12,566	0,000	0,000	0,000
48	0,225	0,430	1,001	21,889	0,076	0,000	0,000	0,151	0,000
49	4,236	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
50	1,514	2,139	0,000	0,000	0,085	1,206	0,198	0,123	0,000
51	0,657	2,146	0,508	0,000	0,000	3,687	0,000	0,276	0,000
52	3,062	0,000	3,133	0,000	0,859	1,728	0,000	0,000	0,000
53	4,139	0,000	0,501	0,000	0,008	0,021	0,012	0,042	0,000
54	1,186	0,000	3,021	0,000	1,389	0,430	0,019	2,392	0,000
55	3,347	0,049	0,626	0,000	0,986	0,185	0,601	0,102	0,000
56	0,051	0,006	0,000	0,000	10,388	0,000	0,000	0,000	0,000
57	1,115	0,291	18,147	0,000	0,000	3,785	0,000	0,000	0,000
58	0,317	0,376	0,130	0,000	0,000	1,432	0,092	3,509	0,000
59	0,864	1,457	0,552	0,301	0,265	0,475	0,000	1,815	0,000
60	3,079	0,046	0,351	0,000	0,658	2,514	0,000	0,023	0,000
61	3,511	0,035	0,000	0,116	0,378	1,168	0,103	0,127	0,000
62	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
63	1,756	2,003	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,569	0,000
64	1,670	1,936	0,163	0,000	0,109	1,571	0,000	0,105	0,000
65	1,982	0,420	0,000	0,000	0,000	5,815	0,000	0,000	0,000
66	1,984	0,333	0,000	2,301	0,000	4,808	0,000	0,061	0,000
67	0,110	0,000	1,133	1,202	0,007	0,980	8,788	0,023	0,000

10 ve Daha Fazla İşçi Çalıştıran İmalat Sanayi İstatistikleri kullanılmıştır

DİE İmalat Sanayi Anketlerinin Yıllık Ortalamaları alınmıştır

Veriler 67 il sistemine dönüştürülmüştür. 1980'den sonra il olan illerin verileri merkez ilçenin daha önce bağlı olduğu il ile birleştirilmiştir.

Ek – 2 1998 Yılında 67 Bölgede İmalat Sanayii Yerleşim Katsayıları

	İmalat Sanayii Kodu								
İİ	LQ31	LQ32	LQ33	LQ34	LQ35	LQ36	LQ37	LQ38	LQ39
1	0,937	1,468	0,651	0,411	1,807	0,515	0,167	0,497	0,000
2	1,791	1,905	0,000	0,000	0,000	0,889	0,000	0,030	0,000
3	2,148	0,138	0,716	3,316	1,102	4,555	0,000	0,459	0,000
4	6,161	0,142	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
5	4,082	0,728	0,000	0,000	0,000	0,771	0,000	0,122	5,779
6	0,799	0,344	2,164	1,495	0,637	0,848	0,908	2,179	0,191
7	0,815	1,528	0,343	0,349	1,228	1,661	1,533	0,100	0,000
8	3,563	0,000	0,000	0,000	0,263	0,318	7,355	0,000	0,000
9	0,978	1,399	0,623	0,079	0,158	2,127	0,055	0,837	0,000
10	3,546	0,190	0,951	2,160	1,505	0,814	0,150	0,448	0,000
11	0,096	0,108	0,000	1,210	0,858	6,574	1,115	1,485	0,000
12	6,479	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
13	4,479	0,893	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
14	1,961	0,147	9,949	0,062	1,218	1,065	0,794	0,841	0,000
15	3,037	0,289	3,034	0,000	0,000	3,124	0,000	0,682	0,000
16	0,677	1,448	0,784	0,359	0,618	0,307	0,700	1,098	0,077
17	3,403	0,275	1,513	0,000	0,232	4,794	0,000	0,036	0,000
18	3,016	0,373	0,000	0,000	0,756	0,844	0,000	1,231	0,000
19	1,175	0,432	0,441	2,615	0,064	6,778	0,344	0,481	0,000
20	0,171	2,291	0,110	0,574	0,189	0,890	0,469	0,256	0,306
21	2,634	0,649	0,000	0,000	0,332	3,397	0,000	0,505	0,000
22	1,883	1,618	0,000	0,480	0,240	1,138	0,000	0,171	0,000
23	1,833	0,102	0,000	0,293	1,163	1,959	6,666	0,312	0,000
24	3,012	0,841	0,000	0,000	0,000	1,937	0,227	0,457	0,000
25	4,579	0,227	0,583	0,000	0,692	1,402	0,000	0,203	0,000
26	1,507	0,270	1,258	0,873	0,917	1,598	0,182	1,837	0,100
27	0,718	2,101	0,669	0,628	0,632	0,374	0,142	0,170	0,050
28	5,153	0,061	2,546	3,958	0,000	0,000	0,000	0,029	0,000
29	1,732	0,356	0,000	0,000	6,726	0,000	0,000	0,000	0,000
30	0,000	2,894	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
31	0,236	0,175	0,000	0,082	0,325	0,334	13,426	0,477	0,000
32	1,099	1,498	5,496	0,106	1,031	1,149	0,000	0,064	0,000
33	0,581	1,136	1,154	2,386	1,407	2,670	0,134	0,472	0,134
34	0,350	1,285	0,486	1,323	1,091	0,555	0,423	1,187	3,038
35	1,505	0,724	0,576	1,317	1,574	0,754	0,863	0,961	0,740
36	3,270	0,913	0,000	0,000	0,000	2,730	0,000	0,000	0,000
37	1,437	1,016	3,327	5,145	0,000	1,451	0,000	0,442	0,000
38	0,536	1,107	6,676	0,168	0,631	0,162	0,809	1,155	0,000
39	1,228	1,424	0,203	0,000	0,763	2,416	0,742	0,195	0,000
40	0,431	0,415	0,325	0,000	5,311	1,516	2,884	0,186	0,000
41	0,397	0,100	0,921	1,690	3,286	0,860	2,388	1,511	0,093

İl	LQ31	LQ32	LQ33	LQ34	LQ35	LQ36	LQ37	LQ38	LQ39
42	3,284	0,153	0,506	0,940	0,430	0,785	2,218	0,820	0,000
43	0,707	0,219	2,051	0,403	1,839	8,879	0,000	0,021	0,000
44	2,209	1,723	0,000	0,000	0,091	0,273	0,000	0,164	0,000
45	1,333	0,318	0,761	0,255	0,685	3,419	0,272	1,562	0,000
46	0,861	2,109	0,000	0,575	0,313	0,214	0,497	0,224	0,000
47	0,309	0,000	0,000	0,000	0,000	14,118	0,000	0,099	0,000
48	0,390	0,396	2,014	13,785	0,063	3,707	0,000	0,410	0,000
49	6,285	0,000	0,713	0,000	0,000	0,000	0,000	0,060	0,000
50	2,560	0,936	0,000	0,000	0,583	3,169	0,000	0,087	0,000
51	1,961	1,010	0,228	0,000	0,156	1,881	0,000	0,897	0,000
52	4,468	0,074	5,434	0,000	0,217	1,666	0,000	0,134	0,000
53	6,413	0,000	0,136	0,000	0,000	0,090	0,000	0,005	0,000
54	1,503	0,214	1,507	0,331	0,811	0,431	0,358	2,310	0,000
55	3,205	0,351	1,932	0,000	1,440	0,915	1,774	0,224	0,000
56	0,000	0,000	0,000	0,000	6,689	5,979	0,000	0,000	0,000
57	1,034	0,826	4,903	0,000	0,000	6,472	0,000	0,071	0,000
58	0,228	0,208	0,332	0,000	0,104	3,803	3,082	1,982	0,359
59	0,481	1,826	0,575	0,823	0,383	0,379	0,019	0,831	0,889
60	4,216	0,340	0,453	0,000	0,076	2,683	0,000	0,165	0,000
61	4,903	0,041	1,254	0,219	0,150	0,863	0,781	0,351	0,000
62	6,479	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
63	1,889	0,690	0,000	0,000	0,000	5,582	0,000	0,448	0,000
64	0,538	2,079	0,267	0,000	0,149	1,394	0,000	0,380	0,000
65	4,245	0,926	0,000	0,000	0,000	0,377	0,000	0,000	0,000
66	3,782	0,000	0,000	3,156	0,148	3,020	0,000	0,478	0,000
67	0,199	0,264	1,273	1,146	0,046	1,431	12,566	0,104	0,000

10 ve Daha Fazla İşçi Çalıştıran İmalat Sanayi İstatistikleri kullanılmıştır
DİE İmalat Sanayi Anketlerinin Yıllık Ortalamaları alınmıştır

Veriler 67 il sistemine dönüştürülmüştür. 1980’den sonra il olan illerin verileri merkez ilçenin daha önce bağlı olduğu il ile birleştirilmiştir.

Ek –3 1980 – 1998 Yılları Arasında Bölgesel Uzmanlaşma Eğilimi

İl	B.U.Eğilimi	İl	B.U.Eğilimi	İl	B.U.Eğilimi
01	-0,017886556	26	0,01230327	51	-0,024461191
02	0,00264009	27	0,008656536	52	0,012770337
03	0,002549523	28	0,007167932	53	0,008648446
04	0,00796814	29	-0,013279053	54	0,005390771
05	-0,020254352	30	-0,014238798	55	-0,01297934
06	-0,001195543	31	0,000629449	56	-0,00462548
07	-0,014109078	32	-0,011350949	57	-0,028032858
08	0,018143774	33	-0,025680862	58	-0,006503304
09	-0,033367496	34	-0,000952858	59	0,001436972
10	0,017285594	35	-0,007501677	60	0,00668858
11	0,009890166	36	-0,023417323	61	0,002618533
12	0,096627924	37	-0,025377213	62	0,029942343
13	-0,002571397	38	-0,014121513	63	-0,004046468
14	-0,005042077	39	-0,044600539	64	-0,009818075
15	0,004510374	40	0,0075622	65	-0,006949063
16	-0,006347592	41	0,005619619	66	0,007257325
17	-0,008612398	42	0,010966604	67	-0,003377272
18	-0,0172527	43	0,000860959		
19	-0,025311249	44	-0,005229522		
20	0,026601841	45	-0,014270256		
21	-0,010501493	46	-0,028398778		
22	-0,01575012	47	0,000781786		
23	0,011218864	48	-0,0167204		
24	-0,005588088	49	0,026657625		
25	0,004692244	50	-0,001283117		

% 95 Güven Aralığında Regresyon Analizi yöntemi ile hesaplanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Mete Başar Baypınar 1975 Ankara doğumlu olup, Özel Neşe ve Çankaya İlkokulları'ndan sonra ortaöğrenimine Ankara Atatürk Anadolu Lisesi'nde devam etti. Lisede Alanya'ya taşınan Baypınar, Özel Hamdullah Emin Paşa Lisesi'ni bitirdiği yıl olan 1993'te İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü'ne girdi. 1997'de 5.likle mezun olduktan sonra bir süre finans ve medya kuruluşlarında çalıştı. 2001'de İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı Bölge Planlama Programı'na başladı. Aynı dönemde İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü Bölge Planlaması Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı.